

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

О. Р. КОПІЄВСЬКА

ПАРКОВА ІНДУСТРІЯ

ПІДРУЧНИК

Київ 2015

УДК 379.8(075.8)
ББК 77.0 я 73
К 65

Рецензенти

Ю. С. Сабадаш, доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

І. В. Петрова, доктор культурології, професор кафедри культурології Київського національного університету культури і мистецтв

Т. Ю. Белофастова, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Київського університету імені Бориса Грінченка

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-7502 від 28.05.2015)*

Копієвська О. Р.

К 65 Паркова індустрія : підручник. – Київ : НАКККиМ, 2015. – 208 с.

ISBN 978-966-452-187-8

У підручнику розглянуто паркову індустрію як важливу складову в процесі забезпечення культурних потреб людини; розкрито історичні передумови становлення світової та вітчизняної паркової культури, сучасний стан, тенденції розвитку; обґрунтовано дефініції паркової культури й охарактеризовано типологію парків як поліфункціональних соціокультурних установ, їх місце та роль у реалізації культурної функції держави. Проаналізовано соціально-культурні аспекти діяльності зарубіжних парків, виявлено й обґрунтовано умови підвищення ефективності вітчизняної паркової справи; визначено особливості та закономірності її функціонування; розкрито принципи, функції, напрями, технології та моделі культурно-просвітницької, дозвілєвої, рекреаційно-оздоровчої, екологічної діяльності різних типів парків і рекреаційних зон.

Рекомендовано для освітянської практики учнівської молоді, студентів вищих навчальних закладів, спеціалістів у галузі педагогіки й організації культурно-дозвілєвої діяльності, а також фахівцям з паркової індустрії.

УДК 379.8(075.8)
ББК 77.0 я 73

ISBN 978-966-452-187-8

© Копієвська О. Р., 2015
© Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, 2015

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4
ПАРКИ ЯК БАЗОВІ ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ:	
ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ	7
1.1. Паркова індустрія як теоретична категорія	8
1.2. Стан наукових досліджень паркової діяльності	13
1.3. Історичні тенденції розвитку паркової культури	26
1.4. Типи паркових систем	31
ПАРКИ ЯК ЦЕНТРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ ГРОМАДЯН	50
2.1. Паркова культура як складова соціально-культурної системи	50
2.2. Принципи організації паркової діяльності	63
2.3. Зміст і функціональне спрямування паркового дозвілля	84
СУЧАСНА ПАРКОВА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ:	
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	95
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО	
РЕГУЛЮВАННЯ ПАРКОВОЇ ІНДУСТРІЇ	105
СЛОВНИК	129
ЛІТЕРАТУРА	130
ДОДАТКИ	139

ПЕРЕДМОВА

Сучасна соціально-культурна ситуація характеризується значним ускладненням структури та змісту взаємовідносин людей, коли досить гостро постає питання про використання культурного потенціалу при активному долученні споживачів культурних послуг у соціально-культурну діяльність.

Необхідним є обґрунтування змістовної та структурної характеристики паркової індустрії; визначення місця й ролі парків у соціокультурній сфері; окреслення соціально-педагогічних аспектів їх діяльності та тенденцій розвитку; визначення типологізації парків за їх функціональним призначенням; вивчення принципів, функцій, напрямів, технології, моделей діяльності різних типів парків і рекреаційних зон.

У підручнику обґрунтовано компонентний склад соціокультурної, соціально-педагогічної діяльності зарубіжних парків, системи їх інформаційного, методичного, організаційно-управлінського, матеріального, технічного забезпечення; проблемно-цільового, соціально та демографічно диференційованого, особистісно орієнтованого підходу до організації паркової діяльності серед різних груп населення.

Науковими дослідженнями встановлено ряд закономірностей:

– парки, загалом паркова культура, – міцний духовний, соціальний та економічний фактор життєдіяльності суспільства, значущий індикатор способу часу, у якому задовольняються нові потреби;

– парк є таким типом соціально-культурного закладу, який забезпечує відпочинок і розваги. Паркова діяльність послідовно розширює свої масштаби; незмінно зростає інтерес населення до парків; у галузі культурно-дозвілдової діяльності парки посідають одне з провідних місць і є лідерами в комерційному дозвіллі;

– парки культури та відпочинку, як і інші їхні типи, поєднують у собі різні форми культурно-просвітницької, естетичної, художньої, екологічної, пізнавальної та розважальної діяльності, а парковий простір стає могутнім засобом виховання й навчання, пробудження інтересу, активізації фізичних і духовних сил людини;

– посилилась тенденція пошуку активних, розвивальних форм дозвілля, а також диференціації паркової роботи з урахуванням інтересів і запитів різних верств населення;

– запозичення зарубіжного досвіду стає цінним лише за умов розумного, реалістичного, зваженого підходу. Досвід культурно-дозвілдової діяльності кожної країни залежить від її економічного стану, політичної стабільності, соціальної політики, національних звичаїв, традицій, світосприймання та багатьох інших факторів.

Перед працівниками культури постає нагальна потреба пошуку нових форм і шляхів розвитку культури дозвілля, зокрема нетрадиційних джерел її фінансування. Назріла необхідність у дослідженні сучасного стану й основних напрямів, методів культурно-просвітницької, дозвіллевої діяльності, її форм, особливостей роботи діючих типів парків і рекреаційних зон, організації паркового дозвілля всіх соціально-демографічних категорій населення. Широко висвітлено ці проблеми в працях вітчизняних і зарубіжних учених. У такому аспекті вважаємо виправданим та актуальним порівняльний підхід, звернення до досвіду організації культурно-дозвіллевої діяльності за кордоном і його осмислення з метою адаптації до конкретних соціальних, культурних, географічних умов і перспектив розвитку паркової галузі в Україні.

Пропоноване видання є першою спробою вивчити й узагальнити проблеми та перспективи вітчизняної паркової індустрії, а також проаналізувати соціально-культурні аспекти організації діяльності як у вітчизняних, так і зарубіжних парках.

На основі зібраного автором матеріалу в підручнику:

- проаналізовано ряд нормативно-правових актів, які регулюють питання вітчизняної паркової індустрії;
- систематизовано вітчизняні й зарубіжні дослідження з проблем паркової культури в контексті культурно-дозвіллевої діяльності;
- розкрито місце та роль парків у сучасній державній культурній політиці;
- виявлено правові, організаційні, соціальні, культурологічні, педагогічні аспекти їх діяльності та тенденції розвитку;
- виявлено та обґрунтовано соціально-культурні умови підвищення ефективності діяльності вітчизняних парків.

У підручнику використано наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі акти, матеріали громадських і державних установ (США, країн Західної Європи) у сфері організації дозвілля в парках і рекреаційних зонах, публікації в спеціальних бюлетенях і журналах («Parks and recreation», «Amusement Business»), документи, доповіді, звіти ЮНЕСКО, урядові постанови, програми розвитку дозвіллевої діяльності в Україні.

ПАРКИ ЯК БАЗОВІ ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ

Становлення української держави, радикальні зміни, які відбуваються в соціальній, економічній і духовній сферах життя країни, зумовили докорінні перетворення у сфері культури, зокрема реформування культурно-дозвіллевої галузі.

У сучасній парадигмі розвитку суспільства культура розглядається як джерело, що стимулює соціально-економічний прогрес як чинник, що обумовлює та забезпечує нову якість життя, як засіб зміцнення національного духу.

Останні десятиліття у світі спостерігається стійка тенденція підвищення інтересу до формування принципово нового підходу не лише до культури в цілому, а і її прикладної галузі – культурно-дозвіллевої діяльності. Зростає усвідомлення того, що раціональне використання “вільного часу”, дозвілля сприяє формуванню високої духовності, задоволенню потреб та інтересів людей у спілкуванні, творчому розвитку; що правильна організація дозвілля може зменшити соціальне напруження, навіть перевести його в безпечніше русло, що питома вага дозвілля зростає в системі культурних цінностей людей, їхньої життєдіяльності.

Дедалі більше зростає інтерес до економічного виміру дозвіллевої діяльності з боку політичних, управлінських, фінансових, владних структур і широкої громадськості.

Парки є невід’ємною частиною системи організації дозвілля людей. Вони органічно пов’язані із загальними процесами соціального та культурного життя сучасного суспільства. Об’єктивні потреби суспільного розвитку актуалізують перед педагогічною наукою проблеми пошуку нових напрямів, моделей, форм і методів виховання. Зростання ролі, значення, популярності парків у сучасній життєдіяльності обумовлено процесами урбанізації життя, інтелектуалізації праці, нарощенням психологічного навантаження на виробництві. В умовах загрози екологічної кризи роль парків дедалі зростає: вони стають необхідними природними осередками, створюють сприятливий мікроклімат для повноцінної життєдіяльності як багатофункціональні культурно-рекреаційні центри. В умовах урбанізаційних процесів усвідомлюється важливість ролі парків, яку вони відіграють у соціально-культурній сфері як один з найбільш соціально-демократичних інститутів.

Водночас, нові політичні, соціально-економічні умови, гуманізація суспільства, корекція методологічних поглядів на роль людини в розвитку цивілізації вимагають внесення суттєвих уточнень у визначення мети, завдань, змісту й методів роботи парків.

1.1. Паркова індустрія як теоретична категорія

Поняття «культура» у своєму первісному значенні означає «вироснування», «виховання», «освіта», «розвиток» тощо.

Культура – це специфічний спосіб людської діяльності, представлений у системі соціальних норм і закладів, у духовних цінностях, сукупності ставлення людей до природи, інших людей, до самих себе.

У цьому сенсі можемо розглядати парк як багатофункціональну установу, покликану задовольняти попит різних соціально-вікових категорій населення в різних видах і формах відпочинку в природному середовищі.

Це загальновизнане положення поширюється на принципи роботи парків, їх побудови, діяльності та функції й дозволяє визначити феномен паркової культури. Хоча початок формування паркової культури сягає сивої давнини, у наш час суть цього явища особливо переконливо розкривається в діяльності національних і тематичних парків.

Національні парки, як і багато інших паркових різновидів, особливо увагу приділяють створенню мікросередовища, яке б сприяло естетичному розвитку та вихованню відвідувачів. Так, з урахуванням вікових особливостей формується мотиваційна сфера, розвиток смаків і вподобань, почуттів та естетичних поглядів, свідомості й ідеалів, організується естетична діяльність і художня творчість.

Ще виразніше компоненти паркової культури проявляють себе в діяльності тематичних парків діснеївського типу і їм подібних. Дісней і його послідовники задали тон незнаній раніше у світі такої організації парків, яка не лише надзвичайно швидко приносить успіх, але й містить у собі найрізноманітніші аспекти культури та мистецтва. У тематичних парків давні витоки, які заслуговують на увагу: театр, наукові та торговельні виставки, всесвітні ярмарки, музеї, зокрема природно-історичні. Часто тематичні парки виступають у ролі музеїв, здійснюючи їхню місію: примножують знання, дають втіху, стимулюють інтерес.

Наприклад, парк Чапультепек у Мехіко (йому вісім століть) вважають утіленням традицій та історії. Це один з відомих у світі історичних, культурних, просвітницьких і рекреаційних центрів. У парку працюють як підрозділи загальної паркової системи 7 музеїв (історії, мистецтва, техніки й ін.), зоопарк, є алеї з бюстами поетів, озера й фонтани, скульптури, палац, що вражає своєю красою, тощо – це ті цеглинки, з яких складається загальне поняття «паркова культура».

У цьому випадку можна послатися на авторитетну думку Міжнародного комітету історичних садів і міст (ІКОМОС – ІФЛА) Генеральної асамблеї (1982), яка прийняла Флорентійську хартію й визначила, що «історичні сади і парки слід розглядати як пам'ятники культури».

Щодо міських парків, на думку вчених-паркознавців, їх головним призначенням залишається збереження естетичних якостей і створення умов для проведення важливих екологічних заходів. Прогнозується все більш зростаюче значення парків і садів, ніж будь-коли раніше, поява нових функцій та естетичних принципів їх організації, щоб забезпечити людям комфорт і задоволення.

Характерним для паркового обслуговування стала видовищність, і не тільки з метою посилення рекламних, «оформлюючих» елементів, а й з необхідністю формувати у відвідувачів «візуальну культуру», навички сприйняття парку в цілому як естетичного об'єкта.

Прикладом паркової культури можуть бути парки Лондона. До послуг відвідувачів люб'язно пропонують перш за все газонними завжди свіжої (крім зимового періоду) трави: по ній можна ходити, на ній сидіти, лежати (лондонська паркова культура – це давня традиція). Адміністрація парків пропонує відвідувачам шезлонги, усе для гри в гольф і теніс, катання на човнах, кафе та ресторани – усе, що може забезпечити приємне перебування в парку протягом усього дня.

У традицію цих парків, їх паркову культуру, входить регулярне проведення національних свят і різних видовищних заходів. Так, у Гайд-парку систематично проводять різні виставки, музичні концерти, а також мітинги. У Риджентс-парку працює театр просто неба, де демонструють вистави за п'єсами Шекспіра.

Для сучасних моделей зарубіжних парків характерними є комбінації, взаємодія «урбаністичних» і «природних» елементів, використання нестандартних атракціонів, ігрових пристроїв, вписаних у природне оточення.

Саме такими є парки «Королівські володіння» (США, штат Вірджинія) з його атракціоном «Біла вода каньйону» або парк «Світ природи» із зонами затишного відпочинку на природі, позбавлених гучних розваг (наприклад зона «День у селі»). Тобто майже скрізь організатори паркової справи намагаються зробити так, щоб кожне відвідування парку залишало відчуття радості.

Цьому сприяють вмiла організація iгор, театралізація заходiв, які спрямовані на закріплення позитивного морального досвiду та зростання художньої культури.

Однiєю з важливих особливостей тематичних парків США є орієнтація на видовищність паркового простору, створення образу парку, що протистоїть звичайній повсякденності, запровадження високих авангардних технологiй. Саме в цих цiлях практикується широке використання в оформленні парків символiв i образiв сучасної масової, популярної культури – телебачення, кінематографу – зображення героїв фiльмiв, мультфiльмiв. З цiєю ж метою використовують образно-знакову систему в оформленні, що відтворює певну історичну епоху.

Таким чином, поняття «культура парку» означає формування цiлісного образу парку в єдності його художньо-естетичних, соціально-педагогічних, екологічних i рекреаційних елементiв.

Процес створення нових, сучасних паркових моделей відбувається відповідно до нових традицій i з орієнтацією на мегатенденції розвитку культури в 90-х роках ХХ століття.

Останні десятиліття стало традиційним звернення до культур рiзних народiв, прикладом може бути проведення фестивалiв культури «Латина» (США), «Народiв Сходу», «Народiв Європи – «Європалії».

Усе, що відбувається під час масових видовищних заходiв парків, репрезентує, популяризує культуру народiв свiту або своєї країни в певному парковому просторі, в органічному поєднанні iз садово-парковою архітектурою, культурними програмами, проектами. Тут у театралізованих, видовищних, візуальних, торговельних – усiх інших сучасних формах також демонструють побутову культуру народiв свiту, зокрема кухню, одяг, звичаї, iгри.

Особливе значення надається змісту й оформленню подiбних заходiв, щоб морально-естетичний колорит емоційно впливав на відвідувача.

Парки культури та відпочинку здiйснюють вплив на відвідувача системою художньо-просвітницьких заходiв, у яких широко використовують досягнення літератури та мистецтва. Це особливо виразно представлено в тематичних парках дiснеївського типу через відповідний архітектурний образ, художньо організоване природне оточення.

Мистецтво паркової архітектури досягло своїх вершин. Паркова архітектура має свою історію та віддзеркалює особливості традицій, філософії, культури й мистецтва певної країни, часто поєднує в собі реалістичні й романтичні риси та сама по собі стає джерелом емоційної й духовної насолоди.

У сучасному плануванні садів і парків помітне дбайливе ставлення до довкілля, намагання зберегти екологічний баланс, раціонально розмістити парки в системі міського будівництва – усе те, що може зробити життя в містах приємним і безпечним.

Успішно вирішується проблема взаємозв'язку «природних» і культурних середовищ і функціональних характеристик паркового простору.

Останні роки в парковий простір у зарубіжних парках внесено принципові зміни в стратегію впливу паркових програм на відвідувачів, метою яких є корегування, регулювання поведінкової активності відвідувачів, яка повинна не лише ініціюватися прямим впливом через суб'єктно-об'єктні відносини різного роду «заходами» (культурними, просвітницькими, комунікативними, компенсаторними, рекреаційними, оздоровчими тощо), а й через візуальну організацію паркового середовища, його різних тематичних зон. При цьому стрижнем організації такої активності стають не «заходи», а вільно обрані «заняття» відвідувачів.

У зарубіжних країнах збереження та розвиток паркової культури стали обов'язковим компонентом гуманітарної політики, орієнтації на людину, її потреби й інтереси.

У підсумковому документі Конференції Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року, зазначено: «Ми усвідомлюємо історичну необхідність і моральний обов'язок сформулювати нову модель розвитку, у котрій добробут усіх й збереження навколишнього середовища були б обов'язково синонімами».¹

Ця тенденція дістала подальшого розвитку в наступних всесвітніх форумах державних представників країн світу.

На Всесвітній зустрічі, яка відбулася в Копенгагені 6–12 березня 1995 року, на вищому рівні в інтересах соціального розвитку було прийнято програму дій в інтересах соціального розвитку. Серед її положень: охорона та збереження навколишнього природного середовища в контексті зорієнтованого на людей стійкого розвитку.

¹ Культурные и общественные связи Украины со странами Европы : сб. научных трудов / редкол. Н. Н. Варварцев и др. – Киев : Наук. думка, 1990. – С. 2.

Порівнюючи вітчизняну та зарубіжну паркову систему, ми вже вказували на недосконалість правових, економічних, соціальних, організаційно-методичних умов, які гальмують розвиток паркового будівництва в Україні.

У поняття «культура парку» входить архітектурно-художній образ парків, що формується за всіма законами ландшафтної архітектури.

Щодо поняття «паркова культура», то воно формується завдяки орієнтованості на виконання таких функцій:

- культурно-пізнавальної й естетичної функцій (зокрема організація різних видів культурної діяльності та споживання культурних цінностей);
- комунікативної: забезпечення умов для спілкування людей;
- компенсаторної, рекреаційно-оздоровчої: поновлення фізичних сил та оздоровлення людей, формування їх фізичної культури та здорового способу життя.

Зарубіжні паркобудівничі все більше уваги приділяють соціальній сутності парків – структурі культурного обслуговування; пізнавально-освітній діяльності; соціальній суті та структурі масових свят; методологічним принципам організації візуальної культури тощо.

Проблема організації здорового, естетичного та повноцінного середовища набула особливої актуальності в країнах Західної Європи та США останні роки, а в окремих з них (як, наприклад, у Швеції, Норвегії, Німеччині) посіла гідне місце в Національних програмах розвитку культури, у державній культурній політиці. Ефективно діюча політика дозволяє зробити дозвілля змістовним, цікавим, формувати більш високі естетичні потреби людей, розвивати їх художній смак і високі моральні якості.

Отже, парки, загалом паркова культура, – міцний соціальний та економічний фактор життєдіяльності суспільства, багатогранний культурний індикатор нашого часу, у якому поєднано різноманітні інтереси, закономірності та процеси і який є частиною нашої повсякденної культури.

Проте суттєвим фактором перетворень у будь-якій галузі людської життєдіяльності, особливо в культурологічному, культурно-просвітницькому просторі, виступає людська свідомість, що формується з потреб, інтересів, ціннісних орієнтирів і пріоритетів кожної окремої особистості.

Саме тому для нас великого значення має розуміння й використання вищерозглянутих понять у нормативно-правовому забезпеченні державної культурної політики в цілому.

Правове регулювання парковою справою дозволить більш ефективно реалізовувати культурно-дозвілліві потреби громадян в умовах парку. Вбачаємо доцільним використання термінів «парк», «паркова культура», «культура парку» у формуванні галузевого законодавства, оскільки визначені поняття є невід'ємною частиною системи організації дозвілля та відпочинку населення.

Нове сучасне законодавство про культуру, а саме нормативно-правові акти, які мають регулювати питання паркової справи, повинні формуватися насамперед на основі взаємозв'язку правових, соціальних і культурних аспектів, які мають відповідати пріоритетним напрямам державної культурної політики.

Література: 7, 23, 27, 34, 61, 62, 63, 119.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте роль і завдання парків в умовах урбанізації, зростання інтелектуалізації праці, посилення психологічного навантаження на виробництві, ускладнення екологічної ситуації.

2. Дайте визначення поняття «парк» за його функціональним призначенням.

3. У чому полягає соціальне значення парку?

4. За якими параметрами визначають культуру парку?

5. У чому полягає сутність поняття «паркова культура»?

6. Назвіть основні теоретичні аспекти культурно-дозвіллівої діяльності парків.

1.2. Стан наукових досліджень паркової діяльності

Початок ХХІ століття позначений динамікою розвитку всіх сфер суспільного життя, зокрема й культури дозвілля.

У контексті гуманістичних реформацій удосконалюється діяльність основних соціально-культурних інститутів, до яких належать і парки. Найбільшого успіху досягли ті країни, соціально-культурна сфера яких має високі адаптивні можливості й максимально є включеною в розв'язання найважливіших суспільно-економічних проблем.

Це самостійна сфера людського буття, специфічний соціальний спосіб регенерації сил людини.

Накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід паркової культурно-дозвіллевої, соціально-культурної діяльності потребує детального аналізу й теоретичного осмислення, бо й на сьогодні незнання зарубіжного досвіду обумовлене недостатністю корисної інформації. На сучасному етапі посилена увага світової педагогічної громадськості до проблем сьогоденного розвитку дозвіллевої діяльності як процесу, у якому відтворюється життєвий досвід народних мас, їх ставлення до різних аспектів буття, найсуттєвіших загальнолюдських духовних і моральних цінностей, водночас, суто національних, притаманних виховній системі кожного народу.

Дослідницькі роботи вченої спільноти спираються на притаманні сучасній науці принципи людинознавства, загальнолюдських цінностей, які ґрунтуються на комплексних міждисциплінарних дослідженнях; педагогічних концепціях; теорії дозвілля, безперервної освіти, діяльнісному підході до соціокультурного виховання, а також історико-логічному та порівняльному аналізу. У них дозвілля розглядається як соціально-культурне явище, що інтегрує функції рекреації та розвитку людини (М. А. Аріарський, Ж. Дюмазедьє, О. С. Запесоцький, С. М. Іконнікова, В. Т. Лисовський, І. В. Перова, В. Є. Триодін та ін.); сучасні теорії розвитку особистості як складний феномен, що є об'єктом впливу та суб'єктом перетворень як свого локального середовища, так і середовища глобального, яке склалося в процесі антропосоціогенезу; усвідомлення культурного процесу як реальності, що пізнається, розвиток якої відбувається відповідно до закономірностей, притаманних як глобальним історичним типам розвитку загальнолюдської культури в цілому, так і локальним підтипам кожної конкретної культурної діяльності.

Суттєвий вплив на формування теоретичних позицій щодо практичної організації дозвілля здійснили наукові праці зарубіжних учених (Т. О'Браєн, С. Кранц, М. К. Мелвін, Ч. Петерсон та ін.), присвячені організації дозвілля різних категорій населення; реалізації концепції рекреаційних парків у міському середовищі, політиці у сфері організації паркової діяльності, методам роботи з різними соціально-віковими категоріями; наукові публікації зарубіжних та вітчизняних вчених (Т. Г. Кисельова, В. В. Кірсанов, В. Д. Ковтун, Ю. Д. Красильников, І. А. Новикова, О. С. Орлов та ін.), які досліджують проблеми функціонування зарубіжних культурно-дозвіллевих закладів різного типу.

Соціально-педагогічним і науково-методичним аспектам організації дозвілля в США присвячено дослідження І. А. Новикової, у якому дозвілля молодого покоління розглядається в досить широкому соціально-культурному контексті. Зокрема, розкриваються змістові аспекти соціокультурного розвитку підлітків у сфері дозвілля, визначаються провідні напрями та принципи стимулювання інтелектуально-пізнавальної діяльності, характеризуються рекреаційно-розвивальні функції дозвілля.

Російські вчені визначають паркознавство як одну зі складових частин усієї соціально-культурної діяльності. Сучасне паркознавство являє собою комплекс теоретичних і практичних знань у сфері змісту, методики й організації діяльності парків як багатофункціональних соціокультурних інститутів. Свій науковий і практичний статус галузь паркознавство отримала завдяки інтеграції та запровадженню інформаційного змісту з педагогіки, психології, екології та цілого ряду інших дисциплін. Паркознавство використовує дані таких міждисциплінарних досліджень, як теорія комунікацій, теорія суспільних відносин тощо. У дослідженнях науковці використовують значний арсенал різноманітних засобів і методів наукового аналізу соціально-економічних, духовних і суспільних процесів, які відбуваються в цьому соціокультурному інституті.²

Вітчизняний дослідник В. В. Кірсанов розробив оригінальну модель дослідження дозвілля, яка відрізняється від аналогічних моделей, розроблених іншими авторами. Кірсановим було започатковано науковий підхід прикладних культурологічних досліджень рекреаційно-дозвілеєвої сфери та впроваджено сучасну концепцію практичного застосування даних досліджень. Цей підхід базується на специфічному

² Киселева Т. Г. Социально-культурная деятельность : учебник / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников. – Москва : МГУКИ, 2004. – С. 54.

підході розуміння прикладної культурології, зокрема, прикладна культурологія розглядається як галузь культурологічної науки, яка спрямована на регулювання сучасних культурних процесів. Такий підхід дає можливість узагальнити існуючі підходи до предмету прикладної культурології. У зв'язку з цим термін «регуляція» («управління») набуває методологічного значення, що особливо важливо для наукового обґрунтування різноманітних культурних проектів і програм, зокрема основних пріоритетних цілей і напрямів державної культурної політики та шляхів їх реалізації.

У межах цього підходу автор побудував комплексну модель дослідження дозвілля, що містить кілька підструктур, серед яких інтеграція різних підходів до розуміння дозвілля як предмету наукового аналізу, зокрема часовий, діяльнісний, екзистенційний. У роботах В. В. Кірсанова проаналізовано переваги і недоліки кожного з підходів і вперше вибудовано принципи їх інтеграції в єдину концептуальну модель.

Відповідно до ідеї Санкт-Петербурзької наукової школи про необхідність комплексної реалізації рекреаційної, розважальної та розвивальної функцій дозвілля, автор запропонував нову модель практичної реалізації. У контексті вищезначеної функціональної інтеграції науковець обґрунтував кардинально нові підходи до розуміння рекреації як соціокультурного феномену.

Ученим В. В. Кірсановим визначено, що дозвілля в сучасному суспільстві постає як складна, багатовимірна освіта, яка повинна бути осмислена не тільки в культурному, але й у правовому, економічному, політичному, управлінському, медико-психологічному й інших аспектах.

У рамках вивчення функціональних можливостей дозвілля автор розкриває питання щодо реалізації дозвілля в різних соціокультурних інститутах, серед яких і парки. Зокрема, В. В. Кірсанов зазначав, що проблематика, яка стосується ролі парків у культурній політиці, освітнього, виховного, рекреаційного їх значення, економічних підстав їх функціонування, на жаль, мало обговорюється. Іноді створюється відчуття, що проблеми парків узагалі не існує; що парки ніби і є, але вони живуть своїм життям, до якого нікому немає справи.³

³ Кірсанов В. В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля : монографія / В. В. Кірсанов. – Київ : Альтер-прес, 2006. – 352 с.

У межах лабораторії кафедри менеджменту соціокультурної діяльності та зовнішньокультурних зв'язків Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв ведуться наукові розробки, у рамках яких аналізується та вивчається досвід як вітчизняних, так і зарубіжних парків. Запропонована технологія проектування багатоцільових соціально-культурних програм дозволила зробити парки більш поліфункціональними та культурно орієнтованими, при цьому будучи не тільки економічно рентабельними, але й привабливими для бізнесу. На цьому етапі важливим є створення спеціальних професійних груп (сформованих за принципами вказаної технології проектування) і розробка конкретних паркових програм у контексті державної культурної політики.

На сьогодні парки, по суті, є просто територіями, які заповнені кафе й атракціонами (часто досить примітивними) і які перестали бути соціально-культурними центрами в повному розумінні слова. Будь-яка сім'я, виходячи з дітьми в парк у вихідні дні, відчуває на собі обмеженість паркових послуг, а їх, за великим рахунком, усього три: прогулянка по алеях, катання дітей на атракціонах або перебування в кафе.

Вивчення досвіду функціонування сучасних зарубіжних парків, а також організації їх культурно-просвітньої діяльності дає можливість зробити висновок, що парки мають колосальні перспективи щодо рекреації, освіти, залучення відвідувачів до цінностей вітчизняної історії та культури як, крім того, ще й економічно рентабельні об'єкти.

В. В. Кірсанов зазначає, що для поліпшення наявного стану вітчизняних парків украй необхідно осмислити цю проблему як складову частину культурної політики. При цьому одним із центральних питань повинно бути поєднання інтересів культури з правом, економікою, зняття існуючих суперечностей між культурою та бізнесом. Слід усвідомлювати, що й культурно-освітні, і рекреаційні програми можуть бути економічно привабливими, а паркова індустрія не зводиться лише до доходів від кафе та гойдалок з колесами огляду. Необхідно парки розглядати і як центри, привабливі для туристів, реалізувати їх іміджеві можливості в популяризації вітчизняної культури. Так, у парку повинні бути цікаві ігрові й театралізовані програми (зокрема й на матеріалах історичних подій вітчизняної історії), до яких залучати як дітей, так і дорослих. Необхідно продумувати в кожному конкретному випадку дизайнерські рішення, причому не тільки в рекреаційно-екологічному плані, але й культурному, наприклад з постійними виставками, «містами в мініатюрі», програмами «віртуального туризму»

тощо, які будуть цікавими не тільки для відвідувачів, але й для інвесторів. Потрібно впроваджувати принципово нові підходи до діяльності парків як сучасних культурних центрів, що функціонують на основі інноваційних техніко-технологічних розробок.⁴

Якщо проаналізувати вітчизняні наукові доробки, можна визначити, що досить незначну кількість публікацій вітчизняних авторів присвячено проблемам вільного часу та напрямам удосконалення його структури, сфер його використання в житті людини, а також споживанню культури, розваг, відпочинку, рекреації сутнісних сил.

У цілому проблеми паркового будівництва науковцями-співвітчизниками розроблено ще недостатньо. Як свідчать реалії сьогодення, існує певний дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії й тактики розвитку вітчизняної соціокультурної діяльності загалом, її компонента – паркової культури – зокрема. Вивчення світових сучасних тенденцій в організації паркового дозвілля передбачає практичну доцільність упровадження в процес культурно-дозвілєвої діяльності новітніх соціально-педагогічних методик, сучасних технологій, з урахуванням рекреаційних потреб різних соціальних і вікових груп населення в умовах паркового дозвілля.

Наукове вирішення проблеми не можливе без знання минулого, без нового осмислення й переосмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду, який, на жаль, довго замовчували або висвітлювали упереджено.

Стан наукових досліджень з проблем дозвілля в зарубіжних країнах перебуває на незрівнянно кращому і якісно вищому рівні, ніж у нашій країні.

Пояснити це можна тим, що тривалий час у нас ігнорували дослідницьку проблему дозвілля й навіть наукові дослідження, присвячені темі вільного часу певних категорій населення, захищали в так званому «закритому» режимі. Навіть на сьогодні ще не сформувався попит на результати подібних досліджень. І це теж має своє пояснення: ще в недалекому минулому в нас панувала така управлінська модель у культурно-дозвілєвій сфері, яка аж ніяк не потребувала вивчення інтересів, попиту споживачів, бо програми дозвілєвої діяльності формували й надсиляли «зверху».

⁴ Кірсанов В. В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля : монографія / В. В. Кірсанов. – Київ : Альтер-прес, 2006. – 352 с.

Тому на теперішньому етапі відчуваємо відсутність досвіду об'єктивного соціологічного аналізу й недостатність його методик.

У країнах зарубіжжя дослідженню цих проблем надають великого значення. Глобальні зміни, що відбулися в соціумі після Другої світової війни, а також наявні в сьогоденні міжнародні протиріччя висунули перед людством нові проблеми, і головна з них: як зберегти цивілізацію, як запобігти новим війнам, як між різними народами зміцнити зв'язки? При цьому всім зрозуміло, що в розв'язанні подібних проблем культурі належить не остання роль.

У зв'язку з цим постали такі нагальні завдання:

- встановити діалог між державами та народами;
- пізнати різні культури й національні традиції;
- організувати міжнародний обмін ідеями, товарами, послугами в галузі культури, зокрема дозвілля.

Тому й зростає інтерес до культурного обміну, культури загалом, як одного із засобів усунення суперечностей у світоглядних позиціях, як шлях до взаєморозуміння через культуру, як спосіб формування орієнтації на загальнолюдські цінності і, водночас, поваги до культури, звичаїв, традицій будь-якого народу.

Ось чому організація дозвілєвої діяльності як складової загальнокультурного процесу в зарубіжних країнах стала предметом ретельного вивчення та широкого обміну дослідницьким досвідом.

Насамперед цю роботу здійснюють соціологи, а до широкомасштабних досліджень залучають досвідчених фахівців із суміжних галузей.

Зарубіжні вчені давно дійшли висновку, що соціологія дозвілля не лише виростає із соціокультурної практики, але й робить свій внесок в організацію соціокультурної діяльності. Знання про різні типи проведення дозвілля, дозвільні вподобання стають основою для прийняття зважених управлінських рішень у дозвілєвій галузі.

Тому й стало нормою у світовій практиці мати соціолога в кожній адміністративно-управлінській структурі. Із соціологічної служби починається формування програм. Соціологи оцінюють ситуацію, прогнозують її розвиток, надають рекомендації, на основі яких менеджери-організатори розробляють програмні заходи.

У міжнародній практиці координуючу роль виконує Міжнародна соціологічна асоціація (МСА), а в її структурі серед інших є діючий Комітет "соціології дозвілля". Під керівництвом МСА регулярно відбуваються міжнародні конгреси.

Особлива увага приділяється питанням перспектив розвитку дозвілєвої діяльності, ролі й місця її в соціумі. Саме цим проблемам особливого значення було надано на VII конгресі із соціології у Варні, на X – у Мехіко (в останньому взяли участь 2,5 тисячі учасників із 32 країн світу). 1984 року у Франції відбувся Перший всесвітній конгрес з дослідження дозвілля.

Отже, можна зробити висновок, що дослідницька робота носить цілеспрямований, системний, масштабний характер. Головним імпульсом для неї є те, що в суспільствах, які прагнуть будувати соціокультурну сферу на демократичних засадах, а не «насаджувати» зверху зміст і форми, саме з досліджень починається формування перспективних програм. Проте не лише це стимулює проведення досліджень. На них є досить широкий попит. У ролі замовників виступають:

- бізнесмени, які швидко оцінили економічну доцільність, прибутковість дозвілєвої сфери, інвестують у культурно-дозвілєві проекти, їх цікавить науковий прогноз, дозвільні інтереси, попит населення.

- політики, державні діячі, яких турбує проблема заповнення вільного часу людей, використання дозвілля як стабілізуючого (часто відволікаючого) фактору в суспільних відносинах.

Результатами досліджень постійно цікавляться радіотелевізійні корпорації. Вони є частиною індустрії дозвілля й не можуть діяти наосліп: їх успіх залежить від знання та розуміння попиту глядачів і слухачів.

Останнім часом науковці приділяли увагу таким питанням, як-от:

- активність і міра участі населення в культурному житті як показник ефективності (або неефективності) культурної політики;
- типи участі населення в дозвілєвій діяльності: пасивний – спостерігачі, активний – творці.

Учені відзначили, що типи участі в культурно-дозвілєвій діяльності перебувають у прямій залежності від соціально-демографічних факторів, ступеня участі в різних видах діяльності, від національних, регіональних традицій і звичаїв, від соціального статусу людей тощо.

У процесі соціологічних досліджень більш чітко визначилися функції, зміст, напрями культурно-дозвілєвої діяльності та головні принципи її управління; місце й роль кожного із соціально-культурних інститутів в організації дозвілєвої діяльності населення, шляхи підвищення його «дозвілєвої кваліфікації».

Яскраву сторінку у світовій соціології дозвілля становить творчість відомого французького соціолога, носія почесного звання «державного» доктора політичних наук Роже Сю. Йому належить фундаментальна праця «Дозвілля», у якій уперше в історії світової соціології надано детальний аналіз видів і функцій дозвілля.⁵

Парки культури й відпочинку, паркові території, сади та сквери є значним соціальним надбанням. Вони є найбільш демократичними осередками культури, реалізують вагомі культурно-виховні завдання; виконують просвітницькі, рекреаційні й інші функції.

Існуючі проблеми розвитку парків культури й відпочинку засвідчують необхідність їх комплексного вивчення та вирішення, оскільки питання попиту та споживання паркової культури досі залишаються малодослідженими.

До найбільш актуальних теоретичних проблем належить вивчення зв'язку між відвідувачами парків, процесами, які відбуваються в парку та в парковому середовищі загалом, їх взаємозалежності.

У вітчизняній практиці немає конкретних досліджень ні з потреб людини, ні з ефективності впливу на відвідувача тих заходів, які проводять у парках, ні з ефективності впливу на людину паркового середовища в цілому тощо. Це не означає, що науково-дослідницьких робіт, які б безпосередньо чи опосередковано стосувалися парків, у нас не здійснювали. Однак вони рідко з'являлися в полі зору наукових закладів, до того ж проводилися та ведуться розрізнено, не комплексно, а обмежено. Вирішувалися проблеми, як правило, пов'язані зі створенням, формуванням матеріальної частини паркового середовища. У соціальному аспекті найбільшої уваги заслуговують теми:

- парк у системі відпочинку;
- парк у системі закладів культури.

Так, слід зазначити, що досить тривалий час статистичну роботу здійснював Український центр культурних досліджень, зокрема старший науковий співробітник цього закладу В. Д. Ковтун. Значна кількість праць її була присвячена саме аналізу діяльності парків культури та відпочинку; нею визначено основні тенденції розвитку цих соціокультурних центрів, проаналізовано та розкрито проблемні ситуації вищезазначених закладів культури, а також розроблено ряд пропозицій

⁵ Яценко Е. П. Концепция видов функций досуга в монографии Роже Сю «Досуг» / Е. П. Яценко // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения : информ. сб. – Москва. – Вып. 3.– 1995. – С. 4.

та накреслено перспективні напрями функціонування парків. На основі проведених Українським центром культурних досліджень і В. Д. Ковтун зокрема було сформовано базу статистичних даних, а також розроблено показники, за допомогою яких можна простежити динаміку змін діяльності парків і визначити їх ефективність. Критеріями ефективності були відомості про обсяги культурно-масових заходів, кількість клубних угруповань та аматорських об'єднань, об'єктів дозвілля, рентабельність роботи парків, чисельність кадрів і їхній професійний рівень.

Оскільки життєві процеси населення міста, що відбуваються в парку, належать до відпочинку у сфері духовної діяльності людини, то в міру збільшення вільного часу все гостріше постає проблема його структури та змісту як предмету теоретичних і соціологічних досліджень. Більшість фізіологів і психологів вважають, що для оптимальної трудової та суспільної діяльності людини необхідне дозвілля, у структурі якого неодмінно повинні бути ігрова діяльність і розваги.

На жаль, у нашій соціології не з'ясовано роль парків як засобу компенсації та розрядки психічного напруження людини. Але про те, що компенсаторно-розважальна потреба людини в сучасних умовах велика, свідчать соціологічні дослідження. Проблема відпочинку ще не стала однією з першочергових у функціонуванні наших міст, хоча соціологи та психологи зазначають, що разом зі сферами праці й побуту населення відпочинок здійснює значний вплив на формування міста. Проте проблема ролі паркового дозвілля залишається ще невизначеною та недослідженою.

Подальшу роботу варто будувати на основі широкого залучення до розробки проблеми парків спеціалістів різних галузей науки: філософії, педагогіки, психології, соціології, естетики, комунального та лісового господарства, економіки й права.

Мета й завдання звернення до міждисциплінарного підходу полягає не тільки в інтенсивній роботі над проблемами парків, але й у залученні до цього інших наукових закладів та організацій.

Паркознавство як наука про діяльність парків як закладів культури практично не сформувалося. Хоча термін «паркознавство», за аналогією з назвами наук про діяльність інших закладів культури: бібліотек, клубів, музеїв, має повне право на визнання.

У працях зарубіжних авторів проблеми розвитку паркової культури висвітлюють інтенсивно, систематично, широко й комплексно.

Пріоритетні питання у сфері паркової роботи та рекреації почали порушувати ще 1992 року на Другій сесії 103 конгресу Національної асоціації парків і рекреацій. Серед них – питання фінансування, здоров'я та здорового способу життя; роботи з дітьми, молоддю, сім'єю; питання збереження природних ресурсів у рамках рекреаційної діяльності.⁶

У дослідженні, підготовленому науковцем з Кембриджського університету С. Кранцем, розкрито історію міських парків США із середини ХІХ століття й до наших днів; надано ґрунтовний аналіз різних аспектів розвитку паркової справи в країні, а саме: реалізація концепції рекреаційних парків у міському середовищі, політика у сфері організаційно-правової паркової роботи, методи роботи з різними соціально-віковими групами, а також питання дизайну та матеріально-технічного оснащення парків і рекреаційних зон.

Міжнародна служба тематичних парків, що функціонує в місті Цинциннаті (США) і займається розробкою проблем паркової справи, прогнозуванням і підготовкою нових програм і проектів, регулярно висвітлює ці питання на сторінках щотижневика «Amusement Business» («Бізнес розваг») і в щомісячному виданні «Parks and recreation» («Парки і рекреації»).

На сторінках цих видань порушують питання, пов'язані з досвідом розбудови парків нового покоління в США, організації природного середовища, джерел фінансування, дослідницької роботи в парках і їх матеріально-технічного забезпечення (запровадження нових аудіовізуальних технологій, що дозволяють створити ефект присутності серед «дикої природи»), перспективи розвитку цієї форми рекреації, можливості, які надають нові технології для тих категорій населення, які не можуть здійснити реальні подорожі: інваліди, малозабезпечені й ін.

Крім того, висвітлюють стан наукових досліджень у галузі дозвілєвої активності населення, зокрема, одним з актуальних аспектів цієї проблеми в наш час вважається вивчення причин і факторів, які обмежують або не дозволяють участь у культурно-рекреаційній діяльності окремих соціальних груп населення.

⁶ Legislation and regulations affecting scenic overflights above national parks: Hearing before the subcomm. on aviation of the Comm. on publ. works a. transportation. House of representatives, 103d Congr., 2d sess., July 27, 1994. – Washington : Gov. print. off., 1994. – 641 p.

На сторінках щотижневика «Amusement Business» постійним автором-дослідником виступає Т. О'Браєн з дослідженням проблем діяльності парків США. Зокрема, він на підставі статистичного аналізу визначає прогалини та можливий потенціал паркової діяльності. Зі сторінок цих видань можна дізнатися й про важливі заходи, рішення, законодавчі акти й урядові акції. Так, повідомлялося про обговорення діяльності Національного фонду рекреації й пішохідного туризму в Конгресі США, основні напрями роботи, фінансовані фондом, правові й економічні аспекти.

Серед важливих проблем, які порушують та обговорюють у Конгресі США, є питання про боротьбу з молодіжною злочинністю, підготовка нормативно-правових актів, у яких визначають стратегію діяльності рекреаційних і дозвіллевих установ у вирішенні цієї соціальної проблеми.

Постійна увага зарубіжних учених прикута до проблем роботи парків з різними категоріями населення. Так, у щомісячному виданні «Парки та рекреації» розглядають завдання та форми роботи дозвіллевих і рекреаційних служб з підлітками й молоддю, схильних до різних форм девіантної поведінки.

Ідеться про необхідність розширити функції парків та урізноманітнити форми роботи із соціально вразливими категоріями населення: іммігрантами, бездітними, молоддю та підлітками з бідних кварталів, організувати дозвілля людей похилого віку, розширити форми роботи з урахуванням соціально-психологічних особливостей цієї категорії населення, окреслити основні завдання просвітництва літніх людей у сфері їх рекреаційних можливостей і способів проведення дозвілля.

Досліджується культурний попит молодих інвалідів. Розглядаються фактори, що впливають на культурні запити молоді. За даними цих досліджень доведено, що культурні потреби визначаються значною мірою рівнем освіти, місцем та умовами проживання, навчання або роботи. На задоволення культурних потреб впливає форма і ступінь інвалідності. Зазначається, що активна участь цього контингенту молоді в культурній і творчій діяльності позитивно впливає на психологічний стан, а також сприяє більш ефективному процесу реабілітації.

Проблема організації дозвілля людей похилого віку набула світового значення. Нею опікуються провідні вчені, соціологи, які співпрацюють у Комітеті дозвіллезнавства МАС (Міжнародної асоціації соціологів).

Актуалізуються питання щодо соціальної інтеграції, яка характеризується такими показниками, як рівень життя, структура сім'ї, трудова діяльність людей статечного віку, їх соціальна адаптація в громадському житті, а також організація їх дозвілля, розваг, подорожей і навчально-освітньої активності. При цьому зауважимо: вік не впливає суттєво на зміну поведінкової структури дозвілля. Особливість у тому, що люди поважного віку дістають можливість витратити більше часу на ті види дозвіллевих занять, котрі користуються найбільшою популярністю.

Саме парки стають центрами спілкування людей похилого віку. У цих закладах для літніх людей постійно проходять зустрічі за інтересами, організуються місцеві та міжнародні фестивалі. Питання роботи з людьми статечного віку гостро актуальні, оскільки ця соціально-вікова категорія населення становить значну частину всього населення та має тенденцію до зростання. Саме тому в США, як і у Великій Британії, Канаді, розробляють спеціальні програми розвитку нових форм відпочинку та розваг, залучають літніх людей до рекреаційних програм, передбачених для інших груп населення з метою зміцнення зв'язку між поколіннями.

Таким чином, систематичне висвітлення проблем як дозвіллевої діяльності в цілому, так і паркової зокрема в зарубіжних виданнях не може не викликати інтересу з боку вітчизняних науковців і практиків і може стати предметом ґрунтовного дослідження.

За часів існування Радянського Союзу проблемами паркознавства опікувався Науково-дослідний інститут культури при Міністерстві культури СРСР, а в ньому – відділ парків із секторами – історії, теорії та методики паркової справи, садово-паркової архітектури. У науковій літературі, зокрема в культурологічній, проаналізовано основні тенденції й перспективи розвитку паркової культури. Темою статей науковців (колишнього СРСР) стали результати прогностичних досліджень. Такі автори, як В. Гулев, Г. Кіріна, Л. Селеверстова, Т. Кудріна, розкривають основні функції парків відповідного історичного періоду й узагальнюють результати проведених на той час соціологічних досліджень.

Білоруський дослідник Г. В. Корнога свою увагу звертає на особливе значення цільової комплексної програми діяльності парків культури та відпочинку в системі забезпечення населення.⁷

Вітчизняні вчені спостерігають у нашій сучасній соціокультурній практиці багато таких нерозв'язаних проблем і протиріч, як:

- невідповідність професійної підготовки та загальнокультурного рівня;
- використання творчого потенціалу вільного часу молоді переважно або повністю як розважального;
- невміння повноцінно, раціонально використовувати вільний час – низька «дозвіллева кваліфікація населення».

Зарубіжний досвід цікавий своєю «незнаністю, свіжістю». Зовсім недавно не тільки не існувало у вищих навчальних закладах культури навчальних курсів, навчальних дисциплін системного ознайомлення із зарубіжним досвідом у галузі дозвілля, але, як і в інших сферах знань, усе зводилося до критики західних авторів, зарубіжних моделей культурно-дозвіллевої діяльності.

Література: 9, 12, 14, 43, 44, 53, 62.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть і проаналізуйте основні вітчизняні та зарубіжні наукові доробки в парковій справі.
2. Розкрийте головні аспекти дослідження паркової діяльності.
3. Розкрийте діяльність Українського центру культурних досліджень щодо паркової справи.
4. Проаналізуйте праці зарубіжних учених які розкривають історичну рефлексію розвитку парків.
5. Які є наукові розробки Міжнародної соціологічної асоціації у сфері дозвілля?
6. Окресліть проблеми та протиріччя в теорії і практиці паркового дозвілля.

⁷ Корнога Г. В. Целевая комплексная программа деятельности ПКиО в системе обеспечения населения : метод. пособие / Г. В. Корнога. – Минск, 1982. – 53 с.

1.3. Історичні тенденції розвитку паркової культури

У наукових колах прийнято вважати, що розвиток паркобудівництва розпочався як у зарубіжних країнах, так і в Україні в кінці XVIII – на початку XIX століття: саме в цей час були створені перлини садово-паркового мистецтва. Проте виправданою та достатньо обґрунтованою є й точка зору, яка обстоює більш раннє масове виникнення садів і парків. Дійсно, лише в Лондоні найвідоміші парки були закладені у 1433, 1530, 1771, 1829 роках.

Парки Версаля (Франція) створювали у XIV столітті, і не лише як місце відпочинку та розваг, а і як декорації для багатьох дивовижних скульптур, а самі сади Версаля з їх скульптурами, фонтанами, басейнами, каскадами, гротами були ареною придворних свят.

Тому цілком закономірно вважати, що історія розвитку парків сягає в давнину. До кінця XVII століття парки та сади в містах та на околицях виникали за ініціативою влади, аристократів, церковних діячів. Парки немовби демонстрували силу та велич їхніх власників, служили місцем для полювання та прогулянок, утіхи монарших осіб і високопоставлених вельмож.

Що ж стосується *громадських парків*, то вони з'явилися на початку XIX століття. Усім відомі королівські парки були ще раніше відкриті у Великій Британії для широкої публіки. Один із перших громадських парків XIX століття було закладено у Великій Британії, у Ліверпулі, у районі Беркенхед, 1844 року. До проекту залучили відомого на той час ландшафтного архітектора Джона Пекстона (1801–1865). Це був перший випадок в історії садово-паркового мистецтва Європи, коли будівництво громадського парку було затверджено актом парламенту.

Видатний майстер ландшафтної архітектури професор Аллен Джофрей Джелліко висловив думку, що парк Беркенхед є зразком парку «для всіх» і вивчення його плану та композиції – невідкладне завдання.⁸

Із самого початку було встановлено призначення парку: масовий відпочинок і прогулянки, спортивні ігри дорослих і дітей, а також тихий відпочинок серед природи.

Видатний ландшафтний архітектор США Френк Лоу Олмстед, відвідавши парк Беркенхед 1850 року, вибудував принципово нову концепцію громадського парку.

⁸ Парк и отдых: современный парк в системе организации досуга населения : сборник статей / под ред. Е. М. Петоян и др. – Москва, 1989. – 189 с.

Олмстед відзначив те, що принадність парку полягає в його доступності: тут він зустрів робітників, жінок із дітьми, студентів, художників і багатьох інших.⁹

Середина XIX століття в Європі була перехідним періодом у ландшафтній архітектурі.

Після розквіту романтичних ландшафтних парків XVIII – початку XIX століття архітектори вже не створювали гарні пейзажі для прогулянок, а робили все для того, щоб вразити відвідувача новими формами відпочинку.

Палацові сади епохи бароко стали прототипом садів – видовищних центрів, де проходили фестивалі та театральні вистави. Парки епохи Відродження несли елементи театралізації. Нові сади та парки XIX століття часто являли собою світ фантазії, що знайшло своє продовження в славетних Діснейлендах. Стили садів часто отримували свої назви за країнами, у яких вони виникали. Так, в історії садово-паркової архітектури досить відомі такі назви, як англійський, італійський, японський сад та ін.

На початку століття під назвою «парки відпочинку» розуміли тільки парки з атракціонами. Але до їхньої діяльності в міру економічного розвитку парків стали долучатися комунальні, спортивні та розважальні заклади, а також зоопарки. Так поняття «парк відпочинку» стало загальним для розважальних закладів різного типу. Наприклад, у Європі з'явився ряд парків відпочинку та розваг на місці середньовічних укріплень і старовинних постійних дворів.

Інший напрям у розвитку цієї індустрії відпочинку – використання старовинних садів і парків. Вони ставали все більш доступними для відвідувачів з кінця минулого століття. На території подібних парків розташовувалися різні розважальні заклади, художні виставки, каруселі, невеличкі кафе, організовували феєрверки.

Більшість парків функціонують протягом століть, залишаючись популярними, органічно вписуються в сучасну систему закладів культури. Наприклад, до 1705 року територію сучасного парку Blenheim Park (Велика Британія) використовували як мисливські угіддя. 1705 року саме тут було започатковано парк, який 1935 року став доступним для широких мас. Нині парк, площа якого близько 1000 га, відвідують щорічно до 400 тисяч людей. Близько трьох тисяч дітей і підлітків вивчають у парку живу природу. Систематично проводяться масові заходи: концерти на свіжому повітрі, спортивні змагання тощо.

⁹ Парк и отдых: современный парк в системе организации досуга населения : сборник статей / под ред. Е. М. Петоян и др. – Москва, 1989. – 189 с.

Історія спеціалізованих парків розваг розпочалася в Лондоні на початку ХІХ століття. Першим таким парком був «Тіволі», від якого пізніше інші парки запозичили не тільки досвід роботи, але в деяких випадках і назву.

У Данії (з 1843 р.) прикладом для інших став «Тіволі» – парк у Копенгагені, тематика якого нічим не відрізнялась від інших подібних парків; але там достатньо було споруд для розваг, гастрономічних закладів, пересувних атракціонів.

Що ж стосується розвитку паркобудівництва в Росії, Україні, Білорусі, то розпочався він у ХVІІІ–ХІХ століттях. У проектуванні парків брали участь відомі архітектори: Растреллі, Кларенгі, Земцов. Вони створили видатні архітектурні пам'ятки садово-паркової культури музейно-академічного значення: парки Царського Селища в Павловську – під Санкт-Петербургом, парки Підмосков'я й ін.

Садово-паркове мистецтво Росії має також давні традиції. До ХІV століття були широко розповсюджені монастирські сади, наприклад сад митрополита Алексія, розташований на південному схилі кремлівського пагорбу біля річки Москва.

Відомі також московські та позаміські сади ХІV–ХV століть, про які йдеться в «Домострое». Вони носили утилітарний характер: на території таких садів вирощували декоративні дерева та кущі. Пізніше, крім утилітарних господарських садів, з'являються декоративні розважальні сади, наприклад московський Ізмаїльський сад з лабіринтом, ботанічним садом, а також з дерев'яними парковими павільйонами.

Парки в сьогоденні їх значенні отримали статус 1928 року, коли в Москві відкрили перший Парк культури та відпочинку. Він розташований у центральній частині Москви. Створений 1928 року як «комбінат культури» на свіжому повітрі, на території колишньої Все-російської сільськогосподарської і кустарно-промислової виставки, «Нескучного сада» та прилеглої частини Воробйових гір. За час свого існування парк став улюбленим місцем відпочинку москвичів і гостей столиці. Сучасні атракціони, водоймища, різноманітний рослинний світ дозволяють відпочити з урахуванням різноманітних культурних потреб. Тут багато відкритих просторів з газонами, квітниками, скульптурами, фонтаном.

Парк – традиційне місце дитячого та сімейного відпочинку з власними такиму проведенню часу каруселями, атракціонами та катанням на конях, ковзанах або човнах (залежно від сезону). Численні газони, скульптури, фонтан, алеї вписані в єдину архітектурну композицію. Вигляд парку доповнюють павільйони і Зелений театр, набережна та «Не-скучний сад», естради, альтанки, спортивні й танцювальні майданчики.

У парку діють три містечка атракціонів: «Чудо-Град (працює влітку)», «Місяць-парк (працює круглий рік, але взимку тільки по вихідних)» й «Атракціони на набережній». Крім того, у парку працює велике колесо огляду, з якого відкриваються прекрасні види на центр Москви та набережні річки Москва, автодром, кімната сміху й інші атракціони. Усі охочі можуть покататися на конях, улітку взяти на прокат роликові ковзани, узимку відвідати найпопулярніший у Москві каток. Літні катання на водних велосипедах і катамаранах – теж неодмінний атрибут відпочинку в парку. Численні кафе, ресторани, закуочні та кондитерські розкидані по всьому парку й радують відвідувачів круглий рік.

Сьогодні парк імені Горького є другим за розміром парком розваг у Європі. Його територія перевищує 100 гектарів. Щорічно парк приймає понад три мільйони відвідувачів.

Перші спроби регулювати використання природи на території нашої країни належать до XI століття. Під час правління князів Всеволода й Володимира Мономаха на заході від Красного Двору (під Києвом) знаходилося невелике поселення, ліси та відкриті місцевості. Цей простір називали «звіринцем». Лісопаркова зона (20–30 км від Києва)

Конча-Заспа згадується в писемних пам'ятках XVI століття. Ця місцевість з унікальним дубовим гаєм належала частково київським Видубицькому та жіночому Введенському монастирям і царській сім'ї.

До відомих парків України належать видатні пам'ятки садово-паркової архітектури минулого століття – ансамблі на Чернігівщині: Качанівка, Тростянець, Сокиринці. Це типові приклади пейзажних (англійських), романтичних парків зі ставками, хащами, галявинами, альтанками з вишуканою архітектурою. Ці пам'ятки уславлені іменами видатних діячів української та російської культури, яких вабила сюди творча, інтелектуальна атмосфера.

У Качанівці гостювали: М. Глінка, С. Гулак-Артемівський, Т. Шевченко, В. Жуковський, Марко Вовчок, М. Врубель, І. Рєпін.

Тростянецький парк, завдяки перш за все природничо-художньому хистові його засновника, став унікальним дендропарком країни, а Сокиринський парк прикрасила архітектура високого класицизму.

«Диво дивне» – так кажуть про перлину уманської землі – «Софіївку». Цей парк закладено на скелястих берегах річки Кам'янки в кінці XVIII століття. Казковий ансамбль і сьогодні користується великою популярністю. Це живий музей паркового мистецтва, улюблене місце відпочинку відвідувачів – вітчизняних і зарубіжних туристів.

До золотого фонду вітчизняного садово-паркового мистецтва входить «Олександрія» в Білій Церкві. Парк створений у кінці XVIII – на початку XIX століття. Це зразок парку пейзажного типу, де гармонійно поєднано рельєф і створені людиною композиції живої природи, водні пристрої й архітектурні споруди малих і монументальних форм.

На сьогодні в Україні налічують значну кількість парків, які взято на облік і під державну охорону.

Таким чином, парки як громадські заклади для проведення дозвілля, які виникали в інші епохи, функціонують і сьогодні, але історія знала значно кращу організацію їх діяльності, що потребує спеціального вивчення з метою запозичення та впровадження кращих зразків паркової діяльності в нових умовах.

Література: 10, 11, 12, 20, 34, 108, 127.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте історичні тенденції розвитку зарубіжних парків.
2. Назвіть основні етапи розвитку вітчизняних парків культури та відпочинку.
3. Назвіть вітчизняні перлини садово-паркового мистецтва.
4. Розкрийте сутність діснеївських парків.
5. Охарактеризуйте сучасний стан вітчизняної паркової індустрії.

1.4. Типи паркових систем

Типи парків відзначаються своєрідністю та спрямованістю змісту й методів діяльності. Так, Закон України «Про природно-заповідний фонд України» в статті 3 визначає класифікацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Це природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.¹⁰

Залежно від функціонального призначення, природних умов, особливостей території можуть бути різні типи парків, у їх «чистому» та «змішаному» вигляді. Мабуть, саме тому в літературі один і той самий парк у різних джерелах дістає різне визначення з точки зору типології.

Ландшафтні парки утворюються в природно-кліматичних зонах, що відрізняються особливою красою та стали пам'ятками природи.

Прогулянкові парки – за своїм призначенням – мальовниче місце для неорганізованого відпочинку.

Комплексні, тематичні парки нового типу розраховані на масове відвідування. У видах діяльності переважають масові видовища, поєднані з культурно-просвітницькою, науково-популярною, фізкультурно-оздоровчою діяльністю. Характерним є проведення карнавалів, свят, театральних дійств. У парках багато закладів клубного типу, є музичні салони, дитячі містечка, кінотеатри й театри, басейни тощо.

Такі парки зорієнтовані на соціальне становлення та розвиток різних верств населення; на рівень інтересів різних категорій відвідувачів; на соціальний попит форм дозвілля різних соціально-демографічних груп відвідувачів.

Концепція розвитку такого парку базується на дозвільній і рекреаційній стратегії, яка здійснюється за двома напрямками: збереження природних багатств; організація масового відпочинку, культурного обслуговування та гармонійного розвитку відвідувачів. При великих комплексних парках часто діють міні-парки для відвідувачів різного віку.

¹⁰ Про природно-заповідний фонд України : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 34. – С. 502.

Поліфункціональна діяльність парків спрямована на активізацію духовних контактів шляхом проведення різноманітної, цілеспрямованої виховної роботи з використанням новітніх сучасних технологій. Комплексний парк у сучасному світі – найбільш поширений тип.

Як уже відмічалось, цей багатофункціональний заклад водночас може бути спеціалізованим: це чітка тенденція останніх років.

Більшість таких парків використовують для різноманітних форм активного відпочинку.

Наприклад, типова класифікація паркової індустрії США побудована за *територіальною та функціональною ознаками*. Це національні парки, державні заповідники, парки штатів, «поля битв», історичні парки, паркові території, зони відпочинку, окремі парки-пам'ятники, меморіали, цвинтарі.

У типологічній класифікації США окремо визначено *тематичні парки*, де прослідковується тенденція до їх значного зростання. Ці парки приваблюють і дорослих, і дітей різноманітністю програм, особливо пізнавального та культурно-освітнього спрямування. Їх призначення полягає в перенесенні відвідувачів з буденного середовища в святкове. Це такі, як «Парк казок», «Острів корабельних аварій», «Королівські володіння», «Шість прапорів» та ін.

Спортивні, спортивно-ігрові парки призначені для спортивно-оздоровчої роботи, відпочинку та культурно-освітніх заходів.

Парк розваг – місце відпочинку із широким набором атракціонів, спеціалізованих місць відпочинку, з проведенням масових заходів.

Міські парки – це зелені масиви міста, найчастіше призначені для прогулянок, відпочинку. Іноді їх визначають як прогулянкові парки. Виразним прикладом подібного парку може бути Булонський ліс (Франція) – один з найбільших парків Парижа, з озерами й островами, каскадами й ігровими майданчиками, павільйонами та ресторанами. У ньому ж є пейзажний парк зі славетним палацом-павільйоном «Багатель» (1777). З 1694 року діє як загальнодоступний, з великими відкритими просторами, з відомим Спкінг-корнером (куточок промовця), і все ж в основі – це парк прогулянковий.

Центральний парк Нью-Йорка – переважно пейзажного планування із системою водоймищ, майданчиків для відпочинку та спорту.

Паркова система Чикаго, зокрема й Вашингтон-парк, теж призначена для прогулянок, спокійного відпочинку.

Дендропарки – парки науково-дослідного, культурно-освітнього призначення.

Лісопарки, як правило, великі лісові масиви, зі спорудами для культурного обслуговування відвідувачів, зі спортивними базами, пунктами прокату необхідного спортивного, туристичного й іншого обладнання.

Парки-заповідники утворюють з метою їх збереження, оскільки вони становлять особливу наукову, культурну, іноді історичну цінність.

Національні парки займають велику територію, виконують функцію і заповідників, і лісопарків, часто мають ландшафтну архітектуру.

Етнографічний парк створюють з метою демонстрації в природних умовах унікальних зразків житлових, побутових і культурно-побутових споруд минулого.

Парки-музеї покликані виховувати історичну культуру відвідувачів, берегти історичну пам'ять, підтримувати спадковість і безперервність національно-культурних традицій.

Спостерігається тенденція створення паркових комплексів конкретного спрямування, наприклад центри культурної рекреації, спортивно-оздоровчі центри.

Відбувається трансформація здавна існуючих деяких парків під тиском, впливом змін у дозвіллевій орієнтації відвідувачів.

Одним із досягнень сучасної цивілізації справедливо вважають американські парки. Досвід їхньої роботи уважно вивчають різні спеціалісти: дозвіллезнавці, архітектори, дизайнери, соціологи, режисери, етнографи, комерсанти тощо.

Особливість діяльності американських парків у тому, що в них досить висока відповідність потребам, бажанням, інтересам відвідувачів. Зарубіжні фахівці вважають, що така чітка орієнтованість на людину повинна проявляти себе вже на стадії планування роботи парків.

Тому програмна насиченість діяльності парків враховує:

- бажання та запити відвідувачів;
- наявність відповідних паркових заходів для їх задоволення;
- оцінку того, як парку вдалося до моменту планування просунутися в цьому напрямі.

Сучасні парки розрізняють за територією, природно-ландшафтними й екологічними характеристиками, а також історичними традиціями, матеріально-технічною базою, організацією дозвілля, популярністю в населення.

За функціональними ознаками парки поділяють на дві основні групи:

1) *спеціалізовані*: дитячі, спортивні, виставкові, зоологічні, історичні парки;

2) *багатофункціональні*: парки, на території яких гармонійно поєднано організацію різноманітних форм культурно-просвітницької діяльності: розваги, спортивні заняття, прогулянки в оптимальних природних умовах. Такі парки розраховані на десятки тисяч відвідувачів різних вікових і соціальних категорій.

При такій різноманітності ознак не може бути класифікації з однією номенклатурою. Вона має бути складена з урахуванням всіх видів відпочинку, діяльності парків як закладів культури, положення їх у структурі міста, ландшафтних особливостей.

Так можна визначити парки за основним контингентом відвідувачів, як *сімейні, дитячі, молодіжні, курортні*.

Розглянемо більш детально основні типи парків за їх функціональним спрямуванням.

У зарубіжній практиці особливого поширення набули *тематичні парки*. Розважальні програми тематичних парків можуть містити в собі одну або кілька тем. Часто це відображається в самій назві парку – «Світ цирку», «Морський світ», «Кукурудзяний палац», «Місто срібного долара».

У забезпеченні популярності парку, на думку психологів, назва парку відіграє помітну роль, оскільки відвідувачі сприймають насамперед назву, а вже потім стикаються зі змістом його роботи. Разом з тим, зміна назви повинна забезпечуватися відповідними змінами в змісті та методах діяльності парку. Наприклад, парк «Санта Клаус ленд» (штат Каліфорнія) був традиційно орієнтований на маленьких відвідувачів, та зі зміною його назви акцент роботи парку змінився на діяльність атракціонів, користуватися якими можуть усі члени сім'ї.

Як свідчать публікації на сторінках журналу «Amusement Business», у сучасному паркобудівництві зарубіжних країн робиться ставка на створення святкового образу парку, який би протистояв звичній повсякденності. При цьому важливим є вихідний «образ-символ», що знаходить своє відображення в назвах парків («Парк казок», «Острів корабельних катастроф», «Королівські володіння», «Шість прапорів», «Світ природи»).

У роботі тематичних парків вдало поєднують просвітницькі, виховні й екологічні напрями заходів, видовищність.

Широкої популярності набули театралізовані форми роботи. Театралізовані свята й видовища в парках адресовані відвідувачам усіх вікових груп. Особливого поширення набули лялькові шоу, перевага яких у тому, що на їх підготовку потрібно небагато часу, їх можна демонструвати по кілька разів на день, використовуючи при цьому різну площу.

Театралізовані програми в парках дуже різноманітні: казкові, фольклорні, екологічні, музичні, інколи навіть несподівані, наприклад «кукурудзяне свято» у парку «Кукурудзяний палац» (штат Північна Дакота), під час якого проводять концерти, демонструють композиції із зерен кукурудзи, пригощають стравами з кукурудзи, продають витвори з її листя, стеблин і зерен, дотримуючись змістовного й образного зв'язку загального оформлення парку та театралізованої програми.¹¹

У Парку диких тварин (штат Каліфорнія) традиційним стало проведення Американського фестивалю, на якому виступають танцювальні колективи, демонструють національні ремесла.¹²

Популярною формою театралізованих програм стали різні фестивалі. Обов'язковими їх компонентами є маски, карнавальні костюми, кулінарні вироби, виставки, розпродажі сувенірів тощо. Для музичних фестивалів характерні театралізовані програми в стилі кантрі, ретро, джазу, рок-н-ролу.

У формі театралізованих свят демонструють новітнє обладнання для домашніх дозвіллєвих центрів: комп'ютери, музичні синтезатори, відеосистеми, комп'ютерні ігри.

Запроваджуються й спеціальні музичні програми, розраховані на різні вікові категорії: у стилі ретро – для свята бабусь і дідусів; з улюблених мультфільмів – для дітей і підлітків; конкурси брейк-дансу, виступи рок-ансамблів – для молоді.

У парках успішно гастролюють балетні, оперні, театралізовані трупи, симфонічні оркестри.

Тематичні парки виступають у взаємозв'язку між розважальною, пізнавальною, історико-культурною та науковою сферою.

Парки, які керуються тематичним підходом, приваблюють, зацікавлюють і збагачують знаннями відвідувачів. У цьому проявляють себе такі мегатенденції сучасного світового значення, як інтелектуальний розвиток, творчий синтез або інтеграція масової (загальнодоступної) культури, культури «високої» (елітарної).

¹¹ Тематические парки и аттракционы за рубежом : мат.-тех. оснащение учреждений культуры. – Москва, 1990. – С. 7.

¹² Там само. С. 5.

У цьому плані слід відзначити, що в науково-популярних виданнях не припиняються дискусії з приводу того, наскільки ефективним є романтизований, белетризований підхід у показі народів, міст, епох, предметів, які відтворює компанія Діснея історію США – «Main street USA».

І все ж у тематичних парках переважає ставлення до просвітництва як доступної всім форми здобуття знань. У цьому розумінні тематичні парки близькі науковим музеям або центрам і мають багато спільного з художніми музеями й історичними парками. Вони помітно вплинули на музеї, котрі змушені змінювати традиційні форми й організовувати масштабні екстравагантні заходи. Невипадково на Конференції «Музеї майбутнього» дійшли висновку, що музей ХХІ століття буде поєднувати ознаки музею та тематичного парку.¹³

Тематичні парки впливають на загальний вигляд та атмосферу міст. 40 мільйонів відвідувачів щорічно в діснеївських парках Америки (Каліфорнія і Флорида), 10 мільйонів – у Токійському діснейленді – це більше, ніж у будь-якому іншому місці проведення дозвілля, і вже ці показники дозволяють зарахувати тематичні парки до розряду багатоцільових центрів дозвілля, які не мають собі рівних.

У середині ХХ століття, як уже зазначалося, принципово нову модель тематичного парку запропонував Уолт Дісней. Для визначення змісту поняття «моделі» скористаємося з великої кількості формулювань (а їх понад 30) найбільш поширеним: модель – це образ, що репрезентує об'єкт у вітчизняному відношенні та служить цілям його пізнання.

Великий кінематографіст, засновник цілого мистецького напрямку в анімації Уолт Дісней народився не в Чикаго, як було прийнято вважати довгі роки, а в Іспанії, у селищі Мохакар в Андалусії. Такої думки дотримуються не тільки жителі цього селища, але й багато біографів Діснея, зокрема й американські.

За цією версією, Дісней був сином мешканки Мохакара Ісабель Самора, яка працювала прибиральницею в місцевого лікаря Дона Хінеса Каррільо. 5 грудня 1901 року Ісабель народила сина, якого назвали Хосе Гірао Самора. Ісабель незабаром емігрувала до Америки, але й там доля жінки не склалася, і через важке матеріальне становище вона віддала дитину в сім'ю своїх сусідів – Еліаса та Флори Дісней. 1902 року вони хрестили Хосе, давши йому ім'я Уолтер Еліас Дісней.

¹³ National parks and protected areas: Their role in environmental protection / eds.: Wright R.G. et al. – Cambridge (Mas.) Blackwell science, 1996. – 470 p.

Багато дослідників життя і творчості геніального мультиплікатора підтверджують саме цю версію походження відомого митця.

Не маючи пристрасті до «чистого мистецтва», Уолт з юних років мріяв отримати прибуток зі свого таланту. У сім років він уже продавав свої картинки сусідам.

Свою роботу в Голлівуді Дісней почав із серії мультфільмів «Аліса в країні чудес», потім прийшла пора «Освальда – щасливого кролика». Але цей персонаж викрала в Діснея дистриб'ютор його фільмів Маргарет Уїнклер. Засмучений, що залишився без копійки в кишені, їхав Дісней на потязі до Голлівуду. Від безвиході почав малювати в блокноті різні нікчемні фігурки, ось так і виник образ на той час зовсім невідомого Міккі Мауса.

Ішов 1928 рік, у кіно тільки-но прийшов звук – і природжений продюсер Дісней вирішив, що фільм про мишеня має бути звуковим. Дісней сам озвучив мишеня, не підозрюючи про майбутню славу вигаданого образу. Міккі Маус став національним героєм і символом Америки. «Я випробовую сентиментальну прихильність до персонажа, що зіграв таку велику роль у моєму житті, – згадував потім Дісней. – Частково він – це я, а я – він». Народне мишеня стало таким самим уособленням сьогоденної Америки, як статуя Свободи. Міккі Маус виявився символом віри: маленьким мишеням граються американські діти, його зображення – на футболках дорослих.

Після мультфільму «Білосніжка та семеро гномів», за який Уолт Дісней отримав «Оскар», Дісней більше не малював, зате, як і в колишні роки, пильно стежив за розвитком нових технологій. Ще в 30-х роках мультиплікатор заснував свою власну школу, у якій навчав майбутніх співробітників компанії головному – перетворювати плоскі целулоїдні картини на об'ємні фігури та надавати їм характер.

Діснея вважають чемпіоном за кількістю здобутих вищих нагород: за всю кар'єру він завоював 26 «Оскарів». Приголомшує уяву й число номінацій на цю премію – 59.

Але найбільшим своїм мистецьким витвором Уолт Дісней вважав створення Діснейленду. Коли в червні 1955 року прокотилася новина про відкриття першого у світі Діснейленду, мало хто міг передбачити, що вже в найближчому майбутньому його назва стане ім'ям, яке асоціюватиметься в людей усього світу зі щасливим дитинством і здійсненням заповітних бажань. Сьогодні, через більш ніж 50 років, діснеївські парки залишаються популярними й улюбленими місцями відпочинку.

Так Діснейленд змінив традиційне уявлення про розважальні парки та довів, що в них можна організовувати різні форми проведення сімейного дозвілля.

Відвідати парк Діснея – це мрія багатьох дітей і дорослих. Діснейленд пропонує своїм відвідувачам не просто провести час, розважаючись на атракціонах, а занурює їх в інший світ. Парки Діснея – це інша реальність, інший час, інша географія, інший транспорт, інші закони, інші критерії оцінки. Тут чекають, приймають і мріють зробити щасливим кожного, не поділяючи за віком, національністю, соціальним станом, ступенем добробуту або расовою приналежністю.

На сьогодні у світі побудовано п'ять Діснейлендів. Кожен з них має свої особливості: перший знаходиться у Флориді, другий – у Каліфорнії, найперший на сході – Токійський, він знаменитий ще своїми ексклюзивними водними атракціонами, найпопулярніший серед європейців – Паризький, найновіший – Гонконгівський, який, до слова, був зведений за всіма правилами феншую. Підприємці багатьох країн розглядають можливість побудувати це місто чудес і у своїй державі. Поширений вислів «Дісней крокує по планеті» не просто гасло, а визнана всіма реальність. Бо саме за його зразком відкриті нові парки не лише в Америці, а й у багатьох країнах світу. Але це не сліпе копіювання. У кожній країні «Дісней» – це світ зі своїми національними звичаями, традиціями, своєрідністю.

Діснейленди принципово відрізняється від інших парків різноманітною спрямованістю своєї діяльності. У парку проводять просвітницькі, виховні, розважальні, естетичні, рекреаційні, екологічні, фізкультурно-оздоровчі заходи.

Водночас багато уваги приділяється рекреаційно-розважальній діяльності та розв'язанню проблеми соціальної адаптації дітей до світу дорослих. Ця мета досягається за допомогою організації сімейного дозвілля в парках. У парку проходять театралізовані свята та вистави на екологічну, історичну, фольклорну та музичну тематику.

Наприклад, у Євродіснейленді, який знаходиться у Франції, у містечку Марн-ля-Вале, значну увагу приділяють просвітницькій діяльності. Особливою увагою користуються заходи, спрямовані на ознайомлення малюків з історією краю, країни, світу. Як, скажімо, відтворення історичних картин Старого Заходу, подій з улюблених історико-літературних творів, із життя реальних або популярних книжкових героїв, видатних зірок.

Кожний парк типу Діснейленду приділяє багато уваги вихованню й навчанню дітей. Цю роботу ведуть у різних парках по-різному. Так, в американському Діснейленді функціонують «Клуби Міккі Мауса». Вони розраховані на шкільну, підліткову аудиторію. У таких шкільних клубах існує спеціальна атрибутика та символіка; члени клубу одягають шапочки з вухами Міккі Мауса. Знаменитий професор Тохто зі своїми асистентами допомагають готувати школярам уроки. Із захопленням він пояснює фізичні явища, хімічні досліди, закони природи. Нудне та складне на таких уроках стає цікавим і доступним.

Велику увагу приділяють і трудовому вихованню малюків. Так, у Токійському Діснейленді (Японія) постійно проводять лялькові вистави. У парку організовують шоу за участю електронних іграшок, які відтворюють діяльність людей різних професій. Кожен малюк має можливість спробувати себе в ролі лікаря, космонавта чи водія потяга.

Сучасний технічний розвиток постійно змінює й характер атракціонів та ігор, пропонує нових відвідувачам. Останні віяння в цій сфері – розробка інтерактивних комп'ютерних ігор. Деякі з них доступні через глобальну мережу. Інший приклад – комп'ютерна риба клоун, яка лавірує поряд з відвідувачами, що перебувають у підводному човні. Не тільки діти, але й дорослі, відвідавши це дивне місце, не можуть забути його ніколи. Тут починаються пригоди та відбуваються дива. Тут кожний знаходить щось захопливе для себе. Атракціони та сценарії Діснейленду унікальні, його концепція відрізняється від будь-якого іншого розважального закладу у світі.

До роботи в чудовій країні прагнуть залучати людей з вищою освітою. На посаду приймають за конкурсом. Працівники Діснейленду обов'язково проходять навчання в Дісней-університеті, де вони прослуховують спеціальні курси. Тут готують майже весь персонал з обслуговування.

Загалом у тематичних парках типу Діснейленду пропонує розваги доступні всім відвідувачам різного соціального та вікового рівня. Тут є все: магазин, де відвідувач може купити фотоплівку; «Бєбі-центр», де можна нагодувати та переодягнути малюка; прокатні послуги, де можна придбати від фотоапарата до інвалідного візка; а також величезний вибір кафе, ресторанів.

Створена Діснеєм країна стала грандіозним і дивовижним пам'ятником художнику, чия винахідлива фантазія, здається, не знала меж.

Парки Діснея – Діснейленд у Каліфорнії та Дісней Уорлд, а також студії Діснея (експериментальна модель суспільства майбутнього) у Флориді – приваблюють більше 40 мільйонів відвідувачів щорічно, тобто більше ніж будь-який інший заклад дозвілля в Америці.

Сучасна паркова індустрія США характеризується потужною конкуренцією, яка викликана популяризацією паркового дозвілля серед різних соціально-вікових категорій населення.

Наприклад, у північноамериканських музеях середня тривалість відвідування складає 50 хвилин, а в парках Діснея – 8 годин. Кожен день парки приймають від 25 до 150 тисяч відвідувачів.

Тільки цього факту було б достатньо, щоб справедливо вважати тематичні парки багатofункціональними центрами дозвілля, що не мають собі рівних.

Але дуже важливо інше: Дісней і його послідовники в усьому світі задали тон розвитку музеології, що не дивує, бо людська історія ще не знала такої організації, яка б приносила такий швидкий успіх і містила б у собі різнобічні аспекти культури та мистецтва.

Тематичні парки увібрали в себе ознаки театру, наукової чи торгової виставок, історичного парку, всесвітнього ярмарку, музею. Хоча дуже часто тематичні парки розглядають просто як вдалу форму масових розваг, їх вплив охоплює різноманітні сфери: містобудівництво, охорону пам'ятників архітектури, розташування скверів у містах, експозиційний дизайн тощо. Завдяки творчому використанню техніки, тематичних мотивів оформлення, постановчого дизайну, а також образи, які спираються на традиційні методи символічної архітектури, ефект Діснея виправдовує себе всюди.

Тематичні парки мають такі різновиди:

- оглядові парки (або «країна в мініатюрі»);
- парки атракціонів;
- аквапарки (водні атракціони);
- парки розваг;
- пейзажні (природні) парки.

Вийшовши за рамки тієї ролі, яка першочергово була їм відведена в масовій культурі, тематичні парки досягли зрілості й набули найбільшого розвитку тоді, коли ними і їх різнобічними функціями зацікавилися фахівці у сфері маркетингу, планування та комунікації.

Таким чином, тематичні парки – найбільш поширений тип парків на сьогодні. Швидке їхнє розповсюдження в усьому світі актуалізувало питання щодо їх змісту та методів роботи. «Тематизація»

набула масового характеру. Ці парки вже витримали перевірку часом, а сьогодні стало часом тематичних парків, початок масовості яких поклав Уолт Дісней.

Використання тематичного підходу в показі людини, предмета, місця дозволило таким паркам створити свого роду архів колективної пам'яті, вірувань, символів, архетипів. Цей «банк» народної культури приніс певні дивіденди розважальному бізнесу.

Не можна розглядати тематичні парки лише як вдалу форму масових розваг. Їх вплив охоплює надто широкі сфери життя: від містобудівництва, охорони пам'ятників, архітектури, експозиційного дизайну, організації торговельних центрів тощо.

Дуже цікавим є досвід роботи *сільських парків*. Саме в наш час у США сільські парки набувають значного розвитку. Процес зростання парків у середовищі проживання супроводжується збільшенням організаційних форм з їх прив'язкою до обслуговуваної ними території. Відбувається взаємопроникнення культурної діяльності та повсякденного життя, що здійснюється шляхом культурної активності самих мешканців. Населенню надається досить широкий вибір можливостей задоволення освітніх, культурних і побутових попитів. Подібні парки фактично підтримали нові тенденції та нові традиції клубних установ, а саме – злиття культурного, соціального та громадського життя через перенесення культурної діяльності «назовні». Ця тенденція реалізується в програмах проведення фестивалів, культурних компаній – «днях селища», національних іграх, місячниках охорони національних надбань району.

Логічним продовження цієї тенденції став рух з «культурного оживлення», пов'язаний з відродженням культурного життя в провінції. У парки перетворені сотні старовинних покинутих споруд (як відпрацьований непотріб) залізниць, шахт та інших об'єктів, тобто їх створено з усього того, що має у своєму ресурсі історичну цінність і, відповідно, має просвітницький потенціал для відвідувача.

Слід зауважити, що спосіб життя в сільській місцевості формує потреби в організації дозвілля інші, ніж у місті. Ця специфіка не дозволяє сповна використовувати в таких парках рекреаційні програми, призначені для міських парків.

Організація парків у сільській місцевості, на думку фахівців, повинна враховувати та використовувати природні можливості відпочинку на свіжому повітрі. Першочерговим стає завдання не спілкування людини з природою, а проблема організації території для проведення

дозвілля сільських жителів. Але при цьому таке паркове середовище повинно залишатися об'єктом садово-паркового мистецтва, естетичного виховання відвідувачів.

Структура парку, зміст його роботи більшою мірою залежить від кількості населення в цій місцевості. Статистика показує, що найбільшою популярністю користуються парки в сільських регіонах з населенням у 50–100 тисяч людей. Водночас представники різних груп сільського населення віддають перевагу різним місцям відпочинку. Так, сім'ї сільського населення переважно відвідують зони, відведені для пікніків, організовані групи віддають перевагу спортивним спорудам, молодь переважно відпочиває на пляжах.

Останнім часом парки в сільській місцевості все частіше відвідує населення з міста. Дуже приваблює програма «Один день у селі», де відвідувачі знайомляться і навіть беруть участь в усіх сферах сільського життя. Подібний процес додатково стимулює розвиток паркової мережі в сільській місцевості. Слід зауважити, що розширюючи паркове будівництво, місцеве керівництво насамперед має враховувати особливості свого регіону та потреби й інтереси сільського населення.

Сільські парки США охоче долучилися до загальнонаціональної програми просвітницького характеру, яка спрямована на наближення сільського населення до «високого мистецтва».

Так, під час проведення загальнонаціонального музичного фестивалю «Тільки Моцарт!» на сценічних майданчиках сільських парків активно виступали камерні оркестри з різних міст. Таким чином цей тип парків, тісно пов'язаний із соціально-просторовим оточенням кожного регіону, успішно поєднує культурно-просвітницькі, виховні, рекреаційні функції.

Ще один досить поширений тип парків – *природний* (залежно від територіального розміщення такі парки часто відносять до типу чи його різновиду – сільського парку).

Особливості такого типу парків можна розглянути на прикладі природного парку району От-Валле-де-Шеврез (біля Парижа). 1995 року 19 сусідніх комун об'єднаними зусиллями побудували парк з тим, щоб перешкодити урбанізації району та мати приємне місце для відпочинку.

У концепцію парку було закладено такі складники:

– показ історичних пам'яток (замок XI ст., монастир, музей народного мистецтва, старовинні селища);

- збереження культурно-історичної спадщини: природних об'єктів і будівель, сільських пейзажів;
- активізація культурного життя;
- утримання місцевих жителів на місцях їх проживання;
- розвиток економіки;
- популяризація парку, приваблення туристів.

Кожна концептуальна позиція була ретельно розроблена та розрахована в окремих програмах, а головне – здійснена – і парк здобув міжнародне визнання та був занесений у туристичні довідники.

Природні парки умовно поділяють на ландшафтні та пейзажні.

Ландшафтні парки мають найдавнішу історію, проте залишаються й сьогодні популярними майже в усіх країнах світу.

У США одним з найкращих природних парків вважають «Гарден оф де Годз» (Колорадо-Спрингс). «Парк богів» – унікальний природний об'єкт за своїми біологічними та геологічними характеристиками: його щорічно відвідують більше мільйона людей з усіх 50 штатів і з більш ніж 60 зарубіжних країн.

Пейзажні парки завдяки кропіткій творчій праці художників досягають високої досконалості й краси. Творці таких парків керуються принципом наслідування природі, створюють мальовничий вигляд з ключовим емоційним елементом.

Характерною рисою природних парків є привнесення в парк предметів, створених руками людини, і їх інтеграція в природний пейзаж. Так, образ багатьох парків у США формують на основі несподіваних форм взаємодії урбанізованих і природних елементів. Найбільш поширений прийом – використання нестандартних атракціонів, ігрових пристроїв, вписаних у природне середовище.

Черговий сезон у парку «Королівські володіння» (штат Вірджинія) відкрився атракціоном «Біла вода каньйону», який імітував мандрівку на бурхливій гірській річці. В атракціоні задіяні човни, а додатковий ефект створюють машини, які збурюють хвилі, два водоспади та чотири гейзери.

У парку «Світ природи» серед розваг популярні катання на слонах, виставки птахів. Поряд з традиційними для тематичних парків ігровими об'єктами тут розміщено багато пристроїв, у яких використано природні умови парку: мотузкові сходинки, дерев'яні тунелі, спеціально обладнані підйоми та спуски тощо.

Ще однією особливістю й важливим елементом планування парків стало декоративне квітникарство: архітектори приділяють особливу увагу тому, щоб круглий рік були квіти.

Парки атракціонів поєднують розважальні програми з пізнавальними, пропонують екскурси в історію, зустрічі з героями казок і мультфільмів, а також навчальні програми. Це «Мадюродам» – Голландія, «Скансен» – Швеція, «Франція в мініатюрі» та ін. Є парки, в експозиціях яких представлені такі найбільш відомі історичні й культурні пам'ятки людської цивілізації, як парк «Італія в мініатюрі», «Міні-Сіам». Серед парків цього виду особливе місце належить пекінському Парку Світу, який зібрав на одній території досягнення людства, розкидані на п'яти континентах. Експозиція парку надає можливість ознайомитися з історією, географією, культурою, архітектурою, релігією народів світу, що особливо важливо й цікаво молодому поколінню.

Оригінальний Парк Головоломок діє в Японії. Його створив Сюсаку Аракава в префектурі Гіфу серед пагорбів, де немає жодної рівної ділянки землі, усе в схилах, перекосах, що створює відчуття викривленого світу. За рік його відвідують близько 140 тисяч людей. Усього в Японії кількість тематичних парків досягла 85.

У травні 1996 року відкрився тематичний парк «Dinosaur Beach» (США), у якому розміщено 30 різних атракціонів, зокрема й з фігурами динозаврів натуральної величини, атракціони на сафарі-джипах.

У більшості таких парків концепція запровадження нових атракціонів спрямована на духовне збагачення й фізичне оздоровлення людини та розпізнання й розвиток у відвідувачів художніх та інших обдарувань.

Нові атракціони повинні не лише розважати, але й здійснювати виховний вплив, розвивати інтелект, кмітливість, витримку, спритність. Так запроваджують велику кількість автоматів, які перевіряють швидкість реакції, інтуїцію, витримку, чіткість і координацію рухів, уміння миттєво оцінити ситуацію.

Порівняно нещодавно з'явився такий вид парку як *аквапарк* – центр дозвілля з розширеними функціями, що забезпечують різні можливості для відпочинку й оздоровлення, розваг на воді. Перевагою таких парків є: широкий діапазон дозвіллевих і супутніх послуг, демократичність (доступність різним категоріям відвідувачів), поєднання в єдиному комплексі споруд дозвіллевих, культурних і розважальних функцій.

У липні 1996 року в Сеулі (Південна Корея) було відкрито найбільший у світі гідропарк, який за сезон відвідало понад 1,5 мільйона людей. До послуг відвідувачів запропоновано зони з руїнами античних храмів, піратськими човнами, природою тропіків. У приміщеннях закритої зони парку – бари та ресторани, сувенірні магазини. Працюють 13 мінеральних джерел, печери з водоспадами, серпентарій, зона дитячих атракціонів, сімейні атракціони на плотах й ін.

Аквапарки часто входять до складу дозвіллевих зон рекреаційних парків.

Спортивно-рекреаційний комплекс у місті Вайль на Рейні (Німеччина) входить до паркової зони дозвілля. Його територія умовно поділяється на такі функціональні зони:

- водний атракціон для молоді;
- рекреаційна зона для відвідувачів різних вікових і соціальних груп;
- зона водних ігор для молодих батьків з маленькими дітьми.

Ця зона відпочинку для молодих сімей з маленькими дітьми об'єднує басейн з такими сервісними послугами, як-от:

- мілка ванна та пристрій для годування грудних дітей;
- сауни;
- відкритий лікувально-оздоровчий басейн;
- басейни для спортивного плавання;
- ресторани та клубні приміщення.

Дослідники вважають, що такий порівняно молодий і популярний вид парку за своїм концептуальним рішенням походить від давньогрецьких, римських терм, з їх «багатофункціональністю» і складними інженерними спорудами: з басейнами та фонтанами, кімнатами для ігор і фізичних вправ, із залами для філософських бесід, бібліотеками й картинними галереями. Із середини 70 років ХХ століття в країнах Південної та Центральної Європи, США в комплексах активного відпочинку з'явилося катання з водяних гірок. Функціонально-технологічна структура аквапарків, за даними сучасних дослідників, будується з урахуванням основних напрямів дозвіллевої діяльності – із секторами рухомих ігор і розваг; технічних атракціонів; логічних і ділових ігор; оздоровчих процедур; дозвіллевих церемоній і ритуалів; театралізованих видовищ.

Принципово важливим є запровадження різних програм, що об'єднують всі спеціалізовані сектори й зони та надають можливість відвідувачу здійснити власну мікропрограму, яка відповідає його віку, соціальному статусу та платоспроможності. Аквапарки – високорентабельні об'єкти, що швидко окупаються.

Оглядові парки – це парки, які розглядають, як «країни в мініатюрі». Такі парки являють собою історико-культурні та культурно-етнографічні музеї просто неба та надають можливість мати уявлення про всю країну або якусь її частину.

Мабуть, до такого типу можна зарахувати японський парк «Сад Рьоандзі», котрий сто років тому заклав монах. Парк став визначною ознакою міста Кіото, найбільш значущою його цінністю. У ньому своєрідно сплановано хаос із 15 чорних необроблених каменів, розкиданих по білому піску. З якої б точки не розглядав відвідувач саду цю композицію, п'ятнадцятий камінь завжди залишається поза полем його бачення.

Цей парк називають «Садом каменів», «Філософським садом», бо в різних людей, що заходять до нього, сад викликає різні думки. Хтось бачить у ньому символ своєрідної економічної структури Японії, інший вважає, що сад відображає наочну модель пізнання, метафору науки, щось до кінця не пізнане. А можливо, як це подумалось відомому журналісту Володимиру Цветову, суть саду в тому, що кожен сприймає одне й те саме по-своєму. Можливо, ключ до ідеї, закладеній у «Саду каменів», конституція, складена принцом Сьотоку ще в VII столітті, і досі вражає глибиною думки: «У кожної людини є серце, – звіщає стаття конституції. А в кожного серця є своя схильність. Хтось вважає це добрим, я – дурним. Я вважаю це добрим, він – дурним. Але я зовсім не обов'язково мудрець, а він зовсім не обов'язково безглуздий. Обидва ми лише звичайні люди, і кожен з нас бачить свої чотирнадцять каменів».¹⁴ На нашу думку, цей сад – оригінальна модель парку, який за сьогоднішніми вимірами наближається до тематичного, яскраво розкриває своєрідність японського менталітету, національних традицій. Свою просвітницьку функцію здійснює, збуджуючи думку, стимулюючи пізнавальну активність відвідувача.

Національні парки виконують функцію захисту флори та фауни.

Вважається, що перший у світі національний парк – Єллоустонський – було створено на Заході США 1872 року.

У світі існують близько 8,5 тисяч національних парків у 120 країнах світу, що займає 850 мільйонів гектарів землі.

¹⁴ Цветов В. Я. Пятнадцатый камень сада Реандзи / В. Я. Цветов. – Москва : Политиздат, 1985. – С. 3.

Міжнародний союз охорони природи (МСОП) так визначив суть національного парку: «Містить одну або кілька екосистем, які не піддалися значним змінам у результаті впливу людини:

- має фауну, флору, геоморфологічні ділянки, природне середовище, яке являє інтерес в науковому, освітньому та рекреаційному плані;
- є природні ландшафти незвичайної краси;
- людям дозволяється їх відвідувати в освітньо-пізнавальних і рекреаційних цілях».¹⁵

Учені із сумом констатують, що ці умови постійно порушуються внаслідок захоплення земель, браконьєрства, знищення зелених насаджень, наступу туристичної індустрії.

Найбільша у світі мережа національних парків належить США. Вона охоплює 357 об'єктів площею понад 32 мільйони гектарів. До неї входять меморіали, живописні річки, озера, морське узбережжя, історичні заповідники, лісові насадження й поля битв. Найбільш відомі: Єллоустонський парк і «Великий каньйон» у штаті Аризона. Координує діяльність цих парків Служба національних парків, головною функцією якої є збереження історії та культури.

Мережу національних парків називають найбільшим університетом у світі, а головним призначенням таких парків стало розширення світогляду відвідувачів. Разом з тим, відбулися такі зміни й у структурі управління та видах діяльності:

- створено спільні управлінські служби: федерації, штату, місцевих органів влади (прикладом може бути Техас),
- започатковано Національний парковий фонд;
- залучено приватний сектор;
- задіяно пересувні медичні (ветеринарні) служби;
- відкрито ряд музеїв на паркових територіях;
- реставровано історичні об'єкти.

Сучасна діяльність американських національних парків віддзеркалює зміни в духовних цінностях і демографічній структурі:

Характерними майже для всіх у світі національних парків стали такі види діяльності: музеї та виставки, зони для пікніків, галявини для наметових містечок, пішохідний туризм, плавання, риболовля, велосипедні доріжки, мисливство, кінний туризм, спуск по річкових

¹⁵ Бекетт Франц. Национальные парки: трудный выбор / Франц Бекетт // Курьер ЮНЕСКО. – 1994. – № 6. – С. 23.

порогах, річкові прогулянки, сервісне обслуговування, центр відвідувачів, літні вечірні програми, змінні виставки, аудіовізуальні програми, екскурсії-спостереження за дикою природою, короткі туристичні маршрути й ін.

Навіть цей неповний перелік напрямів і видів діяльності яскраво демонструє переможний наступ на національні парки туристичної індустрії.

Каліфорнійський парк «Королівський каньйон» на берегах річок Міссісіпі та Міссурі є національним. Рекреаційною зоною біля Сан-Франциско оголошено парк «Золоті ворота», який охоплює територію океанського узбережжя, лагуни, дюни, ліси червоного дерева та військові полігони. Він має великий культурний центр. Як бачимо, з активізацією туризму з'явилася безкінечна різноманітність рекреативних, культурних та освітніх видів діяльності.

Одним з величних дивосвітів природи вважають гігантське міжгір'я «Великий каньйон». Він відомий дивними формами скель, неповторними фарбами. Перших туристів став приймати 1901 року, зараз перебуває під опікою Управління національних парків США і є одним з найпопулярніших центрів міжнародного туризму.

У різних країнах світу парки мають національну специфіку, зумовлену традиціями та звичаями своєї території. Переконливо свідчить про це діяльність японських національних парків. Парки у Фудзіяма, «Голубі озера» людні в різні пори року. У японських гірських парках багато маленьких готелів, бо там популярне купання в гарячих джерелах.

Злиття діяльності національних парків з туристичною індустрією, потужні інтегративні процеси цього спрямування мають свої «за» і «проти».

Таким чином, можна констатувати, що в багатьох зарубіжних країнах особливе місце в організації дозвілля посідають різні типи парків – найбільш популярні установи масового дозвілля. До архітектурних ансамблів європейських парків входять такі споруди, як форуми (літні зелені театри), клуби – павільйони з двориками, ротонди, ігрові ансамблі, які мають різне функціональне спрямування залежно від змін сценарних сюжетів. Найбільш популярними нині є тематичні парки типу Діснейленду, створені за ініціативи американського майстра анімаційного кіно, і їх різновиди. Вони є досить дорогими, бо потребують значних коштів на утримання, але за своїм призначенням, привабливістю вони є незамінними для відпочинку, пізнання і розваг мільйонів дорослих і дітей.

Важливо відзначити, що в зарубіжних країнах немає практики будівництва типу наших вітчизняних парків культури та відпочинку – однакових і шаблонно стандартних для всіх територій. Кожний зарубіжний парк неповторний і виконує певне призначення: змістовно розважити, надати нові відомості про щось, розбудити спортивний інтерес, потішити дітей тощо). Парки за кордоном, незалежно від їх типу, форм і функцій, користуються великим попитом у населення.

Складна соціальна ситуація, у якій опинилася наша країна, не може бути розв'язана без реконструкції та реформування соціально-культурних інститутів.

Література: 6, 8, 12, 13, 19, 20, 27, 36, 56, 113, 128.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть типи парків. Охарактеризуйте їх функціональне призначення.
2. Розкрийте роль парків як багатофункціональних об'єктів туризму.
3. Які особливості управління національними парками США?
4. Охарактеризуйте Діснейленд як новий тип комплексного тематичного парку.
5. Проаналізуйте сучасні моделі зарубіжних парків.
6. Розкрийте особливості діяльності «сімейних парків».
7. Яка функціональна спрямованість аквапарків?
8. Розкрийте діяльність вітчизняних парків розваг.

ПАРКИ ЯК ЦЕНТРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ ГРОМАДЯН

Парки – це найбільш демократичні осередки культури. Питання діяльності парків, їх сучасний стан, тенденції розвитку актуальні й визначаються тією роллю парків, яку вони відіграють в соціально-культурній сфері. Їх комплексний устрій, багатофункціональність дозволяють реалізовувати важливі культурно-виховні завдання, виконувати просвітницькі, рекреаційні, соціальні й інші функції, зрештою задовольняти потреби різних соціально-демографічних груп населення в культурно-дозвіллевій діяльності.

Парки культури та відпочинку поєднують у собі різні форми культурної, естетичної, художньої, оздоровчої, екологічної діяльності із впливом зеленого середовища парків, привабливістю живих процесів природи, неповторністю ландшафтної архітектури, які знімають втому й активізують всі процеси життєдіяльності людей.

2.1. Паркова культура як складова соціально-культурної системи

Сучасна соціально-культурна практика охоплює ряд питань, які пов'язані насамперед з історичними, педагогічними, соціальними трансформаційними процесами в культурі, зміною культурних цінностей, комерціалізацією культурних послуг.

Соціально-культурна діяльність ґрунтується на ряді методологічних підходів. Педагогічно спланована соціально-культурна взаємодія являє собою не тільки міжсуб'єктну співпрацю, а й взаємний вплив різних сфер, процесів суспільного життя, що здійснюється за допомогою соціально-культурної діяльності. Така взаємодія відкриває значні можливості не тільки для культурного вибору індивіда, а й для міжкультурної комунікації, обміну думками, ідеями, інформацією. По суті, соціально-культурна діяльність – це виховна діяльність, яка має людинотворчий зміст. Така діяльність направлена передусім на людину, на розкриття закладеного в ній духовного та творчого потенціалу. Саме в процесі такої діяльності змінюються соціальні та культурні стосунки між людьми.

Педагогічний статус соціально-культурної діяльності потребує закономірного розгляду її провідних принципів і функцій.

У парках склалася досить чітка соціально-педагогічна система їх побудови та діяльності. Соціально орієнтована діяльність культурних закладів, установ, які сприяють формуванню соціальної активності, впливають на відносини в соціумі, на формування ціннісних орієнтацій особистості.

Теоретичні дослідження зарубіжного вченого товариства щодо соціально-педагогічної системи спрямовані на виявлення:

- соціальних основ, принципів і функцій діяльності парків;
- засобів ефективності пізнавально-просвітницької діяльності;
- форм і методів організації масової роботи;
- основних соціальних і природних факторів, що впливають на

діяльність та організацію парків, соціально-культурних тенденцій парку.

Результати такого аналізу дозволяють здійснити вибір оптимального співвідношення видів роботи парків з точки зору виконання ними соціально-культурних завдань. Ці важливі завдання реалізуються в спеціальних програмах паркової діяльності в масштабах країни, регіону. У парках упроваджують програми соціально-педагогічної профілактики, допомоги та реабілітації різних категорій відвідувачів, що повністю відповідає поняттю соціальної дії, яка означає сукупність соціально значимих вчинків, при яких особистість або група намагаються відтворити або змінити поведінку, погляди учасників культурного процесу.

У контексті побудови узагальненої моделі потрібно проектувати роботу парку (тобто підбір і розстановку кадрів, формування й використання паркових закладів та обладнання, забезпечення матеріально-технічної бази, обслуговування відвідувачів, змістовне програмне забезпечення, інформаційну діяльність тощо) – єдиний нерозривний процес, визначальною домінантною якого є потреби відвідувачів.

Саме парки як багатофункціональні об'єкти покликані задовольняти попит різних верств населення в різних формах і видах відпочинку – від вільного (пасивного) у парковому середовищі до активних форм. При цьому активний відпочинок розглядається як повсякденна форма соціальної життєдіяльності, хоча більш характерною є пасивно-споглядальна форма проведення вільного часу, яка теж розвиває особистість.

Комплексна модель конкретної паркової системи гармонійно поєднує зусилля всіх структурних підрозділів. До того ж паркова автономія, її фінансово-економічний стан дозволяють надзвичайно урізноманітнювати тематико-типологічну модель паркової системи за формою і якісним змістом задля здійснення певних соціально-педагогічних функцій.

Модель парку – це гнучка, відкрита система, яка неухильно розвивається, в основі життєдіяльності якої відбувається постійне коректування паркової практики. Вона самодостатня для виконання соціокультурних функцій за допомогою різноманітних видів діяльності, відповідно до спектру потреб та інтересів відвідувачів, а сама організація дозвілля в парку – це вид соціально-культурної діяльності та мотивації інтересів людей.

Спостерігаються зміни всієї стратегії впливу паркових програм на відвідувачів. Аналіз практики роботи зарубіжних парків свідчить, що на цей час поведінкова активність відвідувачів ініціюється не стільки прямими діями, через суб'єктно-об'єктні відносини різного роду, заходами (освітніми, рекреаційними тощо), а через саму візуальну організацію паркового середовища (розважальної, природної, спортивної й інших зон). Першоосновою такої активності стає не захід, а заняття, вільно обрані відвідувачами.

Світове вчене товариство досліджує моделювання процесу інтеграції соціального та педагогічного потенціалу в парках. У наукових працях дослідники розкривають технології інтеграції соціального й педагогічного потенціалу, методологічного аналізу, узагальнення та запровадження передового досвіду діяльності парку культури, пропонують методiku диференційованого підходу до різних категорій населення через створення, наприклад, «Дитячого парку казок» як результату моделювання процесу інтеграції соціального й педагогічного потенціалів.

Визначивши суть поняття «парк як соціально-педагогічна система», перейдемо до розгляду її компонентів, а саме: принципів паркової діяльності, напрямів функціональної спрямованості, диференційованого підходу в організації діяльності парків. Щодо змісту й форм, то кожна з раніше названих складових системи реалізує себе саме в змісті й формах, які використовують відповідно до певного історичного часу, особливостей (традицій, звичаїв тощо) регіону, конкретної ситуації.

У сучасній парковій соціально-педагогічній діяльності найбільш виразні напрями: естетичне, моральне й екологічне виховання, просвітництво, спортивно-оздоровча та рекреаційна робота. Можливі їх різновиди.

Саме в парку легше організувати та поєднати відпочинок з цікавими формами *естетичного й етичного виховання*. Майже кожній людині притаманне прагнення естетично насолоджуватися гармонією навколишнього середовища.

Щодо естетичного виховання заслуговує на увагу досвід американських парків культури та відпочинку. Досить багато місця в їхніх програмах посідають театралізовані свята та виставки. Зміст цих заходів у парках США найчастіше пов'язаний з екологічною, історичною, фольклорною або музичною тематикою. Характерне також звернення до образів героїв американського кінематографу. Так, до відкриття літнього сезону у парку «Шість прапорів» (Нью-Йорк) було підготовлено лялькове шоу, у якому задіяли 100 великих ляльок.

Для американських свят і видовищ характерним є звернення до культур різних країн, бо Сполучені Штати – держава багатьох культур. Так, в одному з парків протягом 11 днів проходив Фестиваль Сходу. Він надав можливість відвідувачам свята ознайомитися зі звичаями, культурою, способом життя народів Сходу.

Для Японії також характерна висока й водночас своєрідна паркова культура. Тут також велику увагу приділяють естетичному вихованню. Широко використовують мистецтво флористики, квіткових композицій (ікебана), бонсай (вирощування карликових дерев). Для японських парків характерне тяжіння до пам'ятників культури, статуй, храмів, пагод.

Сучасна паркова індустрія характеризується різноманітною функціональною спрямованістю. Діяльність певних парків світу направлена на естетичне виховання різних соціально-вікових категорій відвідувачів. Такими можна вважати парки у Відні, Мюнхені або Варшаві (Лазенки), які умовно можна було б назвати – музичними. У парку Лазенки дуже багато квітів і музики. Парк присвячений пам'яті видатного композитора Ф. Шопена. М'яко звучить музика, і відвідувачі мають можливість відпочити, слухаючи твори улюбленого композитора.

Останнім часом особливо популярними в парках стали молодіжні музичні фестивалі. Вони надають можливість обдарованій молоді виявити та продемонструвати свої здібності в будь-якому жанрі, при цьому парк сам забезпечує широку рекламу заходу.

У багатьох парках будують концертні зали для виступу балетних та оперних труп, симфонічних оркестрів.

Усі ці форми споживання культури, як і форми відпочинку, нескінченні у своєму розмаїтті. Вони рухливі, взаємозамінні. Одні з них відмирають, інші народжуються, але всі вони сприяють естетичному вихованню особистості.

Естетичне виховання тісно пов'язане з *екологічним вихованням*.

Формування екологічної культури є за своєю суттю проблемою міжпредметною. Основоположний компонент екологічної культури – це продукт діалектичної єдності процесів диференціації й інтеграції суспільних, природничих, технічних наук у виявленні та розв'язанні екологічних проблем. Екологічно доцільна діяльність ґрунтується не тільки на синтетичному використанні теоретичних даних різних наукових дисциплін, а й потребує комплексного застосування методів різних наук і спеціальних умінь. Тож суть і види зв'язків у системі «людина – навколишнє середовище» повноцінно можна розкрити, спираючись на все розмаїття форм і методів паркової роботи.

Формування навичок екологічно доцільної поведінки й практичної діяльності здійснюється через залучення дітей до спеціально спроектованих уявних і реальних ситуацій природоохоронного спрямування. Тому в змісті та структурі паркової роботи враховують сфери екологічної поведінки та види практичної екологічної діяльності, що відповідають віковим особливостям відвідувачів. Система екологічних завдань ефективно сприяє розвитку особистості, стає дійовою, гнучкою там, де дотримуються загальних вимог до змісту, структури й застосування системи завдань: у ній має бути відображено різні типи пізнавальної діяльності, враховано принцип поступового ускладнення пізнавальних, мотиваційних та оціночних процесів тощо.

Розроблена на основі обґрунтованих вимог система завдань складається з чотирьох підсистем, які відповідають основним структурним компонентам екологічної культури. Якщо узагальнити досвід, накопичений багатьма парками зарубіжжя, то можна так представити приблизну систему завдань екологічного змісту.

Система завдань екологічного змісту

1. Формування пізнавального компонента екологічної культури (екологічні знання й уміння).

2. Формування мотиваційно-ціннісного компонента (позитивне ставлення до навколишнього середовища, духовна потреба в спілкуванні з природою, морально-естетична насолода від нього; переконаність у збереженні та забезпеченні самовідтворення природи).

3. Формування нормативного компонента (володіння вміннями та звичками екологічно доцільної поведінки в природі, яка відповідає правовим, морально-естетичним і санітарно-гігієнічним вимогам).

4. Формування діяльнісного компонента (діяльність із вивчення, збереження та поліпшення довкілля, набуття навичок здорового способу життя).

Особливе місце посідають парки в умовах міста, оскільки лише вони дають можливість організувати відпочинок у природному середовищі, а ефективність впливу природи на послаблення психологічного та нервового навантаження не тільки науково доведена, але й добре знайома кожному з його життєвого досвіду.

Цьому сприяють архітектура паркових споруд, доглянуті зелені насадження, художнє оформлення парків, увічливий персонал з обслуговування. Чистоту та порядок в американських парках підтримують навіть у час їх найбільшого відвідування.

Цікавим з проблем збереження чистоти в парку є досвід парку культури та відпочинку «Де Ефтелінг» (Нідерланди). Тут відвідувачам легко бути акуратними: по всьому парку розташовані спеціальні збірники сміття – потужні повітряні насоси, яким надані різні іграшкові форми. То це телепень, то немовля, які просять і наказують віддати їм непотрібний папір і ввічливо дякують за його отримання. Коли збірники сміття стають повними, немовля починає голосно ревити, приходить службовець парку та спорожнює живіт іграшки. Збірник сміття може бути у вигляді гармати, яка після наповнення починає стріляти ядрами. У результаті така нічим не примітна дія перетворюється в цікаве шоу, від якого і дорослі, і діти отримують велике задоволення.

Посиленню екологічних мотивів в американських парках сприяє поширення в них маленьких зоопарків. Адміністрація парків вважає, що такі «сімейні» звіринці не є конкурентами для великих муніципальних зоопарків. Оскільки маленьким зоопаркам важко забезпечити самоокупність, їх доповнюють (особливо в парках північних штатів) атракціонами, кафетеріями.

Проблема екологічного виховання тісно пов'язана з проблемою охорони навколишнього середовища. Робітники парку беруть активну участь у діяльності громадської організації «Чарівне місто».

Особливе місце в екологічному вихованні належить дітям. Для цього на пряму роботи розробляють спеціальні тематичні й екологічні програми. Щорічно тисячі дітей і підлітків беруть участь в екскурсіях і спеціальних заняттях, які проводять досвідчені натуралісти. Діти допомагають парковим службовцям підтримувати чистоту. Кваліфікований персонал з обслуговування парків складає угоду з муніципалітетом у наданні допомоги з догляду за зеленими насадженнями, є навіть така спеціальна програма «Відвідувачі парку». Її мета – нагадувати відвідувачам про відповідальність, яку вони несуть за збереження краси навколишньої природи.

У парках проводять спеціальні виставки-експозиції, які демонструють різні варіанти оформлення подвір'я.

Відкривають спеціальні класи, де можна одержати необхідні відомості з питань садівництва й оформлення ландшафту.

Адміністрації деяких парків навіть відкривають «бюро довідок», де можна навчитися вирощувати рослини.

Американські спеціалісти паркової індустрії вважають, що парки завжди повинні зберігати риси природного об'єкта, тільки тоді вони будуть цікавими для краєзнавців, екологів, туристів.

Останнім часом у зарубіжних парках помітно поживилась *культурно-просвітницька діяльність*.

У такому контексті, безумовно, цікавим і корисним є досвід парків Діснейленду. Уже зазначалося, що ці парки вважають найсучаснішими, робота їх спрямована саме на задоволення потреб та інтересів відвідувачів. Кожен атракціон обов'язково виконує пізнавальну функцію.

Наприклад, у Євродіснейленді (Франція) є атракціон, назва якого – «Ляльки світу». Таке можна побачити лише тут. Цей атракціон вмістив відомості про всі країни планети: від маленьких індіанських племен до безмежного Голлівуду, герої якого також уведені в ранг «народу». Тут можна перекоонатися, що Україну у світі знають: навіть в іграшковому світі нас презентують лялечки в національних плетенних віночках. І все це співає, танцює, підморгує по обидва боки каналчика, яким пливуть на човнах зачудовані малюки з батьками.

«Ляльки світу» – один з найцікавіших атракціонів Євродіснейленду, який дає можливість дітям і дорослим познайомитися з мешканцями різних країн світу, дізнатися про їх звичаї, культуру, традиції.

Проблема *морального виховання* молодого покоління непокоїть уже кілька десятиліть не лише педагогів, батьків, культурологів, а й громадськість багатьох країн світу. Обмін думками представників майже 20 країн світу під час Міжнародної конференції з проблем морального виховання у Фордхемському університеті (Нью-Йорк, грудень 1995 р.) свідчить про те, що розв'язання проблеми морального виховання ускладнюється багатьма соціальними, політичними, економічними та культурологічними чинниками. Неможливо виховувати в дітей високі моральні якості в умовах неповаги до прав людини та порушення демократичних принципів життя.

Заслуговує на увагу думка відомого фахівця з питань морального виховання професора Енн Хіггінс. Дітей треба виховувати, вважає вона, не лише на тих цінностях, які панують у суспільстві, а й на ще

не реалізованих ідеалах. Наприклад, ідеал спільності, побудований на гармонії, доброті, любові, ще не реалізований у світі. Створення такої спільності матиме важливе значення для майбутнього. Якщо існує єдність між програмними ідеалами та соціальним (національним) корінням молоді, шанси на успіх зростають.¹⁶

Під моральним вихованням розуміємо взаємодію суб'єктів у спільній творчій діяльності, яка стимулює розвиток кращих моральних якостей. Водночас моральне виховання передбачає створення умов для розвитку в дітей і підлітків їх інтелектуальних і людських якостей.

Е. Фромму належить цікава думка, яку, на наш погляд, варто глибше осмислити фахівцям у галузі виховання. Він вважав, що паростки всього кращого, що є в потенціалі дитини, проростають за сприятливих умов для їхнього розвитку, інакше вони загинуть. «Дитина краще розвивається, коли вихователі переконані в її можливостях, здібностях».¹⁷

Спроби розв'язати проблеми морального виховання в багатьох країнах світу здійснюються в складних умовах. Складність виховних проблем зумовлена певною духовною кризою суспільства – зростанням насильства, наркоманії, сексуальної революції, бездуховності. З огляду на це в зарубіжній практиці інтенсивно досліджують певне коло методологічних і теоретичних проблем морального виховання молодого покоління. Багато досліджень стосуються змісту понять, категорій і цінностей, які є метою морального виховання молоді. Такі цінності, як повага, довіра, турбота, відповідальність розглядаються не лише як завдання, а передусім як умова ефективного морального виховання. Високо цінуються індивідуалізм, самостійність, саморозвиток, самореалізація. Повага розглядається як досить складна структура (повага до себе й інших, до прав людини, державних законів, символів, прапора; расова терпимість). Важливого значення мають індивідуальні особливості людини, її неповторність, її професія, соціальний стан, оточення.

Американська педагогічна спільнота приділяє значну увагу проблемам морального виховання поза школою. Розробляються різні варіанти програм морального виховання, у яких робиться акцент

¹⁶ Higgins Ann. Teaching as a Moral Activity: Listening to teachers in Russia and United States // Journal of Moral Education. – 1995. – Vol. 24. – №2.

¹⁷ Фромм Эрих. Искусство любить / Эрих Фромм. – Москва : Педагогика, 1990. – С. 6.

на роз'ясненні моральних норм, організації морального діалогу, удосконаленні етичної аргументації. У зв'язку з цим вивчають сам процес морального розвитку, ідентифікують його стадії та рівні, пропонують різні методики їх вимірів. З огляду на те, що моральна культура має складний структурний характер, американці доводять, що в межах однієї стадії (або рівня) морального розвитку можливі різні рівні й форми морального виявлення.

У наукових колах триває гостра дискусія про схожість і відмінність двох підходів до морального розвитку дитини:

1) *пізнавально-розважальний підхід* (Л. Кольберг та ін.) передбачає пристосування до чинних норм і стандартів. Тому цей процес потребує постійного стимулюючого контролю за активністю особистості та її поведінкою. У цьому підході наголос робиться на вербальних методах педагогічного впливу, пізнанні особистістю моральних норм;

2) *у навчально-розвивальному підході* (Гевітц та ін.) переважає практичне навчання особистості, виконання соціальних ролей, взаємодія.

Певне місце в роботі парків культури та відпочинку з морального виховання належить творчій діяльності відвідувачів, виконання ними певних ролей у цій діяльності.

Частина вчених вважає перспективним розроблення та застосування концепції мультикультуралізму як важливого чинника розвитку високих моральних якостей. Сутність цієї концепції проста: більшість людей живе в розмаїтому расовому, національному, релігійному й культурному оточенні. Важливою умовою плідного співіснування та взаємодії є глибоке знання власної національної культури, а також розуміння культур і традицій інших народів. Потрібно розвивати почуття відповідальності за інших людей, які оточують нас.

Так, в американських парках популярне звернення до східних культур. Ця традиція виникла в штатах Середнього Заходу завдяки проведенню «Фестивалю Сходу», програма якого містила знайомство учасників свята зі звичаями, обрядами, музичним мистецтвом, кухнею східних країн. Належний акцент робиться на традиційні звичаї, ігри. Особливий інтерес у відвідувачів викликають виступи різних самодіяльних колективів. Це явище національної культури Китаю нараховує 2000-річну історію. Увагу глядачів привертають «бої самураїв», а також збережений з часів язичницьких вірувань «левиний танець», який виконують у відповідних костюмах.

Саме тут прокладається міст між культурами, і це дає шанс культурному зближенню в процесі відпочинку.

Працівники парків культури та відпочинку мають допомогти дітям порозумітися між собою, продемонструвати їм надбання кожної культури, сприяти єдності дітей.

Доцільно враховувати позицію американських педагогів: більше поваги до особистості, більше зусиль, аби дитина самостійно засвоювала гуманні норми моралі.

Ще одним з важливих напрямів роботи парків культури та відпочинку є *спортивно-оздоровча діяльність*.

За кордоном досить велику увагу приділяють проблемі зміцнення здоров'я людей.

Особливо широко наукова громадськість обговорює питання *спортивно-оздоровчої роботи* – гаранта здорового способу життя серед дітей і підлітків, серед осіб середнього та похилого віку.

Характерним для спортивно-оздоровчих занять у парках є заняття з аеробіки, гімнастики, плавання в басейнах, уроки гольфу, тенісу, прогулянки та робота груп здоров'я.

У центрі уваги паркових спеціалістів – формування у відвідувачів навичок різних видів рухової активності.

Фізкультурно-оздоровчі програми парків, як правило, пропонують максимальне використання природних ресурсів, які орієнтовані не лише на фізичне, а й на соціальне здоров'я особистості, особливо для груп населення, у яких існує проблема обмеженого спілкування: пенсіонерів, підлітків, самотніх людей.

Останні роки особливого значення для виховання й оздоровлення нації набуває *рекреаційна діяльність*.

Життєдіяльність людини складається із двох взаємозалежних процесів, що безупинно взаємно змінюють один одного, а саме: витрати життєвих сил і їх відновлення. Процес відновлення життєвих сил людини позначають терміном «рекреація».

Рекреаційна сфера – це сукупність природних, матеріально-технічних і фінансово-організаційних засобів, діяльність яких спрямована на забезпечення рекреаційного обслуговування населення відповідно до індивідуальних і суспільних потреб.

Учені рекреаційну сферу розглядають як невід'ємний компонент усього спектру соціальних послуг. Історично склалося, що рекреаційний рух передусім асоціюється з розвитком широкої мережі парків, плавальних басейнів, ігрових майданчиків, дозвіллевих центрів та інших рекреаційних об'єктів, що забезпечують широкі можливості населення в проведенні вільного часу.

У зв'язку зі зростанням значення рекреації в житті людини збільшується, відповідно, науковий інтерес до цього виду людської діяльності. Як вітчизняні, так і зарубіжні вчені протягом останніх років досить активно обговорюють проблеми, присвячені теорії та практиці рекреації. Проблеми рекреаційної діяльності розглядають у своїх працях такі відомі вчені, як: А. Д. Жарков, О. О. Бейдик, В. В. Кірсанов, Т. Г. Кисельова, О. С. Орлов, В. М. Сидоров.

Учені та практики, які переймаються питаннями рекреаційної діяльності, визначають цілий ряд проблем, пов'язаних із необхідністю її оптимізації.

Для розроблення найбільш оптимальної політики в галузі управління й розвитку рекреаційної діяльності облік різноманітних змін у різних видах рекреації вкрай важливий. Наукові дослідження допомагають практикам чітко визначити, які види найбільш популярні, які менше, які вимагають більшого розвитку та навпаки.

При ретельному аналізі тенденцій росту різних видів рекреації та відпочинку можна спрогнозувати їх зміни в майбутньому. Тому дослідження щодо відпочинку, рекреації є досить прибутковими.

Аналіз концепцій рекреації дозволяє виділити такі характеристики цього феномена:

- рекреація є видом діяльності у вільний час індивіда й мотивується почуттям задоволення;
- рекреаційна діяльність є різноманітною;
- рекреаційна діяльність будується на добровільній основі та не може здійснюватися під впливом зовнішнього тиску, примусу або зобов'язань;
- рекреаційні види діяльності є соціально важливими, корисними та сприяють розвитку індивіда й суспільства.

Останні десятиліття сферу рекреаційного обслуговування населення розглядають як невід'ємний компонент культурної політики багатьох країн світу.

Особливої підтримки та розвитку рекреаційна діяльність набула в США. Саме в Сполучених Штатах мають у своєму розпорядженні унікальні природні ресурси. Більша частина природних земельно-водних просторів перебуває під опікою агентств федерального рівня, обов'язком яких є забезпечення рекреаційних послуг для населення своєї країни. Такі агентства реалізують широкі програми з обслуговування громадян засобами заміської рекреації. Мета заміської рекреації – забезпечити різноманітні та повномасштабні можливості

для відпочинку населення на відкритому повітрі. Так, під опікою федеральної влади в США перебуває приблизно 34% загального територіального простору країни.

Основними структурно-функціональними компонентами рекреаційної сфери США є: державний, суспільно-добровільний (некомерційний) і комерційний сектори рекреаційного обслуговування населення. Діяльність кожного із секторів має яскраво виражену специфіку, але саме гнучке поєднання різних напрямів діяльності, реалізованих широкою мережею рекреаційно-дозвіллевих організацій та установ різних форм власності обумовлює всеосяжний характер цієї діяльності і її доступності для кожного громадянина.

Законодавство, яке регулює питання рекреаційної діяльності, формується в законодавчих інстанціях країни, а реалізація державної політики в галузі рекреації є прерогативою федерального уряду, тобто державного сектору. Ключовим моментом їх діяльності є розробка загальнонаціональних програм розвитку рекреації, що передбачає координацію діяльності всіх виконавчих органів зі здійснення державної політики в цій сфері.

Національна служба Сполучених Штатів, що опікується питаннями рекреації, відпочинку й охорони навколишнього середовища, постійно проводить опитування американців, метою якого є одержання інформації щодо популярності того чи іншого виду рекреаційної діяльності, вікових уподобань тощо.

За результатами досліджень, найпопулярнішими видами рекреації в американському суспільстві є: пішохідний туризм, відпочинок на пляжах або інших водних об'єктах, плавання, зони для пікніків, велосипедний і кінний туризм, мисливство, риболовля, річкові прогулянки тощо.

Найпопулярнішим видом рекреації в умовах міста стали пішохідні прогулянки. Цей вид рекреації корисний для здоров'я й зміцнення організму, особливо для людей похилого віку. Тому така тенденція намітилася, зокрема, серед людей, яким за 70.

Обслуговування учасників пішохідних прогулянок передбачає облаштування та розробку безпечних і привабливих маршрутів, організацію різних видів побутових послуг.

Своєю популярністю цей вид рекреації зобов'язаний незначною вартістю та широким видом усіляких послуг, тобто американцю із середнім статком не потрібно витратити значні кошти та від'їжджати далеко від міста, щоб просто відпочити й прогулятися на природі, він може це зробити на території міського парку, скверу чи саду.

Поширеною тенденцією в США стало перетворення багатьох парків у великі рекреаційно-оздоровчі центри із широким набором послуг. Серед запропонованих відвідувачам занять найбільшим попитом користуються плавання в басейнах, спортивна хода, різноманітні прогулянки тощо. Невід'ємною частиною більшості парків є плавальні басейни, які побудовані з урахуванням потреб різних вікових категорій відвідувачів.

Працюючи на поновлення психічних, фізичних і духовних сил людини, виховуючи, розважаючи, пробуджуючи її інтерес до знань, парки здійснюють велику місію соціальної допомоги людям.

Вищерозглянута робота парків показує, що в них посилюється тенденція до пошуку активних, розвивальних форм відпочинку, а також поглиблюється диференціація паркової роботи з урахуванням інтересів різних груп населення.

Парки культури та відпочинку поєднують у собі різні форми культурно-просвітницької, естетичної, художньої, екологічної, пізнавальної та розважальної діяльності, а парковий простір стає могутнім засобом виховання й навчання, пробудження інтересу, активізації фізичних і духовних сил людини.

Література: 3, 8, 10, 18, 23, 38, 56, 77, 93, 101.

Питання для самоконтролю

1. Якими ознаками визначають модель парку?
2. Розкрийте сутність поняття «парк як соціально-педагогічна система».
3. Охарактеризуйте виховний потенціал паркової системи в США.
4. Розкрийте зміст екологічного виховання на прикладі національних парків України
5. Визначте потенціал парку культури та відпочинку в системі забезпечення морального виховання молоді.

2.2. Принципи організації паркової діяльності

Як відомо, принципи – це керівна ідея, дія, вихідне положення теорії, учення, науки тощо. Звернімося до цього поняття, щоб виявити соціально-культурні, соціально-педагогічні процеси, характерні для діяльності сучасних зарубіжних парків.

Паркова система заснована на принципах гуманізму, домінантних загальнолюдських цінностях, науковості, системного диференційованого підходу, творчості; має великі потенційні можливості.

Принцип науковості передбачає науковий підхід до явищ і фактів об'єктивного життя, зокрема, у теперішній час і в конкретних обставинах. Цим принципом пояснюється обумовленість цілей, педагогічних технологій, вибір різного роду засобів організації паркової діяльності.

Важливим інструментом реалізації цього принципу стало проведення багаторівневих соціологічних досліджень. Так, у кожному тематичному діснеївського типу парку та інших типах парків функціонує соціологічна служба.

Кожного дня банк даних поповнюють відомостями:

- скільки пройшло відвідувачів за день;
- до якої категорії населення вони належать (їх соціальний і віковий статус);
- яким видам паркової діяльності надано переваги й ін.

Усі ці дані аналізують, порівнюють, за їх допомогою здійснюють оперативну корекцію в роботі парку та складають прогноз на перспективу. Щоденний аналіз результатів соціологічних досліджень дозволяє сформулювати синтезовані вимоги до змісту структури й організації паркових заходів: визначення мети, аудиторії, особливостей природного, національного характеру, часу, форм і засобів культурно-виховної, архітектурно-планованої роботи, організації середовища, розвитку матеріальної бази, економіки.

Принцип комплексного підходу в організації паркової дозвілєвої діяльності припускає врахування сукупності досяжних цілей і напрямів, усебічне вивчення об'єкта виховного впливу, використання різних технологій дії. Комплексний підхід – це узгодженість базових блоків (соціальних, економічних, світоглядних), які взаємообумовлюють один одного й у своїй єдності створюють цілісну динамічну систему, яка покликана вирішувати важливі соціальні проблеми.

Зауважимо, що такий підхід не є чимось новим для нашої вітчизняної практики. Згадаємо час (70-ті рр.) інтенсивного запровадження принципу комплексного підходу в усі сфери виховної діяльності, зокрема в практику роботи вітчизняних парків культури та відпочинку. Такий підхід справедливо вважають основним у підвищенні ефективності. Він привніс багато цінного в діяльність парків, хоча повністю не реалізував себе через об'єктивні причини та суб'єктивні фактори.

Системність передбачає єдність змістовних, організаційних, соціально-економічних, адміністративних засобів впливу на відвідувачів парку у своїй послідовності та безперервності; багатство змісту, емоційну силу впливу. При цьому важливою є інтеграція всіх сторін та аспектів діяльності паркових організацій, установ у єдине ціле для досягнення основної цілі: духовного зростання, фізичного вдосконалення, гармонійного розвитку особистості.

Такою є стратегія діяльності більшості відомих парків, інша справа: як у кожному конкретному випадку реалізуються стратегічні цілі.

Принцип диференційованого підходу – це врахування специфіки різних груп, верств населення, їх вікових, професійних та інших особливостей, запитів та інтересів. Цей принцип «у дії», у практиці паркової дозвіллевої діяльності далі розглянемо докладно.

Культурно-дозвіллева діяльність як загальна соціальна проблема в зарубіжних країнах, як і в нас, тісно пов'язана зі станом економіки в суспільстві, рівнем освіти, організацією соціального життя, демографічною ситуацією, тобто з факторами, що впливають на структуру, зміст, інтенсивність, типи дозвіллевих уподобань, інтересів і захоплень. Інакше кажучи, диференціює за цими ознаками культурно-дозвіллеву діяльність загалом, у парках – зокрема. Які ще фактори спонукають диференціацію? Це тенденція збільшення «вільного часу»; прояви соціальної напруги між поколіннями; боротьба за соціальну захищеність з боку різних верств населення; імміграційні процеси тощо.

У зарубіжній науковій практиці прийнято виділяти організацію культурно-дозвіллевої діяльності з такими категоріями населення: діти, підлітки, молодь; люди середнього віку; похилого віку; іммігранти; представники національних меншин.

У зарубіжних країнах високого рівня розвитку склалася система служб соціальної допомоги населенню, яка має багатопрофільну, багаторівневу інфраструктуру та регіонально орієнтований характер. Сформувалася загальна концепція соціальної допомоги, на основі якої, враховуючи місцеві особливості, умови та можливості, розроблені

програми соціальної допомоги по кожній із зазначених категорій. Такі самі програми розробляють у кожному великому парку (для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів й ін.).

У фінансово-ресурсному забезпеченні соціальних служб поєднано зусилля державних, муніципальних органів громадських, релігійних, благодійних організацій, добровільних товариств і асоціацій, фондів милосердя, окремих осіб, зокрема бізнесменів, державних діячів, політиків, учених (фонди Карнегі, Рокфеллера, Буша, Хілларі Клінтон та ін.).

Базовою основою системи є медико-психолого-педагогічна служба; психічного та фізичного здоров'я; правового й економічного захисту; культурного дозвілля, анімації, релаксації; розвитку дитячих і молодіжних ініціатив тощо.

Існує підсистема розважальних соціальних служб. Мета соціальної роботи – турбота про соціально незахищені верстви населення.

Правовим гарантом цієї діяльності є: Загальна декларація прав людини; Конвенція про права дитини; законодавчі акти кожної країни, міжнародні угоди із соціального права. Так розробляється програма загальноєвропейської соціальної політики.

Усі ці загальні положення враховують у діяльності парків. Розглянемо докладніше особливості роботи з окремими соціально-демографічними категоріями.

Насамперед усіх турбують такі верстви, як діти, підлітки та молодь. Гасло «Діти – наше майбутнє» – загальнолюдське. Тому розробляють національні, регіональні програми «Діти», «Сім'я». Останні роки спостерігається поширення культурно-пізнавальних центрів (як окремих установ, так і в структурі парків).

Згідно з програмами, як в Америці, так і Європі, мережа культурно-дозвіллевих закладів повинна бути такою, щоб задовольнити потреби кожного мікрорайону («дійти пішки»), тобто ігровий майданчик, клуб, бібліотека, парк за низькими цінами для дітей і на близькій відстані. За тією ж програмою в останні роки різко збільшилася кількість спеціалізованих парків: сімейних, дитячих, молодіжних.

Для молоді розроблені спеціальні програми «Молодь» (США, Канада, Велика Британія, Франція), у Польщі, Болгарії, країнах північної Європи діють програми «Естетичного виховання молоді».

У програмних цілях:

- зняти напругу між поколіннями;
- розвивати мережі культурно-дозвіллевих закладів, центрів для молоді.

Багато відкрито парків-атракціонів, розважальних паркових зон із шоу-програмами, дискотеками, молодіжними клубами профорієнтаційного спрямування; створені умови для розвитку спорту, туризму. Парки долучалися до масових кампаній, рухів, наприклад «За здоровий спосіб життя» (проти алкоголю, куріння, наркотиків, раннього сексу).

Серед різновидів паркової діяльності, спрямованої на організацію молодіжного дозвілля, виділимо окремо професійну орієнтацію, яка перебуває на перехресті суспільних і культурно-дозвіллевих інтересів і якій надають великого значення в країнах зарубіжжя, особливо в США, Японії, країнах європейської співдружності. У цих країнах розроблена єдина програма розвитку інституцій професійної орієнтації. Зокрема, у програмах парків закладено досить багато видів діяльності, орієнтованих на майбутню професію: це «Школи майбутніх фермерів», «Школи майбутніх бізнесменів», клубні об'єднання, виставки нової техніки, майстерні тощо.

Конкретний досвід діяльності паркових закладів з профорієнтації підлітків і молоді становить особливий інтерес: обрання необхідної моделі профорієнтації, на думку політичної й педагогічної громадськості багатьох країн світу, сприятиме розбудові суспільства. Свідоме, зважене, об'єктивне професійне самовизначення, на думку зарубіжних учених, є необхідною умовою для виховання громадян, готових брати на себе відповідальність у демократичному суспільстві.

У парковій дозвіллевій діяльності з такою категорією відвідувачів, як підлітки й молодь, ведеться найбільш різноманітна за змістом і формами робота. Проте з усього її розмаїття зупинимось насамперед на моральному вихованні підлітків, бо ця проблема непокоїть педагогів, батьків, громадськість багатьох країн світу.

У педагогічній науці мета виховання завжди передбачала моральне та духовне самовдосконалення особи як вище покликання людини. Ще Ж.-Ж. Руссо створив педагогічну теорію вільного саморозвитку людської особистості в природовідповідному середовищі як неодмінну передумову її громадянського становлення.

Діяльність парків відображає позиції американських і західноєвропейських педагогів і концепцій морального виховання.

Проблема морального виховання досить довгий час є об'єктом уваги вченого товариства. Зокрема, науковці та практики зазначають, що розв'язання проблем морального виховання ускладнено багатьма соціальними, політичними, економічними, культурологічними чинниками, що неможливо виховувати в дітей високі моральні цінності в умовах

порушення прав людини та демократичних принципів життя. (Наводився вражаючий приклад: у Колумбії серед найманих убивць є немало 14–15 річних дітей, які вбивають за 500 доларів). Ішлося про те, що ефективність морального виховання дітей низька в країнах, де панують бідність і корупція. (Зауважимо, у зарубіжному словникові відсутні терміни «виховання», «моральне виховання», їх охоплює термін «education» – освіта або «development» – розвиток).

Учені звертають увагу на своєрідну американську зверхність, ігнорування теорії та моделей зарубіжної практики, що збіднює саму американську педагогіку з відсутністю в ній єдиної науково обґрунтованої концепції морального виховання.

Проте проблема існує й потребує до себе уваги з боку всіх соціальних інституцій, отже, посідає важливе місце й у діяльності парків. В умовах парку моральне виховання здійснюється у взаємодії вихователя (організатора) дозвіллевої діяльності, у спільній творчій діяльності, яка стимулює формування в підлітка кращих моральних якостей.

При тому не заперечується роль внутрішніх сил самої особистості, її самодіяльність і самореалізація.

Крім того, моральне виховання передбачає створення умов для розвитку в підлітків інших інтелектуальних і людських якостей.

Дитина (підліток) краще розвивається, коли вихователі переконані в її можливостях, здібностях, а «виховання» як процес ототожнюється з допомогою дитині в реалізації здібностей.

Саме на це орієнтовані нові технології, які зараз запроваджують у парках. Нові атракціони, ігри, програвання рольових ситуацій («Зроби сам!», «Роби, як ми!», випробовуй себе в екстремальних ситуаціях, які спостерігав у фільмах, а зараз – вони змодельовані в парковому просторі тощо) під наглядом і коректною допомогою вихователів дозволяють підліткові творити, будувати, реалізовувати свої можливості.

У зв'язку з цим можна говорити про існування в зарубіжній парковій практиці певної системи морального виховання, як такої, що забезпечує суму впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до побудови власного життя, участі в політичному, соціальному, економічному та духовному житті. Система морального виховання значною мірою забезпечується формуванням ціннісних орієнтацій молодих людей.

Загальнолюдські моральні цінності, які закладаються в програмі морального виховання в парках, містять такі чинники, як милосердя, чуйність, толерантність, доброзичливість, солідарність, миролюбність,

демократизм тощо, і вкладаються у визнану психологічну структуру ціннісної орієнтації: потреби – установки – інтереси – мотиви – цілі – ідеали – свідомість – переконання – вибір – цінності.

Ціннісні орієнтації – це провідна якість людини, що характеризує її як неповторну індивідуальність.

З віковою категорією підлітки в усьому світі, як і в нашій країні, пов'язана ціла низка нерозв'язаних проблем. Серед них – соціальна незатребуваність, нездатність підлітків зрозуміти та розібратися в суті життя старшого покоління, звідси порушення зв'язків між поколіннями; соціальна неадаптованість і, як наслідок, втрата соціальної ідентичності, зв'язків зі світом сім'ї, школи, навколишнього середовища. Нерідко наслідком цих явищ стає відчуження підлітків, формування негативної установки щодо громадського та політичного життя, освіти, культури й захоплення нетрадиційними сторонами життя тощо.

Американські соціологи вважають, що сьогodнішніх підлітків характеризує знижена орієнтація на такі традиційні культурні цінності, як сім'я, любов, робота, інтереси суспільства.

Західноєвропейські й американські вчені кілька десятиліть проводять широкомасштабні соціологічні дослідження на предмет визначення «колективного портрета» молоді. При цьому такий аналіз охоплює кілька мільйонів молодих людей. Так, американці досліджують цю категорію в параметрах: американська молодь та її духовні й матеріальні ціннісні орієнтації, молодіжна культура (термінологію використовуємо американську). Були досліджені покоління 20 років ХХ століття – «втрачене» покоління; 50 років – «битники», 60-х – борці за громадські права та «вільне» кохання; 70-х – «Я» – покоління нарцистичної самозакоханої молоді; 80-х – «яппі» – покоління буму народження – ділові молоді люди, які прагнуть кар'єри й матеріального успіху; 90-х – про них учені кажуть: «індеференте», «глухе» покоління (порівняно з попереднім поколінням), менше всім цікавляться, менш критично налаштовані. Щодо характеристики сучасної молоді, то це покоління дуже турбує вчених, при цьому викликає суперечливі оцінки. Молодих людей називають «молоді доросли». Покоління, що увібрало цинізм батьків, проте без їх активного ставлення до життя, турбується про свої права, ігнорує обов'язки. Молоді люди не вміють приймати рішення, не переймаються кар'єрою, прагнуть розваг, мають туманні уявлення про себе, своє місце в суспільстві, егоїстичні та непрактичні. При цьому вчені зазначають, що становлення нинішніх 20-річних прийшлося на часи зростання наркоманії, розлучень,

економічної нестабільності. Вони фактично самі себе виховали, а батьків їм замінило телебачення. Більш за все їх характеризує бажання запобігти ризику, різких змін. Це покоління не помічене, а зараз про нього заговорили, бо ним належить заповнити ринок праці, а 20-річні не хочуть працювати з фанатизмом попереднього покоління, не прагнуть «дорослішати». Шкалу їх цінностей не очолює матеріальних успіх, але є прагнення забезпечити себе спеціальністю; різко збільшилася зайнятість навчальними програмами, курсами. Проте соціологи вважають, що це найосвіченіше покоління, 69% продовжують після школи навчання у вищих навчальних закладах, відкидають культуру та стиль попереднього покоління, а самі є носіями різноманітних культурних стилів. Про це загадкове покоління є й така думка: важко приймають рішення, цинічно ставляться до світу, але досягнуть більшого, ніж попереднє покоління, бо такими є загадки й парадигми цивілізації. Коли труд перестає бути важливою життєвою цінністю, закономірно відбувається переорієнтація на сферу дозвілля, яка й стає цариною пошуку сенсу життя та простором особистого самоствердження.

Усе це вносить суттєві зміни у функції дозвілля: воно стає тим соціальним простором, де народжується молодіжна субкультура, реалізуються соціальні ініціативи, формуються умови для ефективного самовираження особистості. На європейському й американському континентах зараз багато уваги приділяють науково-теоретичним дослідженням проблем естетичного виховання. Зокрема, у Болгарії, США, Польщі ведеться дослідження «Молодь між полюсами “серйозної” та “розважальної” культури».

У нового покоління не сформована культура сприймання високого мистецтва, що на сучасному етапі реалізується не лише за допомогою традиційних центрів (шкіл мистецтва, художньої самодіяльності), але й каналами засобів масової інформації, культурно-дозвіллевими закладами.

Останні роки посилюється диференціація групових естетичних смаків. Виникає багато молодіжних груп, а саме популярна музика стає унікальним засобом групової й особистісної ідентифікації, виразником специфічних для молоді думок і почуттів. Таким чином у соціокультурній ситуації розвага з простої форми проведення вільного часу перетворюється в серйозний соціальний фактор громадського розвитку. При цьому часто – негативний. Саме тому в ряді країн розроблені спеціальні програми естетичного виховання. У рамках такої програми в США відбулася акція наближення «високого» мистецтва до народу,

у якій узяли участь майже всі парки. Широкомасштабним став музичний тур «Тільки Моцарт!» Успішне його завершення дозволило перейти до наступного туру – «Тільки Шуберт!»

У державних діячів різних зарубіжних країн, широкої громадськості особливе занепокоєння викликає проблема *молодіжного дозвілля* в парках, необхідність чіткої розробки програм для підліткових і молодіжних груп. Тому при розробці програм відпочинку молоді в парках уважно враховують специфічні особливості та потреби, інтереси молоді, її прагнення самостійно розібратися в навколишньому житті тощо.

При цьому значну увагу організатори приділяють регулярному інформуванню та пропаганді серед молоді паркових програм, використанню для цього різних засобів масової інформації. Систематично вивчається соціально-демографічний склад молодіжної аудиторії, стиль життя окремих молодіжних груп, що дозволяє більш диференційовано будувати паркову роботу з цією категорією відвідувачів.

Якщо для пенсіонерів, інвалідів і самотніх людей важливі соціальні реабілітаційні процеси, то для *дітей і підлітків* на перший план виходить проблема соціальної адаптації до «світу дорослих».

У парках розробляють для дітей і підлітків програми, які розвивають навички ручної праці, посиленої для будь-якого віку, професійно орієнтовані.

У системі паркового дозвілля дітей і підлітків, як і молоді, значне місце посідає трудове виховання, яке розглядає працю як важливий засіб самовираження.

Дітей залучають до суспільно корисної праці. Вони беруть участь у благоустрої парків. Традиційними стали програми «Діти для парків» за участю муніципальних керівників і керівництва шкіл.

Тематичний парк для дітей «Леголенд» функціонує в передмісті Лондона та пропонує відвідувачам понад 40 різноманітних атракціонів із 45 мільйонів кубиків «лего», «міні-мотодоріг», розважальних шоу, тематичних ресторанів. У «Школі водія» можна дістати своє перше посвідчення водія. У «Леготехнікленд» – перевірити навички конструювання, погратися на комп'ютері. Парк славиться у світі своїми навчальними програмами, кожна з яких має свою тему, мету й завдання, наприклад: «Навколо колеса», «Історія башти», «Комп'ютерний бум» та ін.

Всесвітньовідомі компанії «Лего» та «Нікелодеон» виступають ініціаторами й організаторами дитячих фестивалів у різних парках світу, на що охоче йде адміністрація парків, оскільки такі фестивалі

суттєво допомагають збільшити відвідування. Традиційними заходами компаній стали національні дитячі фестивалі в тематичному парку «Місто срібного долара» («Silver Dollar City»). До послуг відвідувачів дитячого фестивалю фірма пропонує ігрове шоу (5 разів на день), з конструкцій «Лего» побудовано макет піратського човна та замку; діти самі можуть створювати різні конструкції.

Важливе місце в процесі самоідентифікації та соціалізації дітей серед різноманітних паркових заходів відведено гумору. Американські дослідники навіть зводять його в ранг новітніх технологій паркової діяльності.

Особливою специфічною стороною дитячої культури й підліткової субкультури є гумор. Він сприяє формуванню емоційної солідарності, засвоєнню норм групової поведінки. У цьому успіх парків типу Діснейленду – з їх парадними, атракціонами, казковими куточками й героями мультфільмів, сповнених доброго, м'якого гумору.

Інтегративно-дезінтегративна функція гумору стала помітною й у середовищі дорослих.

Увага світової громадськості вчених і політиків прикута до проблеми сім'ї, стосунків батьків і дітей. Управління парків розглядає це питання як соціальне замовлення, тому організації сімейного дозвілля надає особливе значення.

Розробляються також програми для поліпшення сімейного дозвілля: проводяться різні прогулянки, різноманітні ігри, танцювальні та спортивні заходи.

Розв'язанню цього завдання багато в чому сприяє вміла організація «сімейного дозвілля» в парках. Так, у парку «Де Ефтелінг» (Нідерланди) склалась традиція проводити дні народження дітей. У цей день батьки приводять дітей у парк, приносять святковий пиріг. Усе інше: вітання, ігри, конкурси, змагання, концерти тощо – передбачено та забезпечено парковою програмою.

Особливого значення набувають також спеціальні паркові програми для *неповних сімей*. Вони надають можливість батькам провести час з дітьми, водночас – забезпечують необхідне спілкування між самими батьками-одинаками.

Сім'я завжди посідала особливе місце в житті людини та суспільства загалом. На сучасному етапі інститут сім'ї, який переживає складний період, є пріоритетним і домінує в шкалі цінностей як у нашій країні, так і в зарубіжжі як унікальна першооснова суспільства. Тому й суспільну цінність матиме паркове дозвілля, яке зорієнтоване на сім'ю й у якому є всі умови для сімейного відпочинку.

Сімейні, дитячі парки особливо поширилися в кінці ХХ століття в рамках виконання національної регіональної програми «Сім'я. Діти», у руслі міжнародного руху «За повернення батьків до школи», у програмі якого визначена також роль парків.

Організацією сімейного дозвілля відзначається відомий розважальний парк «Лехі фajn» (шт. Пенсільванія, США). У його програмі – проведення вечірок, святкування днів народження і ювілеїв, пікніки, ігри в міні-гольф, атракціони.

Проблеми сімейного дозвілля успішно вирішують у відомих парках світу. У Каліфорнії (США) – батьківщині Діснейленду – 1991 року відкрили ігровий розважальний центр «Клуб Дісней». На відміну від інших подібних об'єктів, центр «Клуб Дісней» пропонує активний відпочинок як для дітей, так і для їх батьків.

Поряд з активними іграми й інтерактивними атракціонами відвідувачам пропонують навчальні та просвітницькі програми, місця для проведення вечірок і сімейних свят, можливість пообідати, не виходячи за межі центру, – усе це підвищило популярність центру та сформувало контингент постійних клієнтів.

Відвідують такі парки і діти, і дорослі разом, оскільки їх інтереси часто збігаються, що дозволяє користуватися парковими послугами як усій сім'ї, так і диференційовано.

Сімейні парки, як засвідчує практика, досить успішно розв'язують такі завдання:

- сприяють підвищенню рівня психолого-педагогічної освіченості батьків;
- допомагають формувати культуру спілкування в сім'ї;
- долучають батьків до управління, регулювання, керівництва й організації дитячого дозвілля, формуючи цим навички ефективного спілкування з дітьми;
- урізноманітнюють дозвільне спілкування, відроджуючи традиції спільних ігор, розваг, прогулянок, змагань тощо і надаючи можливість для різних спільних занять, здатних об'єднувати людей різного віку.

При створенні сімейних парків або паркових зон сімейного дозвілля пріоритетними напрямками стають:

- допомога молодим сім'ям;
- консультування й поради з питань сімейного законодавства;
- інформаційно-просвітницька діяльність з питань психології й етики сімейного життя;
- сімейне виховання як основна соціальна функція сім'ї (педагогічні основи, психологія сімейного виховання, особливості виховання в певному віці: дошкільне, підліткове, юнацьке);
- сімейне спілкування.

Останнє реалізується в усьому розмаїтті паркових видів діяльності, у системі гнучких моделей, які можуть за потреби в конкретній ситуації швидко змінюватися.

Досягнення подібних цілей забезпечується формуванням певної педагогічної програми, яка й відображає специфіку роботи з такими парковими відвідувачами, як батьки і діти, і спрямована на зміцнення авторитету батьків.

Функціональну структуру частини бюджету часу сім'ї можна представити приблизно так, бо стандартів в цьому не може бути:

- сімейне спілкування та виховання дітей, заняття з ними;
- вибіркоче позасімейне спілкування з метою відпочинку, розваг, обміну інформацією;
- долучення до культури, культурного життя;
- активний фізичний розвиток і спілкування з природою: фізкультурно-спортивні заняття, туризм, прогулянки, мисливство, рибальство тощо.

Спеціальні сімейні парки сприяють збагаченню духовного світу сім'ї, способу її життя, формують інтерес до сімейного спілкування.

Як свідчить досвід діяльності подібних парків, вони здатні задовольнити потреби в різних видах занять, і жоден з інших типів закладів культури не є таким універсальним, багатофункціональним, органічно поєднаним з природним середовищем, якими є парки.

Окрему категорію відвідувачів парків, які потребують соціально-культурної, соціально-педагогічної допомоги, становлять *інваліди*. Це досить велика група в суспільстві. Для неї також складають окремі програми діяльності парків.

У розв'язанні проблем соціальної реабілітації інвалідів велика роль належить культурно-дозвіллевій діяльності, бо дозвілля – це унікальна сфера реалізації особистості, воно володіє винятковим рекреаційним

потенціалом, чого конче потребують інваліди. За спостереженням соціологів, інвалідність несе в собі загрозу ізоляції, що пов'язано з певною дискримінацією, відособленістю від суспільства. На подолання цього спрямована Всесвітня програма дій щодо інвалідів під патронатом ЮНЕСКО. На її основі розроблено національні програми країн Західної Європи та США.

Кінець ХХ століття був позначений завершальним роком десятиліття Всесвітньої програми дій щодо інвалідів. Здійснення різних заходів у рамках цієї програми виявило різницю підходів до проблем інвалідів в різних країнах.

Російські дослідники змушені були констатувати, що повноцінний розвиток дозвілля інвалідів у країнах СНД практично не здійснено не тільки через відсутність спеціальної матеріальної бази, а й насамперед тому, що в суспільстві не сформована культура ставлення до інвалідів.

Державні програми, спрямовані в основному на підвищення рівня життя інвалідів за допомогою матеріальних пільг і дотацій окремим категоріям, мають цілий ряд негативних наслідків, зокрема протиставлення здорових людей та інвалідів, протиставлення різних категорій інвалідів одна одній, пасивне ставлення інвалідів до участі в реабілітаційних процесах.

У вирішенні проблем соціальної реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями велика роль належить культурно-дозвіллевій діяльності.

Суспільство повинно надавати інвалідам можливість найбільш повної участі в культурно-дозвіллевій діяльності. Але на практиці стан такої категорії населення значно гірший, ніж в інших членів суспільства: для інвалідів характерна велика пасивність та ізольованість.

У більшості випадків саме інвалідність є причиною, коли людина не в змозі здобути певну освіту. Соціологічні дослідження показали, що серед інвалідів мають: початкову освіту – 14,3 %, неповну середню – 21,6 %, середню – 23,6 %, середню спеціальну – 24,9 %, вищу освіту – 11,9 %, учений ступінь – 0,6 %.

Завдання соціальної інтеграції інвалідів не можуть бути вирішені без необхідної кількості реабілітаційних центрів для людей з обмеженими фізичними можливостями, де здійснювали б для них консультування з психологічних, правових, організаційних питань, оскільки соціальна інтеграція важлива не тільки з економічної, але і з моральної точки зору.

В ідеалі спосіб життя інвалідів повинен давати їм можливість максимально використовувати свої здібності, щоб наблизитись до повноцінного життя. Ізольованість від повноцінного життя носить особистий характер, тому й рішення цієї проблеми потребує індивідуального підходу. При цьому вибір занять не повинен зводитися лише до можливості «вбити час». Інвалід повинен відчувати свою причетність, долучатися до життя інших членів суспільства. У цьому аспекті досить великі можливості розкриваються перед рекреаційною системою.

Нерідко люди, не спроможні до продуктивної трудової діяльності, можуть самореалізовуватися у сфері дозвілля. Так, у періодичній пресі останніх років наводилися приклади творчих досягнень інвалідів, представлених на Міжнародній виставці творів глухих художників, на I Всеросійському фестивалі мистецтва інвалідів, на виставці робіт Центру творчої реабілітації душевнохворих людей при Всесоюзному центрі традиційної культури. Але незважаючи на те, що вищезазначені заходи проводили під гаслом «Дивись на мене, як на рівного», їм не вдалося радикально змінити ставлення суспільства до інвалідів. У таких заходах, проте, є позитивні сторони. Подібні фестивалі допомагають обдарованим інвалідам – художникам, музикантам, літераторам – проявити свої таланти та можливості. Крім того, причетність людей з обмеженими фізичними можливостями до світу здорових є свого роду терапією.

Зовсім інше ставлення суспільства до інвалідів склалося в країнах Західної Європи, а особливо в США, де саме концепція «якості життя» отримала значного поширення. У цій країні рівні права для всіх громадян, зокрема й інвалідів, яких у США близько 2–3 мільйонів. Інвалідами в США вважають людей з дефектами розвитку, під якими розуміють душевну чи фізичну хворобу, яка приводить до функціональних обмежень у сфері самообслуговування.

У США протягом багатьох років інваліди зіштовхувалися з проблемами при участі в рекреаційних програмах. Сьогодні зроблено все, щоб цих проблем існувало якнайменше. Улітку 1990 року президент Дж. Буш підписав документ, який гарантує американцям-інвалідам повні громадянські права. Основне значення цього документа полягало в забезпеченні всебічних державних гарантій, які усувають можливість дискримінації людей з обмеженими фізичними можливостями. Цей документ передбачає конкретні види діяльності муніципальних парків, спортивних комплексів, центрів для людей похилого віку й інших рекреаційних закладів.

Відповідно до цього нормативного акта, ніхто не може бути позбавлений можливості брати участь у рекреаційній діяльності тільки з причини своєї інвалідності, хоча практика дає чимало прикладів подібної дискримінації.

Практика парків світу має у своєму арсеналі значну кількість заходів, які допомагають наблизитись інвалідам до світу здорових людей. Наприклад, при створенні парку в штаті Аризона для людей, позбавлених зору або зі слабким зором, існують дороговкази, виконані шрифтом Браеля, умонтовані пристосування в басейнах, відкриті багатofункціональні павільйони ігор і розваг для інвалідів, розроблені спеціальні маршрути для людей, позбавлених зору. Відвідувачі проходять, тримаючись за шнур, спеціально натягнутий від однієї станції до іншої. На кожному з цих пунктів – щит з коротким списком усього, що знаходиться навколо, виконаний шрифтом Браеля.

Тут інвалідам пропонують різні види спорту, яким може легко навчитися сліпа людина. Це перетягування каната, плавання, стрибки в довжину, змагання зі спортивної ходи, ходи по прямій лінії.

У зарубіжній практиці існують навіть спортивні комітети, які складаються з інвалідів, що проходять відповідну підготовку. Комітет приймає рішення про заміну й урізноманітнення вищевказаних спортивних ігор. Існують командні ігри з полегшених видів футболу, крикету. Для таких ігор беруть м'який плетений м'яч, у якому знаходиться маленьке торохкало. Правила гри складають самі гравці.

Багато людей дивуються, коли чують про сліпих рибалок чи сліпих гребців. У США багато сліпих грають у гольф. Усе це, звичайно, залежить від кваліфікованих працівників, які докладають чималих зусиль для того, щоб інвалід почував себе повноцінною людиною.

Слід зауважити, що в кожному американському парку є прокатні послуги, де інвалідам безкоштовно надають візки й інші необхідні пристосування.

Останнім часом дуже часто в зарубіжній термінології зустрічається таке поняття, як *об'єднані парки*. Раніше інвалідів відділяли від здорових людей навіть у тих випадках, коли їхня інвалідність ніяк не заважала їм брати участь у спільних розвагах. Подібне розділення виправдовує себе лише в тому разі, коли воно допомагає інваліду більш повно реалізувати свої можливості (наприклад, люди з психічним відхиленням не можуть на рівних зі здоровими людьми навчатися певному ремеслу, але спеціальні заняття з індивідуальної програми допомагають інвалідам досягнути високих результатів).

Ідея об'єднаних парків сама по собі чудова, із самого початку інвалід усвідомлює себе членом групи звичайних людей, до того ж її корисним членом.

У таких парках усе зроблено з розрахунком. Майданчики для ігор є невід'ємною частиною парку для інвалідів. Саме на такому майданчику сліпа дитина набуває впевненості у своїх силах і вчиться груповій роботі. Саме тут дитина починає менше боятися фізичного болю та вчиться тому, як упасти та не вдаритися. Такі майданчики дають можливість дітям виявляти властиву їм любов до пригод, хоча в деяких вона ще прихована; такі заходи не потребують великих затрат, бо більша частина потрібного обладнання зроблена з найпростішого матеріалу, тобто кустарним способом.

Частина майданчика покрита травою, а частина – м'яким асфальтом чи бетоном. Тверда поверхня більше підходить для ігор, у яких важливу роль відіграє звук і відлуння. Окреме місце відведено для дітей молодшого віку, для того, щоб грубі та дуже рухливі ігри дорослих дітей не нашкодили відпочинку малюків. Обладнання в таких парках дає можливість дітям самим придумувати собі ігри.

У деяких парках існують так звані міні-ферми. Міні-ферма розділена на три частини: міні-город, майданчик для вирощування курей, кроликів, міні-сади. Тут дітей навчають багатьом видам сільського господарства, починаючи з обробки земельних ділянок і закінчуючи збором врожаю.

Розробляються спеціальні програми для навчання дітей, наприклад, є програма навчання дівчат домашньому господарству. Такі програми стимулюють інтерес до праці на землі та спрямовані на те, щоб пояснити, що сільське господарство може бути досить цікавим і корисним заняттям, при цьому частина доходів від продажу вирощуваних продуктів іде дитині, яка цей продукт виростила, а іншу частину надають соціально незахищеним верствам населення. Тому такі програми є соціально значимими. Усіх дітей нагороджують сільськогосподарськими призами, жодна дитина не залишається без уваги.

Слід зауважити, що програми розробляють з орієнтуванням на різні вікові категорії дітей. Такі програми за останні роки отримали досить значне поширення за кордоном. Їх реалізують не тільки в парках, а й у школах і клубах.

У суспільстві росте підтримка ідеї участі інвалідів у звичайних рекреаційних програмах, при цьому наводяться аргументи морально-естетичного та правового характеру, а також говориться про те, що

вільне спілкування інвалідів зі здоровими людьми приносить спільну користь. Участь людей з обмеженими фізичними можливостями у спільних рекреаційних програмах допомагає їм самовдосконалюватися.

Проте практична реалізація цієї, безумовно, продуктивної ідеї в певних країнах стикається з багатьма труднощами. Згідно з останніми дослідженнями, фахівці з паркового дозвілля говорять про такі бар'єри, як-от: непристосовані місця для відпочинку, некваліфікований персонал, відсутність рекреаційних програм, недостатність інформації про потреби інвалідів і недолік матеріальної бази для здійснення необхідних перетворень.

Водночас ці труднощі не повинні позначатися на реалізації рекреаційних програм, оскільки повноцінний, насичений, активний відпочинок необхідний для духовного та фізичного здоров'я всіх людей. Якщо кожний член суспільства має можливість брати участь у повноцінному житті, суспільство в цілому стає багатшим. На думку фахівців, для інвалідів ця проблема може бути вирішена за допомогою індивідуального підходу, який дозволяє виявити бар'єри, такі як необхідність фізичної адаптації, уміння приймати самостійні рішення.

Дуже часто адміністрація парків говорить про відсутність персоналу, який міг би працювати з інвалідами. І хоча далеко не всі інваліди потребують спеціального догляду, деякі з них дійсно потребують індивідуального підходу. Для рішення цієї проблеми треба багато часу та затрат. Традиційно спеціально підготовлений персонал зайнятий лише в програмах, адресованих тільки інвалідам. Але невинувдане відокремлення інвалідів від здорових людей у США, відповідно до нового документа, є актом дискримінації. Згідно з ним, кожному департаменту наказано мати спеціальні служби, які б слідкували, щоб не було ніякого сепаратизму. Слід зауважити, що велика кількість інвалідів не тільки хоче мати вибір дозвіллевих, рекреаційних програм, але вони мають право на участь у кожній програмі, як у спеціальній (для певної категорії), так і в змішаній (для всіх категорій).

Що стосується перепідготовки кадрів, то існують спеціальні (фахові) програми, які формують нове ставлення до відвідувачів-інвалідів.

У програмні положення парків закладають головну вимогу: створити умови для того, щоб усе, чим цікавий і багатий парк, було доступним для інвалідів. Організоване спеціальне навчання, підготовка штатних працівників парків для роботи з інвалідами; працюють служби «перекладу» для тих, хто втратив зір, слух, мовлення; запроваджене спеціальне обладнання для пересування парком, читання зі спеціальним

шрифтом, плавання в басейнах тощо. Продумана технологія навчання інвалідів засобами спілкування з рештою відвідувачів, працюють «німі театри», служби начитування на аудіозапис.

Таким чином, домінантою культурної політики багатьох країн щодо цієї категорії є доступність культурних послуг, створення всіх можливих форм і методів для участі людей з обмеженими фізичними можливостями у культурному житті. Тут вступають у силу аргументи морально-етичного, правового характеру за участь інвалідів у звичайних рекреаційних програмах, вільне спілкування зі здоровими людьми.

Окрему сторінку діяльності парків посідає *робота з людьми похилого віку*, послуги тим, чиї моральні та фізичні можливості обмежені, а здатність самотійно подолати свої труднощі недостатня.

Організації дозвілля пенсіонерів, людей похилого віку в парках надається особливого значення як одній із самих численних груп відвідувачів.

Літні люди, як відомо, не тільки суспільно зріла, а й соціально активна група населення з розвиненою інтелектуальною й емоційною активністю. Вони дуже часто життєдіяльні й активні, психологічно специфічні, особливі. Додамо до цього, що ця категорія населення вагома в його загальній структурі населення та в багатьох країнах світу становить чверть і більше. Це спонукало уряди Великої Британії, Канади, США й інших країн ухвалити спеціальні програми: «Нові горизонти», «Золотий вік».

Люди похилого віку, на відміну від інших категорій населення, мають більше вільного часу, дозвіллеві інтереси їх дуже різноманітні (поглиблюють давні інтереси, виникають нові). Водночас, характерним для самовідчуття цих людей є дефіцит людських контактів. Тому діяльність у парках, крім обслуговування людей похилого віку, спрямована ще й на те, щоб надати їм можливість спілкуватися з новими людьми, обговорювати з ними загальні, а то й особисті проблеми, задовольняти спільні інтереси в любительських заняттях і зрештою – реалізувати одну з важливих потреб людини похилого віку – потребу самореалізації, можливість розкритися, виразити свої думки, переживання, знайти взаєморозуміння.

У виданнях з цієї теми зазначено, що значна частина пенсіонерів тяжіє до занять доступними видами спорту, садівництвом, квітникарством і різного роду пізнавальної діяльності.

Наприклад, у «Буено-парку» (штат Каліфорнія) для цієї вікової групи було відкрито спеціальний центр. У його складі є майданчики для активного та пасивного відпочинку, конференц-зали, кімнати для занять у різноманітних гуртках, лікувальні та процедурні кабінети, дві кухні тощо.

Центр пропонує різноманітну програму: навчання основам малювання та живопису, виготовлення керамічних виробів, оздоровчі заходи, бальні та побутові танці, ігри й ін.

Програма цього центру передбачає безкоштовне медичне обстеження. У міській бібліотеці відкрили в центрі свій читальний зал, де є книги з великим шрифтом. Програма центру адресована тим, хто цілий день перебуває на самоті, потребує постійного медичного догляду, контролю, не отримує правильного харчування, хто шукає та потребує спілкування, із задоволенням розділить з однолітками свої проблеми, знайде спільні інтереси.

Соціальні завдання розв'язуються завдяки взаємодії парків і будинків для літніх людей. В одному з подібних парків було створено на кооперативній основі табір на свіжому повітрі. Адміністрація парку разом із соціальними службами регіону розробила спеціальну програму «Літній відпочинок у парку» з метою надання можливості людям старшого віку доступного та необхідного відпочинку. Для кожного відвідувача парку оформлюють медичну картку, де вказують про його захворювання й ліки, які він приймає.

Парки, які обслуговують людей похилого віку, мають спеціальне технічне обладнання; інструмент і запчастини для ремонту інвалідних візків, портативні рації, зручні лави з м'яким покриттям; доріжки, пристосовані для руху на інвалідних візках.

Досвід таких парків засвідчує, що їх із задоволенням відвідують за літо приблизно 60% жителів будинків літніх людей і мешканців ближнього мікрорайону – цієї соціально-вікової групи. Цьому сприяє цікава культурно-дозвіллева програма, зокрема святкові та масові заходи, які дозволяють літнім людям стати активними учасниками паркових програм. Найбільшою популярністю користуються музичні програми, дитячі концерти, пікніки.

Особлива увага серед цієї досить численної категорії відвідувачів парків приділяють *самотнім людям*, які конче потребують соціальної реабілітації. Життя на самоті сповнене моральних і психологічних ускладнень. Велика кількість самотніх літніх людей шукає можливостей спілкування, нових і цікавих знайомств.

Для таких людей у парках розробляють ряд спеціальних програм. Це можуть бути різноманітні вечори, екскурсії, походи, конкурси, концертні виступи тощо.

Попитом користуються клуби, об'єднання за інтересам, які збирають різновікову аудиторію.

Учені-геронтологи разом зі шведськими вченими провели соціологічне дослідження різних соціальних груп людей пенсійного віку. Вони дійшли висновку про необхідність приділяти більше уваги вивченню й аналізу процесів соціальної адаптації пенсіонерів і стверджують, що соціальна адаптація неможлива без раціональної організації життя та правильного вибору занять. Соціальна й культурна активність людей похилого віку багато в чому залежить від характеру їх трудової діяльності до виходу на пенсію, способу життя, стану здоров'я, фінансового забезпечення.

Цікавим є те, що в основі діяльності з літніми людьми в парків, як і інших соціально-культурних центрів, є така постановка питань:

- що може зробити парк для цієї категорії відвідувачів;
- що можуть зробити люди цієї вікової категорії для парку?

Звідси – поширення феномену «волонтерства», коли добровольці-пенсіонери виступають у ролі організаторів і керівників занять по інтересах у парках, масових заходів, консультацій. Така роль відповідає стану соціальної активності досить значної частини визначеної соціально-демографічної категорії.

Одним із напрямів діяльності дозвіллевих закладів, зокрема парків, на сучасному етапі є розробка єдиних рекреаційних програм для людей похилого віку.

Іншим напрямом є розробка комплексних інтегрованих програм активного відпочинку людей похилого віку. І все ж більше уваги стали приділяти пропаганді мандрювань, туризму, прогулянок, розглядаючи цю форму дозвілля як важливий фактор у підтримці життєвого тону, засіб запобігання соціальної ізоляції цієї категорії населення, джерело активного способу життя.

Соціологічна служба Національної асоціації парків і рекреацій встановила, що процент пішохідних прогулянок серед літніх людей вищий, ніж серед інших вікових категорій. 52% людей, старших 65 років, планують 3–4 мандрівки на рік, основні цілі яких – відпочинок, рекреаційна діяльність, розваги, відвідування рідних.

Дослідження, проведене в США на національному рівні, дозволило виявити дозвіллеві преференції літніх людей у сфері мандрювання.

Респонденти, вік яких у середньому 62 роки, мандрують приблизно тричі на рік. Основні цілі поїздки – відвідування нових місць (86,1%), проведення часу із сім'єю (74,7%), відпочинок (73%), відвідування музеїв, історичних пам'яток (62%), участь у фестивалях й інших культурних заходах (58,4%).¹⁸

Останні роки парки запроваджують нові програми, які містять плавання, різні заняття на воді з метою покращення фізіологічного та психічного стану людей з різними захворюваннями. Відповідно, у штат парків введені спеціалісти з терапевтичної рекреації.

Проблеми людей похилого віку систематично висвітлюють на сторінках журналу «Парки і рекреації». І. Л. Моррісон у статті «Криза або комфорт? Це ваш вибір на пенсії» розглядає зміни в способі життя людей похилого віку після виходу на пенсію, їх соціально-психічний стан, проблеми організації дозвілля літніх людей і надання їм соціальної та рекреаційної допомоги. У цьому ключі розкриваються завдання дозвіллевих служб в адаптації пенсіонерів до нового способу життя, в усвідомленні пенсіонерами своїх культурних потреб і можливостей, у подоланні психологічних проблем, наданні можливостей для нової фізичної та соціальної активності.¹⁹

Загалом діяльність американських парків з організації дозвілля людей похилого віку й інвалідів, як оцінюють учені, розглядається як найбільш перспективне та необхідне спрямування в парковій роботі. На превеликий жаль, у парковій роботі нашої країни вищевказаним категоріям населення приділяють надто мало уваги. Хоча саме ця категорія людей потребує великої турботи.

Парки як центри соціально-культурного обслуговування людей похилого віку мають досить широкий набір занять для задоволення інтересів відвідувачів у галузі науки, політики, економіки, культури, мистецтва й охорони здоров'я.

У різновидах паркової діяльності активізується духовно-творчий потенціал особистості. Нові міжособистісні відносини, у котрі пенсіонер вступає під час відпочинку в парку, різноманітні види культурної діяльності дозволяють збагатити знання, розширюють кругозір,

¹⁸ Traiman S. Capital improvements are driving attendance records / S. Traiman // Amusement Business. – 1997. – № 40. – P. 26–27.

¹⁹ Morrison J. L. Crisis or comfort ? It's your retirement choice / J. L. Morrison // Parks and recreation. – 1996. – № 3. – P. 88–96.

тренують пам'ять, зміцнюють психічний і фізичний стан здоров'я, створюють сприятливі умови для збереження та підтримки почуття власної значимості, корисності, нейтралізують дратівливість, знімають апатію.

Ми відзначили цінні здобутки в диференційованій діяльності парків. Проте проблема викликає жорстоку критику. У різних публікаціях, присвячених цій темі, ідеться про розрив між тим, яку методику рекомендують людям похилого віку медики, і тим, що пропонують їм парки, а головне, які види діяльності вибирають представники цієї вікової категорії. Для розв'язання цієї проблеми в парках розробляють і вже реалізують спеціальні програми відпочинку та розваг для людей похилого віку, що містять у собі і звичні для таких груп відвідувачів види занять, і ті, які корисні їм для фізичного та психічного здоров'я. Програми передбачають широку роз'яснювальну роботу про необхідність фізичної активності, тісно пов'язаної з розумовою. Таке поєднання веде до «омолодження» організму, його біологічного віку (прикладом є діяльність «Буено-парку»).

Досвід сучасної зарубіжної паркової діяльності свідчить про посилення пошуку активних, розвивальних форм відпочинку, поглиблення диференціації паркової роботи з урахуванням інтересів і запитів різних соціально-вікових груп відвідувачів.

Література: 18, 24, 26, 33, 38, 54, 68, 70, 101, 115, 117, 126, 134.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи організації діяльності роботи в парках.
2. Розкрийте сутність наукового принципу в системі організації паркового дозвілля.
3. У чому полягає принцип комплексного підходу?
4. Назвіть форми паркової роботи, засновані на диференційованому принципі.
5. У яких різновидах паркової діяльності, на вашу думку, активізується духовно-творчий потенціал особистості?

2.3. Зміст і функціональне спрямування паркового дозвілля

Функція – одна з фундаментальних категорій філософії, характеризується як явище, яке залежить від іншого та змінюється в міру змін цього другого явища (за Ожеговим), це відношення двох або групи об'єктів, у якому «зміна одного з них супроводить зміну другого», зрештою – це «діяльність». Звідси походять поняття: функціональний підхід, функціональні методи дослідження. Функція в соціології розкриває роль, яку певний соціальний інститут (у нашому випадку – парк) або соціальний процес виконує щодо потреб суспільства, соціальних груп, індивідів тощо.²⁰

Розглянемо функції парків як їх спрямовану діяльність і їх призначення.

Ґрунтовний аналіз видів і функцій дозвілля вперше в історії світової соціології здійснив відомий французький соціолог, «державний» доктор політичних наук Роже Сю. У своїй фундаментальній праці «Дозвілля» він розробив концепцію видів дозвіллевої діяльності та функцій дозвілля, виходячи з ідеї Ж. Дюмазедьє.

Як визначають російські вчені Є. П. Яценко, О. І. Обідін: «У сучасній західній і вітчизняній соціології дозвіллевої діяльності практично немає спеціальних досліджень, де б визначалися види дозвіллевої діяльності та функції дозвілля. Відсутність точних критеріїв, які дозволяють визначити змістовну наповненість дозвіллевої діяльності різних соціальних верств і груп населення, дає право французькому соціологу дозвілля Ж. Дюмазедьє говорити про те, що на сьогодні в західній соціології дозвілля не зроблено ні спроб обґрунтованої класифікації видів діяльності у сфері дозвілля, ні порівняльного аналізу функцій дозвілля».²¹

Сам Ж. Дюмазедьє у своїх роботах розкриває три психологічні функції дозвілля: відпочинку, розваги та розвитку особистості. У самому визначенні поняття «Дозвілля», прийнятому більшістю вітчизняних і зарубіжних дослідників, Ж. Дюмазедьє відзначає: «Дозвілля є сукупністю занять, котрим особистість може віддаватися добровільно, щоб відпочивати, розважатися, розвивати свій інтелект, свою добровільну соціальну участь, будучи вільним від виконання професійних обов'язків».

²⁰ Философский энциклопедический словарь. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – С. 75.

²¹ Sue P. *Ze Zsoisir*. 2me ed. mise a juor. – Paris : Presses univ. de France, 1983. – P. 127.

Роже Сю виділяє чотири види дозвіллевої діяльності: фізичну, практичну, культурну та соціально-дозвіллеву.

Фізична дозвіллева діяльність своєю метою має зняття будь-яких фізичних і розумових перевантажень, а також фізичний розвиток; до неї відносяться прогулянки, заняття фізкультурою та спортом, туризм.

Практична дозвіллева діяльність орієнтована на всі види корисної діяльності, при цьому Роже Сю не виключає її співвідносності з дозвіллям. Ця діяльність припускає вільний вибір: виготовлення різного роду виробів, садівництво, квітникарство, будівельні роботи й ін. Це вид діяльності, поширений серед усіх соціальних верств населення, особливо популярний серед пенсіонерів і безробітних. Популярність практичної роботи (рукоділья) значною мірою пояснюється скороченням кількості ремісників і високою вартістю виконаних ними робіт. Відзначимо, оскільки Роже Сю викладає свою позицію як загальну до всієї сфери дозвілля, то слід розуміти його використання й у парковому дозвіллі, як з метою змістовного відпочинку, так і популяризації індивідуальної творчості (рукоділья).

Дійсно, розглядаючи види паркової діяльності в різних типах парків, серед запропонованих і поширених форм роботи зустрічаємо ремісничі майстерні, де «наживо» демонструють працю ремісника, тут же виставки та розпродаж витворів. Те саме спостерігається з квітникарством, садівництвом та ін.

Культурна дозвіллева діяльність, за висновком Роже Сю, спрямована на залучення людей до естетичних і пізнавальних цінностей і відіграє важливу роль в інтелектуальному розвитку особистості. Саме у сфері культурного дозвілля найбільш виразно проявляється соціальна відмінність між окремими верствами населення. Культурне дозвілля, як і раніше, залишається пріоритетною сферою інтересів вищих прошарків суспільства.

Соціально-дозвіллеву діяльність Роже Сю характеризує як таку, для якої ключовим є спілкування. Це за своїми різновидами – бесіди, виховання дітей й інші види соціального дозвілля, у яких процес соціалізації виходить за рамки сім'ї – нестандартні контакти, необхідні для встановлення психоемоційної рівноваги. При цьому спілкування є найважливішим фактором соціалізації, головною умовою людського буття. У дозвіллевому спілкуванні домінують роль відіграє субкультура комунікаторів та оточення, у якому воно відбувається.

На думку Роже Сю, як і інших зарубіжних дослідників, соціально-дозвіллева діяльність у рамках участі населення в різного роду асоціаціях, клубах за інтересами не дістала в розвинених країнах Заходу значного поширення та часто залишається на периферії дозвіллевих інтересів населення.

Такими є головні положення про види дозвіллевої діяльності в працях провідних зарубіжних учених.

Роже Сю виділяє таку важливу функцію, як *психологічну*, яка поділяється ще на три підвиди: *розвага, розвиток особистості, відпочинок*. Відпочинок учений вважає головною складовою сучасного дозвілля, аргументуючи таку позицію швидким зростанням нервово-психологічного навантаження в процесі праці, у транспорті, а відпочинок дає можливість розрядки, спокою та свободи творчості.

Одним із важливих засобів психологічної розрядки є розвага. Саме розваги поширюють і доповнюють розрядку, надають їй більш динамічного змісту, стають міцним джерелом, за висловом Роже Сю, моментального забуття туги, занурення в гру. Гра розглядається як важливий складовий елемент розваги. І тут учений солідаризується з позиціями та ставленням до гри, висунутими ще Аристотелем, який особливо відзначив ефект катарсису гри. Роль гри як механізму гармонізації соціально-психологічної ситуації, як засіб соціалізації особистості докладно розглянув російський учений-емігрант С. І. Гессен у своїй праці «*Основи педагогіки. Вступ до прикладної філософії*».²² С. І. Гессен розглядає гру як розмаїття емоційної, рекреаційної релаксації, що притягує до себе безліч різних людей, єднає окремі сторони людської діяльності в актах творчості, сприяє злиттю спільних почуттів, культурному розвитку особистості у сфері дозвілля, подоланню соціально-психологічного відчуження, зрештою гармонізації особистості.

Повертаючись до дозвіллевої концепції Роже Сю, зазначимо, що він називає гру синонімом розваги, основною функцією дозвілля, що сприяє встановленню міжособистісних відносин незалежно від соціального статусу індивіда. Про це, зокрема, свідчить процес демократизації традиційних елітарних видів дозвілля.

Третьою психологічною функцією дозвілля визначено *функцію особистісного розвитку*. Вона передбачає орієнтованість людини на інтелектуальний, художній і фізичний розвиток у вільний час.

²² Гессен С. И. Основы педагогика. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – Москва : Школа-пресс, 1995. – С. 56.

Соціальну функцію дозвілля Роже Сю розчленовує на функції – соціалізації, символічну й терапевтичну, вкладаючи в них такий зміст: за традиційним західним зарубіжним науковим уявленням дозвілля як вид соціальної діяльності має певне символічне обличчя, за яким індивід співвідносить себе з конкретною соціальною категорією та дістає можливість соціального самоствердження. Роже Сю розвиває це положення, уточнює і в чомусь заперечує. Він стверджує, що дозвілля не можна зводити до символу одного певного класу, що стиль дозвілля не визначається лише соціально-професійним статусом людини і що сучасне дозвілля стало символом самоствердження й самовираження.

Щодо *терапевтичної функції* дозвілля, то Роже Сю її представляє в об'єднанні двох перших психологічних функцій – функції відпочинку (розрядки) і розваги, що надає людині можливості підтримувати оптимальний психофізіологічний стан.

На завершення Роже Сю характеризує ще одну, але конче важливу функцію дозвілля – *економічну*. Вона сформувалась під впливом соціально-економічних зрушень, які відбувалися в розвинених країнах світу в другій половині ХХ століття та вплинули майже на всі сфери життя, не обминувши й феномен дозвілля. Ідеться про інтенсивний розвиток процесу скорочення робочого та зростання обсягу вільного часу, створення сучасної індустрії дозвілля, що призвело до розвитку масового споживання дозвілля, і тут воно виявило свою економічну корисність. Втратили силу попередні положення про працю та дозвілля як взаємовиключні сфери людської життєдіяльності, уявлення про дозвілля як непродуктивне в економічному плані.

Сфера дозвілля розширюється, індустрія дозвілля за прибутками міцно увійшла в першу десятку прибуткових галузей і посідає в різних країнах рейтингове місце. А серед головних соціально-культурних закладів за економічними вимірами, показниками прибутку є парки.

Роже Сю зауважує, що економічна функція дозвілля визначається подвійністю. З одного боку, породжує витрати на дозвілєву діяльність і тим стимулює матеріальне виробництво, з іншого – протистоїть йому, якщо превалюють пасивні форми дозвілля.

Розглянемо далі питання визначення функцій і видів діяльності сучасними та вітчизняними радянськими вченими. Як слушно відмічає Є. П. Яценко, «у роботах вітчизняних (російських) дослідників наявні лише окремі фрагментарні зауваження про складність науково обґрунтованого виділення видів дозвільної діяльності (Л. А. Гордон, Е. В. Клопов, В. В. Трегубов) і функцій дозвілля (Л. М. Шиліна)».

І все ж можна виділити в практиці користування вчених такі основні функції, як:

– *рекреативно-оздоровча*, яка передбачає відтворення фізичних і психічних сил людини, підтримку та зміцнення її здоров'я. Для її реалізації в парках передбачені прогулянкові доріжки, пляжі, солярії, тенісні корти, басейни тощо. Реалізація цієї функції забезпечується різними засобами святковості в організації паркового простору;

– *культурно-просвітницька*, яка спрямована на організацію в парках різних видів культурної діяльності для відвідувачів, споживання духовних цінностей, збереження головної паркової функціональної спрямованості. Це функція різних видів культурної діяльності з використанням таких форм і методів, як презентації, виставки, лекції, доповіді, консультації, читальні, кіно, відеосалони й ін.;

– *розважальна функція*, що означає організацію розваг відвідувачів різних вікових категорій. Її реалізації служать численні заклади та такі пристрої на території парку, як атракціони, гральні автомати, ресторани, бари, більярдні й інші об'єкти дозвілля;

– *комунікативна функція*, яка спрямована на формування навичок і вмінь спілкування, що є обов'язковим компонентом соціалізації особистості. Як відомо, соціалізація особистості – це процес засвоєння людиною в практиці свого життя соціальних норм і культурних цінностей того суспільства, до якого вона належить. Комунікативна функція парків спрямована на те, щоб різними засобами паркової роботи: участю в іграх, конкурсах, масових заходах, спостереженням і прослухуванням ведучих програм, акторів, організаторів дозвілля тощо – сприяти зростанню культури спілкування.

Сама ж культура спілкування вбирає в себе: мовну культуру, комунікабельність, доброзичливість, толерантність, імідж, повагу до людської гідності, вміння висловлювати власні думки й вислуховувати співрозмовника, виступає гарантом шанобливого ставлення, терпимості, взаємоповаги, є консолідуючим началом і регулятором поведінки;

Комунікативна функція забезпечує спілкування відвідувачів шляхом проведення різних заходів, різноманітних конкурсів, вечорів, змагань: забезпечення цікавої діяльності хобі-груп, тематичних кафе для шанувальників мистецтв, філософії тощо, гравців у шахи й шашки, сімейні, дитячі й ін., тобто створення найсприятливіших умов для спілкування людей, які мають різні вподобання й інтереси.

Екологічна функція, спрямована на підвищення рівня екологічної культури населення умовах парку, у процесі організації дозвіллевої діяльності, через поєднання екологічного й естетичного виховання. Це потребує від паркоупорядників естетизації навколишнього середовища, розвитку садово-паркового мистецтва з метою задоволення та формування естетичних потреб людини, її духовного збагачення.

Від учених-архітекторів увійшли в науковий обіг ще такі функції, як санітарно-оздоровча та містоформуюча.

Таким чином, немає підстав для протиставлення чи розбіжності з тими теоретичними положеннями, які висунули французькі вчені Ж. Дюмазедьє та Роже Сю. Проблема визначення видів діяльності та функцій парків (як вітчизняних, так і зарубіжних) потребує окремого дослідження на основі вітчизняного практичного й теоретичного досвіду та підходів. Щодо подальшого аналізу діяльності зарубіжних парків скористаємося прийнятою там термінологією, яка увійшла в сучасний науковий обіг.

За результатами науково-дослідних матеріалів можна встановити, що прогресивні тенденції розвитку сучасної паркової діяльності в зарубіжних країнах вказують на підвищення ефективності просвітницько-пізнавальної, спортивно-оздоровчої, комунікативної, культурно-освітньої, рекреаційної функціональної діяльності, яка реалізується у взаємодії об'єкта та суб'єкта дозвіллевого процесу.

Останні роки поширилась тематична й функціональна диференціація парків, хоча паралельно розвивається їх багатофункціональність.

З'явилися нові типи спеціалізованих парків: історичні, краєзнавчі, їх модифікацією є парки-музеї, парки-меморіали, парки-полігони й інші дозвіллеві зони, дозвіллеві центри.

Головною функцією парку як дозвіллевого, культурного центру є організація неформального спілкування відвідувачів, зустрічей з цікавими людьми, улюбленими героями фільмів, книг, мультфільмів, ознайомлення різними засобами з новинками й досягненнями культури та мистецтва, науки й техніки, природними багатствами. Розв'язанню головних завдань сприяє великий набір функціональних приміщень на території парків, зокрема й кіно, відеозали, криті басейни, розважальні заклади (казино, ігрові автомати, дискотеки тощо), елементи аквапарків, спортивні комплекси, інакше кажучи, підрозділи з різноманітними культурними послугами для різних соціально-вікових категорій відвідувачів. Усе це спрямоване на більш повне задоволення

попиту відвідувачів, при тому, що провідними напрямками діяльності дозвіллевих центрів залишається організація заходів, занять у природному просторі, у безпосередньому спілкуванні з нею, природою. Організаційна структура, як правило, гнучка, динамічна; постійно враховує зміни в дозвіллевому попиті.

Американські парки розвиваються як багатофункціональні центри дозвілля, діяльність яких орієнтована на інтереси, попит відвідувачів, а «полівалентність» дозволяє об'єднати в дозвіллі всіх членів сім'ї.

У «чистому» вигляді «монофункціональні» парки зустрічаються зрідка, частіше – у взаємозв'язку і єдності екологічних, художньо-естетичних, соціально-педагогічних, рекреативних функціональних спрямувань, сфокусованих у цілісну систему. Тому, на наш погляд, буде правильніше говорити про функціональну пріоритетність у тій чи іншій парковій установі.

Останнім часом спостерігається посилення соціальних функцій парків. Триває пошук нових методів, форм і напрямів роботи передусім з дітьми, підлітками, молоддю, людьми похилого віку. У цьому сенсі в зарубіжних парках накопичено цікавий і повчальний досвід.

Різноманітність форм дозвіллевого спрямування ставить за мету відновлення сил людини, її духовного та фізичного розвитку. При цьому слід відмітити, що в наш час функціональні потреби мають неоднаковий зміст у різних груп населення. У дітей і підлітків ці потреби задовольняються в іграх і спорті та служать засобом їх фізичного та духовного розвитку, носять активний характер; для дорослих це потреба в компенсації та відпочинку від нервового напруження, яке все більше зростає разом з підвищенням динаміки й ритму сучасного життя.

Багатофункціональність парків культури та відпочинку дозволяє реалізовувати важливі культурно-виховні завдання, виконувати просвітницькі, рекреаційні, соціальні й інші функції.

Розглянемо їх більш детально.

Одним з головних завдань парку є поліпшення стану міського середовища, підвищення екологічного комфорту. Парки стають першими серед культурно-просвітницьких закладів, покликаних пропагувати конкретні знання про природу й дбати про те, щоб екологічна культура стала частиною світосприйняття особистості. Саме ставлення людини до природи – проблема соціальна. Тому й екологічній функції належить особливе місце в парковій роботі.

Зупинимося на цьому докладніше. Тема природи посідає чинне місце в різного типу парках США й часто розкривається в художньому контексті – з виставами (фрагментами з них) з відомих кінофільмів (як, наприклад, «Народжена волею»), театрами морських тварин.

Функціональній (екологічній) спрямованості парків сприяє паркобудівництво, його особливості, образна система, символіка, організація паркового простору. Відбувається взаємодія урбанізованих і природних елементів; використання нестандартних атракціонів та ігрових пристроїв, «уписаних» у природне середовище, як це зроблено в штаті Віргінія в парку «Королівські володіння». Атракціон «Біла вода Каньйону» імітує мандрування по бурхливій гірській річці серед хвиль, водоспадів, повз гейзерів.

Найпродуктивнішими з нових концепцій є теорії «естетичного поля», «розуміння та відчуття краси», побудовані на інтеграції мистецтва з пізнавальною діяльністю.

Найбільш поширеними педагогічними технологіями за кордоном, як у шкільній, так і в парковій діяльності, стали такі:

- детальне вивчення особливостей кожної пори року з метою поглиблення естетичного сприймання природи;
- усвідомлення колористичної гами певного сезону, а предметом детального розгляду виступають конкретні природні об'єкти, скажімо, осінній образ дерева;
- збирання опалого листя (у Японії навесні – милування гілкою сакури, восени – червоним листям клена).

Це сприяє вихованню естетичного сприймання навколишньої природи в різних її проявах, формує вміння дотримуватися певного балансу між чуттєво-емоційним сприйманням і когнітивним, абстрактним мисленням.

На думку професора з Іллінойського університету Кнеппа, «таке навчання робить з дітей думаючих, чуттєво розвинених, гармонійних людей». Мається на увазі технологія «Спостереження за рухом природи» – «тобто детальне вивчення особливостей руху природного об'єкта в пантомімічному їх відображенні».

Функціональні можливості впливу природи на особистість сприяють стабілізації психічного та фізичного стану відвідувачів, поверненню їх до повноцінного життя.

Сучасна педагогічна думка концентрується навколо проблеми всебічного розвитку людської особистості, формування повноцінного члена суспільства.

Однією з важливих функцій, яку виконують парки, є *компенсаторна функція*. Невипадково багато культурологів приділяють особливу увагу дослідженню саме цієї функції: парки мають створити необхідні умови для відпочинку людей від життєвих проблем й отримання ними емоційної розрядки.

Саме в парках культури та відпочинку дозвіллева діяльність набагато ширша за своїм змістом, бо може охоплювати різні види творчої діяльності, навчання, спілкування тощо.

З іншого боку, духовну компенсацію людина може отримувати як від виконання релігійних обрядів, так від занять художньою культурою (читаючи книги, відвідуючи театр, слухаючи музику), від захоплення туризмом чи спілкуванням з природою, колекціонування й ін.

Не менш цікавим є досвід роботи парків для інвалідів із зонами відпочинку, лікувально-оздоровчими центрами.

Робота парків, яка соціально орієнтована на компенсаторну функцію, забезпечує відвідувачам духовну та психологічну розрядку, подолання різного роду труднощів і відпочинок від життєвих проблем.

У роботі парків культури та відпочинку, як і в усій культурно-дозвіллевій сфері, подальшої актуальності набуває *культурно-просвітницька функція*. Така функціональна спрямованість діяльності парків орієнтована на задоволення пізнавальних інтересів відвідувачів, поширення інформації за допомогою різноманітних виставок, зустрічей, доповідей і консультацій, ознайомлення з різними видами мистецтва, користування читальнями тощо й часто здійснюється методом організації етнокультурного середовища в масштабах певного історичного часу.

Наприклад, в американських парках популярними стали фестивалі ремесел, під час яких уся паркова територія заставлена різним ремесельним обладнанням, де майстри демонструють своє мистецтво й тут же продають свої вироби, широко розповсюджені й нетрадиційні гральні об'єкти: списані пожежні машини, автобуси, літаки тощо. Вони забезпечують такий вид занять, як імітаційна гра, яка дозволяє дітям грати в різні професії дорослих.

У парках з меншими територіальними та фінансовими можливостями використовують рухомі об'єкти, так звані «майстерні на колесах», які дають можливість дітям ознайомитися з багатьма професіями та спробувати самим трохи попрацювати; популярні також міні-сади, городи, де діти знайомляться з технологією вирощування рослин.

У багатьох парках США частка території відведена під будівлі, які зберегли вигляд історичного минулого цього регіону. Експерсії до таких паркових об'єктів дуже популярні, бо саме відтворення історичної атмосфери посилюється театралізованим показом, музичним оформленням, декором того часу.

Не меншим попитом у парках користується проведення музичних фестивалів з елементами просвітництва. Це фестивалі джазові, певної історичної епохи, кантрі, поп-музики, релігійної, а в останні роки – класичної («Тільки Моцарт!», «Тільки Шуберт!» – США; «Тільки Паганіні!» – Італія). Такі фестивалі проходять у поєднанні з ігровими програмами та створюють насичену художньо-образну систему, перетворюючи паркову територію в простір святкового дозвілля.

На території парку «Світ чудес» (Велика Британія) багато атракціонів пізнавального характеру: атракціони «Безпечність вдома і на дорозі», де діти навчаються правилам поведінки; атракціон «Будівництво», де можна дізнатися про те, як зводиться дім; «Повітря та космос», «Навколишній світ» і багато інших.

Майже в кожному зарубіжному парку є атракціони, які дають можливість дітям і дорослим пізнавати наш світ за допомогою яскравої та цікавої гри.

Ми коротко зупинилися на розкритті окремих функцій у діяльності зарубіжних парків, при цьому не можна не відзначити, що всі вони тісно пов'язані з реалізацією *комунікативної функції*.

Люди вступають у спілкування один з одним у процесі різного роду діяльності. Без спілкування неможливі ніякі форми відносин і діяльності, а парки культури та відпочинку як частина природи служать унікальним місцем спілкування.

Організації спілкування відвідувачів сприяє проведення різноманітних конкурсів, вечорів, засідань клубів за інтересами (або, як їх називають, хобі-групи), спортивних змагань. Саме парки створюють сприятливі умови для спілкування батьків і дітей, людей похилого віку, представників неповних сімей.

Як бачимо, поліфункціональність у діяльності парків культури та відпочинку забезпечує широкий і вільний вибір різноманітних форм проведення дозвілля населення, фізичного відпочинку, збагачення життєвого досвіду, розвитку індивідуальних здібностей, удосконалення свого інтелектуального запасу, просто розваги не тільки дітям, а й дорослим. У цьому – неповторна особливість діяльності парків, причина зростаючої їх популярності серед широких верств населення, посилення їх ролі в соціально-дозвіллевій сфері.

Ті зрушення, які внесла паркова й туристична індустрія в діяльність парків, спонукають паркознавців усе частіше говорити про їх поліфункціональність, що найбільше відповідає природі парку як масовій поліфункціональній установі й поліфонічній структурі сучасних паркових концепцій. При цьому принципове значення надається оперативному введенню новітніх технологій, використанню рекреаційної педагогіки.

Поліфункціональність як своєрідність системи означає вбирання парками функцій театру, концертних майданчиків, лекторіїв, кінотеатрів, стадіонів, свого роду клуби просто неба, виставкових залів. Це дозволяє відвідувачам бути не лише споживачами, а й творцями духовних цінностей.

Через свою поліфункціональність парки здатні задовольнити найрізноманітніший попит відвідувачів:

- раціонально організувати вільний час;
- надати доступ до пізнавальної інформації;
- організувати різні форми культурного спілкування.

Соціальний аспект виявляє себе в сприянні, створенні умов обслуговування населення різного соціального й вікового рівня.

Ми відзначили таку сучасну тенденцію діяльності всіх різновидів парків, як тяжіння до їх поліфункціональності. Системоутворювальними ознаками та властивостями виступають інтеграція й реалізація всіх функцій, встановлення тісного зв'язку всіх напрямів діяльності, досягнення єдиної мети та завдань, змісту й методів, технологій усієї системи; наявність структурних, функціональних зв'язків між її компонентами; організація ефективного функціонування соціально-педагогічного керівництва процесом дозвіллевої діяльності. Взаємодія (доповнення) виховних, розважальних, комунікативних і психологічних функцій дозвілля виявляє, посилює самоцінність дозвіллевих форм діяльності, їх недетермінованість сферою виробництва й побуту, індивідуалізацію дозвіллевої діяльності.

Література: 17, 28, 29, 31, 42, 53, 58, 62, 94, 100, 105, 113.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні функції паркової діяльності.
2. Які види дозвіллевої діяльності визначає Роже Сю?
3. У чому, на Вашу думку, полягає психологічна сутність розваги?
4. Охарактеризуйте сучасні функції паркового дозвілля.
5. Що означає поняття «монофункціональний парк»?

СУЧАСНА ПАРКОВА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На початку 90-х років було розширено мережу парків (до 1990 р. в Радянському Союзі намічалось відкрити 340 нових парків; до 2000-го – парк мав бути в кожному великому населеному пункті, у кожному місті, районному центрі), проте, водночас, стала помітною загальносоюзна тенденція – «відплив» відвідувача.

Лібералізація всіх сфер суспільного життя, формування приватно-власних ринкових відносин, процес роздержавлення економіки створили досить складну ситуацію в Україні, коли, з одного боку, на зміну моноідеологізованій культурі приходить стратифікована за соціальною ознакою й різноманітна за етнонаціональним змістом плюралістична культура, руйнується бюрократично-централізований принцип побудови її мережі та стверджується поліцентричний, автоматизований спосіб її функціонування, відкидається принцип зрівнялівки, знелюблення культпрацівника як «штатної одиниці» й упроваджуються засади підприємливості, ініціативності, конкуренції; а з другого – відбуваються спроби ідеологізувати культурне життя на нових націонал-екстремістських засадах, занепадає рівень культурного обслуговування населення, погіршується матеріальний стан культурно-дозвілєвої мережі, відчутно диференціюються заклади за споживачем (відвідувачем).

В Україні відбувалися соціальні процеси, близькі до тих, що спостерігалися в Росії, тому вважаємо можливим скористатися результатами дослідження, здійсненого доктором економічних наук В. Д. Патрушевим (Інститут соціології РАН). Він вважає, що «у результаті «перебудови» й «ринкових реформ» у період з 1986 по 1995 рік відбулося як зменшення, так і погіршення використання вільного часу в працюючого міського населення. Водночас знизилася його цінність і зросло значення сплачуваної праці як засобу збільшення заробітку. Такий соціальний факт стає ще одним свідченням погіршення умов життя трудящих».²³

У кризових соціально-економічних умовах розвитку суспільства спостерігається занепад культури в цілому, її розгалужень зокрема.

²³ Патрушев В. Д. Свободное время горожан в 1986 и 1995 годах / В. Д. Патрушев // Социс. – 1997. – № 7. – С. 50.

Дослідження, здійснені старшим науковим співробітником Українського центру культурних досліджень В. Д. Ковтун, свідчать про невпинний процес занепаду та скорочення парків культури та відпочинку. Такий стан справ пояснюється ліквідацією парків як установ з обмеженою кількістю об'єктів дозвілля, що працювали сезонно, бо саме вони найбільше постраждали від важких економічних негараздів. Значною мірою це характерно для невеликих міст, районних центрів, сільської місцевості. У деяких випадках парки втратили свою самостійність, були приєднані як структурні підрозділи до інших установ (переважно – будинків культури).²⁴

Третина парків культури та відпочинку – об'єкти природно-заповідного фонду, національне природне та культурне надбання. Завершеними архітектурними та ландшафтними композиціями відрізняються парки в Києві, Донецьку, Дніпропетровську, Луганську, Одесі, Черкасах, Чернівцях й інших містах. Радують своїх відвідувачів парки, що мають такі унікальні об'єкти, як: Планетарій (ЦПКіВ м. Вінниця), канатна дорога «Павлове поле» (ЦПКіВ м. Харкова), Казкове містечко (м. Мелітополь), культурно-розважальний центр «Ніка» (м. Стаханов), зоокуток (м. Нова Каховка) та ін.

Досить стабільною залишається мережа парків у Донецькій (16 од.), Одеській (10 од.), Луганській (8 од.) областях, м. Києві (7 од.). В Івано-Франківській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Черкаській областях мережа парків представлена однією одиницею. Розподіл парків відповідно до груп за оплатою праці має такий вигляд: до I групи відноситься 37 од., II групи – 14 од., III – 16 од., IV – 16 од., поза групою – 15 од. На території парків культури та відпочинку розміщено 2045 об'єктів дозвілля, 927 атракціонів. Вартість основних фондів становить 145882,4 тис. грн. Кількість виробничих підрозділів, що функціонують у парку – 81 од.

У середньому в одному парку працює 21 об'єкт дозвілля, кількість днів роботи парків становить 307. Найбільша кількість об'єктів дозвілля з розрахунку на один парк (середні статистичні показники) спостерігається в областях: Житомирській (125 об'єктів дозвілля на один

²⁴ Ковтун В. Д. Динаміка змін діяльності парків культури і відпочинку в Україні / В. Д. Ковтун / V Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації»: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 1–2 червня 2007 р. – Київ : Міленіум, 2007. – С. 240.

парк), Рівненській області (48 од.), Тернопільській (46 од.), Полтавській (45 од.), Волинській (42 од.). Слабкий атракційний потенціал спостерігається в Закарпатській, Одеській, Івано-Франківській, Сумській областях (додаток 1)²⁵.

Мізерні бюджетні надходження, відсутність нових механізмів і засобів фінансування призвели до того, що багато закладів культури, зокрема парки, дедалі менше служать задля задоволення культурних потреб громадян.

Сучасний стан в Україні характеризується активною комерціалізацією парків, і як наслідок цього – руйнацією інфраструктури дозвілєвих закладів, зміною їх традиційних функцій, напрямів діяльності, принципів, і – що насамперед звертає на себе увагу – парки перестають бути багатофункціональними закладами для відпочинку.

Стан з відвідуванням і дозвілєвими пріоритетами відвідувачів парків України фактично адекватний стану в інших соціально-культурних закладах. Якщо розглядати споживчий механізм вітчизняної індустрії розваг, то можна окреслити такі проблемні зони, які негативно впливають на спосіб життя населення, а саме:

- знизилася частка витрат у населення на культуру;
- зменшився обсяг вільного часу в зайнятого населення;
- став помітним процес перетворення дозвілля майже лише в релаксацію;
- знизилася відвідуваність закладів культури;
- тривають інерційні процеси, управлінські рішення й методи, спрямовані на впровадження «заорганізованого» дозвілля, що викликає відвертий протест у відвідувача в силу обмеження, регламентування й придушення особистості.

Соціальна сутність сучасної кризової ситуації характеризується як глобальний диспаритет матеріальних і духовних ресурсів.

За даними опитування, які проводять з ініціативи паркових служб в різних містах України, відвідувачів не влаштовує обмеженість, одноманітність культурного обслуговування, низький художній рівень паркового дизайну й часто його невідповідність просторовому середовищу, убогість й одноманітність масових свят й ін.

²⁵ Ковтун В. Д. Динаміка змін діяльності парків культури і відпочинку в Україні / В. Д. Ковтун / V Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації»: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 1–2 червня 2007 р. – Київ: Міленіум, 2007. – С. 240.

Недостатньо використовується можливість будівництва парків на березі річок та озер, створення в них штучних водоймищ, які б збагачували як естетичні функції, так і можливості організації масово-оздоровчої та розважальної паркової діяльності.

Поняття «зона сімейного відпочинку» у нас відсутнє як на рівні наукових досліджень, розробок, так і в реальній практиці. Багатофункціональна спроможність міських парків знизилася майже до мінімуму у своєму практичному застосуванні.

Кількісні показники свідчать про різке падіння продуктивності роботи парків культури та відпочинку, зменшення проведених заходів у 5–6 разів, середньостатистичні дані доповнюють цю картину. Так, 1990 року кожен парк здійснював у середньому 510 заходів на рік, кожного дня в будь-якому парку відбувалося щонайменше два заходи; 2006 року один парковий заклад у середньому проводив лише 147 заходів за рік (2005 р. – 170 заходів). Можна припустити, що в середньому парк спроможний організувати та провести один захід за два дні.

Матеріали дослідження підтвердили гіпотезу стосовно суперечності між соціально-культурним потенціалом парків і звуженням спектра заходів, форм проведення змістовного відпочинку й дозвілля різних груп населення в парковому середовищі. На жаль, з кожним роком у парках зменшується кількість клубних угруповань, аматорських об'єднань, передусім дитячих, бо вони потребують фінансових дотацій. Їхня кількість зменшилася, порівняно з 1991 роком, більш ніж у п'ятеро – з 434 до 81.²⁶

Стан, у якому перебувають парки України сьогодні, не піддається порівняльному аналізу, бо за своїми головними показниками знаходяться мовби в іншій реальності. Візьмемо для прикладу Донецьку область. Біля 99% паркових атракціонів підлягають списанню, за повідомленням начальника технічного нагляду облуправління з праці та зайнятості Ірини Петрашової. «Колеса огляду» в Краматорську діють з 1979 року, у Макіївці – з 1977, а в Харцизьку три дитячих атракціони – з 1969 року. Тут уже явне і технічне, і моральне застаріння.

²⁶ Ковтун В. Д. Динаміка змін діяльності парків культури і відпочинку в Україні / В. Д. Ковтун / V Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації»: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 1–2 червня 2007 р. – Київ : Міленіум, 2007. – С. 242.

В. Д. Ковтун зазначає, що у вітчизняній парковій індустрії відбулося зменшення показників матеріально-технічної бази парків культури та відпочинку: об'єктів дозвілля – на 43 од.; атракціонів – на 46; ігрових автоматів – на 98 од. Відхилення показників культурно-оздоровчої роботи в бік скорочення має такий вигляд: кількість проведених культмасових заходів – на 1885 заходів; з них для дітей – відповідно на 332; кількість проведених фізкультурно-оздоровчих заходів – на 705 заходів; з них для дітей – на 165 заходів; кількість аматорських об'єднань, гуртків, клубів за інтересами – на 31 од. Значно скоротився кадровий потенціал парків культури та відпочинку: чисельність працівників – на 143 особи; творчий склад – на 46 осіб; інші спеціалісти – на 88 осіб.²⁷

Раніше ремонтом займалися самі парки та їх шефи, а зараз парки можуть заробити від 10% до 20%, необхідних для утримання коштів.

Перебуваючи в комунальній власності, парки ледь дихають на крихтах місцевих бюджетів, а місцева влада могла б звільнити їх від податків або зменшити їх, проте, на жаль цього не робить.

Таким чином, радикальні зміни в суспільстві, гуманістичні й демократичні зрушення в ідеології, світогляді, науці та культурі зумовили актуалізацію першочергового завдання – привести парково-дозвіллеву сферу, її програмне забезпечення до тієї системи ціннісних орієнтацій та соціальних нормативів, які визначають сучасний стан усієї людської цивілізації.

Сучасний стан діяльності парків

як специфічної сфери соціально-культурного розвитку населення

Культурний розвиток у країнах Західної Європи, США у ХХ столітті позначився інтенсивним зростанням промислового потенціалу, адекватним йому розвитком високомеханізованого сільського господарства, зближенням і взаємопроникненням матеріального й духовного виробництва, удосконаленням різнобічних аспектів способу життя.

З початку ХХ століття майже повсюдно в усіх зарубіжних країнах створюють великі зелені масиви міських парків, соціальним призначенням яких стало: задоволення потреб населення у відновленні

²⁷ Ковтун В. Д. Динаміка змін діяльності парків культури і відпочинку в Україні / В. Д. Ковтун / V Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації»: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 1–2 червня 2007 р. – Київ : Міленіум, 2007. – С. 242.

духовних і фізичних сил, у наданні змоги людям відійти від буденних клопотів, отримати психологічну розрядку, можливість зміцнити здоров'я, відчути естетичне задоволення, набути нові знання тощо.

З часом сфера дозвіллевої діяльності, а з нею й паркова культура, постійно поширюється.

Фактори, що стимулюють ці процеси:

1. Держава й політики зацікавлені в культурно-дозвіллевій діяльності як стабілізуючому соціальному феномені, що відволікає маси від активної участі в соціальній і політичній боротьбі.

2. Держава, політики та громадськість розглядають культурно-дозвіллеву діяльність як важливий чинник якості життя, задоволення індивідуальних людських потреб.

3. Бізнесмени зацікавлені в розвитку культурно-дозвіллевої діяльності як прибуткової сфери суспільства. (За прибутками культурно-дозвіллева галузь у країнах зарубіжжя посідає від 3 до 9 місця).

4. Громадські, благодійні та соціальні служби зацікавлені в розвитку культурно-дозвіллевої діяльності як механізмі здійснення соціальних програм, розрахованих і спрямованих на конкретні соціально-демографічні категорії населення.

У середині ХХ століття виникають нові моделі парків з урахуванням:

– сучасних культурних, пізнавальних, оздоровчих інтересів і попиту населення;

– створення центрів обслуговування територій, що найбільш наближені до парку;

– створення потужних культурно-дозвіллевих, туристичних центрів міжнародних і міжміських масштабів.

Принципово нову концепцію парку створив *Уолт Дісней*. Парки розваг 50-х років мали, на його думку, ряд недоліків: забрудненість території, непривітний персонал з обслуговування, недостатня організація; тісне розташування атракціонів і непродуманість побудов сприймалися як «лабіринт абсурду з уздовж і впоперек розташованими дорогами та пішохідними стежками».

Крім того, він вважав, що в парку повинні відпочивати як дорослі, так і діти, що до того часу не зустрічалося в існуючих парках культури та відпочинку. У звичайному парку розваг дорослі змушені були лише спостерігати за дітьми. Дісней, як відомо, вирішив створити «новий світ» – тематичний парк відпочинку та розваг «Діснейленд».

Концепцію Діснея сформульовано так: уникати всього, що невластиве інтересам сім'ї або може сприйматися як аморальне, і пропонувати відпочинок і розваги для всіх членів сім'ї.

У парку передбачена сувора заборона споживання алкогольних напоїв, тривалий час не допускалися широкоформатна реклама й місця для пікніків. До цього часу в Діснейленді заборонено паління, відвідувачам не дозволяється ходити без взуття, без верхнього одягу й існують правила, які визначають зовнішній вигляд службовців і відвідувачів. Службовці повинні переодягатися за день вісім разів, щоб мати охайний вигляд. На сьогодні Діснейленд забезпечує чітко визначена система, до якої залучена значна кількість співробітників.

Рішучим моментом в ідеї Діснея є не тільки зовнішнє оформлення, але й сама суть діяльності всього парку. Наприклад, у Діснейленді існує велика кількість тематичних підрозділів з визначеним просторовим рішенням, кожен являє собою завершене ціле. Усі пересувні та стаціонарні атракціони мають певне оформлення. Крім того, для парку типу Діснейленду характерним є принцип постійних капіталовкладень, які спрямовують на розширення й удосконалення парку. Невипадково про Діснейленд кажуть, що це навіть не парк, а стиль життя, спосіб мислення, вираження почуттів.

В останні роки спостерігається тенденція послідовного зростання дозвілєвої сфери в розвинених країнах світу, водночас, зростає роль і значення парків, формується їх нова мережа й типологія. Це роки реформування культурної політики в розвинених країнах світу, її системи управління, становлення нових механізмів фінансування.

Усе більшої актуальності набувають питання про цільову орієнтацію паркової культури та напрями розвитку мережі.

До сучасної тенденції нової культурної політики в країнах Західної Європи та США відноситься й формування єдиної комплексної системи озеленення населеного пункту, комплексного вирішення проблем, благоустрою окремих зон, санітарно-гігієнічних, екологічних питань, містоформування – усе це разом здійснювало вирішальний вплив на формування масштабів і форм мережі парків і їх складових: закладів культурно-просвітницького, розважального й видовищного призначення, тобто весь комплекс культурно-освітньої, розважальної й оздоровчої роботи.

Характерною рисою часу стало будівництво в парках спортивно-оздоровчих зон, їх наповненість значною мірою визначається популярністю різних видів спорту.

Широко використовуються зимові й літні ковзанки зі штучним покриттям, поля для міні-футболу й міні-гольфу, доріжки для бігу та прогулянок, велосипедної й верхової їзди.

Іншою характерною рисою часу стала організація парково-водних комплексів. Наприклад, у Берліні в парку «Панків» діють басейни з підігрівом, фінська баня, солярій. В інших подібних парках – гірки зі спуском у басейн, басейни з хвилями, підводними течіями. А в парках Японії діють у подібних парках підводний театр, акваріум з різними породами риб, дельфінарій, музей космонавтики.

Саме нові концептуальні підходи, які застосовують при наданні культурних послуг у парках, забезпечують зростання популярності цих соціокультурних інститутів. Цьому сприяє: стабільний стан економіки, оновлення паркового обладнання, збільшення культурно-просвітницьких та освітніх програм, проведення спеціальних заходів, направлених на забезпечення культурних потреб громадян.

Не менш дійовим фактором підвищення відвідування в зарубіжних парках стала рішуча інтеграція паркової та туристичної індустрії. Великі парки, такі як Діснейленд, Дісней-уорлд, Євродіснейленд, увійшли в міжнародні туристичні маршрути. Парки меншого масштабу стали туристичними об'єктами місцевого значення.

Наприклад, за теперішнього часу основу економіки Національного парку штату Каліфорнія (озеро Тахо) становить передусім туризм. Ринок туризму озера Тахо складається насамперед з відвідувачів, що приїждять туди на день і ніч переважно зі штату Каліфорнія. Приблизно 70% гостей – з Каліфорнії, тобто економічні проблеми успішно долаються за рахунок місцевих ресурсів, навіть без особливого залучення іноземних та американських (з інших штатів) туристів.

Таким чином, історія парків свідчить про те, що цей тип соціокультурних закладів і такий вид раціонального використання вільного часу – відпочинку й розваг – з роками не звужує своїх можливостей, а послідовно розширює масштаби, й інтерес населення до парків незмінно зростає. Так, на сьогодні склалася мережа різного типу парків і сформувався контингент відвідувачів.

Як свідчать наведені дані, у штаті Іллінойс чисельність відвідувачів у державних парках сягає нового рекорду.

Спрингфілд, штат Іллінойс – чисельність відвідувачів у державних парках штату Іллінойс становила 42 мільйони 2013 року, що є неперевершеним досягненням, як проголосив директор Департаменту природних ресурсів Brent Menning. Попередній рекорд – 39,7 мільйонів – було встановлено 1990 року.

Звіти демонструють, що середньорічне відвідування парків за останні кілька років становило більш ніж 38 мільйонів гостей за рік. Щодо тенденцій у регіонах, то найбільш населена північна частина країни мала кількість відвідувачів 20,2 мільйона, трохи більше ніж 50% загального відвідування парків по країні. Центральна територія країни охопила 10 мільйонів відвідувачів, або 25% від загального відвідування по країні, у той час, коли південна територія країни від загального відвідування по країні нараховувала 9,8 мільйонів, тобто приблизно 25,5%.

Відповідно до державної класифікації, найбільша відвідуваність спостерігається в державних парках – 28,4 мільйона, за ними слідує державні заповідні території з більш ніж 6,5 мільйонами відвідувачів, державні рекреаційні території – близько 2 мільйонів; державні аквапарки – 1,3 мільйона; зони збереження природи – 679; державні ліси – 641; зони для подорожей на човнах – 148.

Електричні обчислювальні пристрої на входах у парки визначають кількість транспортних засобів, що відвідують паркові зони. Використовується формула для обчислення кількості осіб у кожному із засобів з метою ведення статистики відвідування певного місця. Сучасні позитивні приклади організації паркової справи свідчать про резерви підвищення їх соціально-економічної ефективності.

Таким чином, можна констатувати, що паркове дозвілля в галузі культурно-дозвілєвої діяльності посідає одне з провідних місць і є лідером у комерційному дозвіллі.

Склалася певна типологія, різновиди сучасних парків:

- парки відпочинку, міські;
- комплексні парки з великим набором послуг;
- ландшафтні (екскурсійно-прогулянкові) парки;
- парки в заповідниках;
- національні парки й ін.

Зростає популярність парків у розважальній індустрії, а й, відповідно, у парковому будівництві велике значення надається електронним, лазерним технологіям.

Завдяки цьому з'явилися такі різновиди парків, як:

- парк з електронно-розважальними атракціонами;
- парк з концертними програмами зірок;
- парк з екскурсійно-туристичними програмами;
- парк – оздоровчий комплекс, пансіонат;
- парк – науково-пізнавальний комплекс тощо.

Література: 17, 19, 48, 49, 50, 51, 56, 61, 64, 69, 91, 92, 99, 112, 128.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте сучасний стан паркової індустрії України.
2. Визначте проблемне поле в питанні функціонування парків культури та відпочинку.
3. Сформулюйте основні причини занепаду матеріально-технічної бази в парках.
4. Охарактеризуйте найкращі зразки паркового господарювання в Україні.
5. Назвіть сили, які зацікавлені в розвитку паркової індустрії (світовий підхід).

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПАРКОВОЇ ІНДУСТРІЇ

Правове забезпечення сфери культури, яка охоплює деякі питання правового регулювання вітчизняної паркової індустрії, складається з низки нормативно-правових актів України, серед яких:

– *Закони України:*

- «Основи законодавства України про культуру» (1992);
- «Про природно-заповідний фонд України» (1992);
- «Про охорону культурної спадщини» (2000);
- «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» (2000);
- «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки» (2004);

– *Постанови Верховної Ради України:*

- «Про впорядкування управління заповідниками та національними природними парками» (1994);
- «Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості» (2005);

– *Постанови Кабінету Міністрів України:*

- «Про стан і заходи щодо розвитку української культури» (1996);
- «Про концептуальні напрями діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури» (1997);
- «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні» (1994);

– *Укази Президента України:*

- «Про невідкладні заходи щодо відродження Софії Київської як загальнонаціонального духовного центру» (2005);
- «Про першочергові заходи щодо збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства» (2006);
- «Про заходи щодо впорядкування забудови території та збереження історико-культурних територій і об'єктів в місті Києві» (2007);
- «Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника "Гетьманська столиця" та селища Батурина» (2008);
- «Про деякі питання розвитку Національного заповідника "Хортиця"» (2008).

А також:

- Державна програма «Культура. Просвітництво. Дозвілля»;
- Проект Державної програми розвитку парків культури і відпочинку в Україні (1996);
- Положення про Управління парків та установ дозвілля (1994);
- Типове положення про парк культури та відпочинку м. Києва (1994);
- Положення про міський центр дозвілля (1994);
- Концепція залучення інвестицій у паркове господарство м. Києва (1994).

Як свідчать реалії сьогодення, відсутність нормативно-правового забезпечення, певний дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії й тактики розвитку вітчизняних парків, спричинили занедбання цього соціокультурного інституту.

Питання правового регулювання паркової індустрії в Україні недостатньо розглядають як вітчизняне вчене товариство, так і громадськість.

Основні причини, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ, полягають у відсутності відповідної законодавчої бази.

Паркову індустрію в Україні регулює незначна кількість нормативно-правових актів, а саме: закони, постанови, рішення й інструкції відповідних міністерств і відомств, рішення органів місцевого самоврядування, у багатьох випадках – проекти.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів. У Законі визначена класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Це природні, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.²⁸

Стаття 9 цього Закону визначає види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме: природоохоронний, науково-дослідний, оздоровчо-рекреаційний й освітньо-виховний (додаток 2).

²⁸ Про природно-заповідний фонд України : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 34.

Слід зауважити, що практична реалізація вищезазначених видів використання паркових зон ускладнюється в силу певних об'єктивних і суб'єктивних причин. Відсутність державних програм щодо оздоровчо-рекреативного й освітньо-виховного виду діяльності унеможливорює реалізацію цих напрямів для значної кількості соціально-вікових груп на територіях національних (ландшафтних, природничих) парків. Своєю чергою, зарубіжний досвід свідчить про ефективну реалізацію подібних видів діяльності. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) так визначив суть національного парку: «Містить одну або кілька екосистем, які не піддалися значним змінам у результаті впливу людини: має фауну, флору, геоморфологічні ділянки, природне середовище, яке являє інтерес в науковому, освітньому і рекреаційному плані; є природні ландшафти незвичайної краси; людям дозволяється їх відвідувати в освітньо-пізнавальних і рекреаційних цілях»²⁹.

Характерними майже для всіх у світі національних парків стали такі види діяльності: зони для пікніків; галявини для наметових місечок; пішохідний туризм; велосипедні маршрути; мисливство; кінний туризм; спуск по річкових порогах; сервісне обслуговування; екскурсійно-спостереження за дикою природою тощо.

За Законом України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», основним завданням програми є: визначення просторової структури екологічної мережі з метою систематизації та визначення шляхів об'єднання природних середовищ існування популяцій видів дикої флори та фауни в територіально цілісний комплекс; поліпшення стану охорони, збереження та відтворення зелених насаджень і лісів, які входять до складу зелених зон міст та інших населених пунктів, тощо.³⁰

Як бачимо, вищезгадані нормативно-правові акти направлені на збереження національного природного фонду. Але реалії сьогодення свідчать про досить серйозні наслідки необережного ставлення до природного фонду країни. Останні роки значна кількість порушень пов'язана з масовими забудовами на територіях національних парків.

²⁹ Бекетт Франц. Национальные парки: трудный выбор / Франц Бекетт // Курьер ЮНЕСКО. – 1994. – № 6. – С. 23.

³⁰ Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2000. – № 47.

Роль парків дедалі зростає в умовах загрози екологічної кризи, коли вони стають необхідними природними осередками, створюють сприятливий мікроклімат для повноцінної життєдіяльності як багатофункціональні культурно-рекреаційні центри.

Складне соціально-економічне становище в країні тяжко позначилося на розвитку міських парків (парків культури та відпочинку). Заклади, які завжди працювали на самоокупності, стали нерентабельними, майже втратили свої фундаментальні функції. Аналіз діяльності паркових господарств країни виявив наявність значних проблем практично в усіх паркових установах. Парки культури та відпочинку отримують прибутки головним чином не від своєї основної діяльності, а від надання основних фондів і вільних площ в оренду, а також від спільної діяльності з іншими господарюючими суб'єктами, розташованими на території парку.

1996 рік позначився виходом у світ «Основних положень концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні», де були визначені пріоритетні напрями розвитку міських парків, серед яких: соціальний аспект, містобудівний, архітектурно-ландшафтний, матеріально-технічний, адміністративно-управлінський та економічно-правовий.³¹ На жаль, картина сьогодення свідчить про повне ігнорування вищезазначених аспектів у функціонуванні парків культури та відпочинку.

Стан основних фондів паркового господарства країни критичний. Подальша експлуатація основних фондів пов'язана з небезпекою. Скорочення кількості атракціонної техніки, яка є основним джерелом отримання прибутків (приміром, протягом останніх 10 років списано близько 2000 одиниць старої техніки, закрито понад 300 об'єктів дозвілля), призводить до зубожіння парків, їхньої нерентабельності, тобто збитковості, і згортання основної роботи.³²

Велике занепокоєння викликає низький стан архітектурно-ландшафтного середовища існуючих парків культури. Практично не проводиться робота з благоустрою території, відсутній належний нагляд за зеленими насадженнями.

³¹ Ковтун В. Соціально-педагогічний аналіз діяльності парків культури і відпочинку в Україні / В. Ковтун : методичні рекомендації. – Київ : УЦКД, 2001. – С. 31.

³² Основні положення концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні (затверджені Міністерством культури і мистецтв України і УЦКД) // Державна цільова програма. – Київ : УЦКД, 1996.

Серед основних причин, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ, є:

- відсутність чіткої схеми подальшого розвитку парків культури та відпочинку. З метою визначення перспектив і пріоритетів діяльності паркових установ необхідно розробити концепцію, яка дала б змогу деталізувати шляхи, механізми та розробку конкретних заходів щодо підвищення ефективності діяльності парків культури та відпочинку;

- подвійна підпорядкованість установ паркового господарства, що перебувають у комунальній власності міста, адміністративним органам влади. Загальна територія парків культури та відпочинку належить до комунальної власності міста. Разом з тим, лише певний відсоток земель від цієї загальної площі паркової території перебуває в розпорядженні Головного управління культури, решта – у розпорядженні районних адміністрацій або державних комунальних підприємств. Виникає ситуація, коли парки культури та відпочинку як комунальна власність міста змушені, водночас, задовольняти вимоги адміністрацій тих районів, на території яких вони розташовані. Частіше за все з'ясування управлінських рішень проводиться з адміністраціями районів;

- відсутність чіткого організаційно-правового механізму контролю за різними видами діяльності установ паркового господарства. Керуючись чинними нормативно-правовими документами, Головні управління культури міст не мають можливості повноцінно контролювати правомірність операцій, що здійснюють парки культури та відпочинку, та економічні результати цих операцій. Особливої уваги в такому аспекті набуває спільна діяльність парків культури та відпочинку з іншими господарюючими суб'єктами, що діють на території парків;

- недосконалість існуючої системи місцевих податків і зборів щодо оподаткування діяльності паркових установ, що перебувають у комунальній власності міста. До 1995 року при оподаткуванні атракціонної та спортивної діяльності парків культури та відпочинку існувала певна система податкових пільг. На сьогодні більшість таких пільг скасовано. Оскільки найбільшу питому вагу в доходах парків культури та відпочинку складають надходження від грально-розважальної діяльності, скасування таких податкових пільг значно вплинуло на загальний рівень доходів паркових установ;

- обмеженість джерел фінансування паркового господарства. Фінансування парків культури та відпочинку здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Виділених коштів вистачає лише на покриття боргів паркових установ;

- незадовільний стан матеріально-технічної бази паркових установ міста. У міських парках, підпорядкованих Головному управлінню культури, основні фонди зношені майже 100%. Усі атракціони потребують проведення капітального або поточного ремонту.

Ці та ряд інших причин обумовили збитковість паркового господарства міста.

Складна соціально-економічна ситуація, у якій опинилася наша країна, не може бути розв'язана без реконструкції й реформування соціально-культурних інститутів, до яких і належать парки. Відзначимо, що характеристика сучасної соціокультурної ситуації в нашій країні позначена суттєвими протиріччями. Так і в системі державних парків вони існують:

- між демократичною природою культурно-просвітницької роботи й інерцією авторитарно-бюрократичного управління нею;
- між зростаючим плюралізмом у суспільстві та старою парадигмою культурного розвитку в країні;
- між реальним попитом населення на паркове дозвілля, інтересами щодо його змісту й ступенем його задоволення;
- між гострою необхідністю розвитку матеріально-технічної бази парків, запровадженням високих, авангардних технологій і залишковим принципом фінансування цих дозвіллевих зон;
- недооцінкою в суспільстві, зокрема владними структурами, комерційної та благодійної ролі й реальним значенням соціокультурної сфери, зокрема паркового дозвілля.

Виправданим і корисним для перспективного розвитку паркової галузі в Україні є узагальнення, вивчення досвіду зарубіжних країн та адаптація його до конкретних вітчизняних умов.

Згідно з Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995), країни Європи несуть спільну відповідальність за збереження своєї природної спадщини та передачу її прийдешнім поколінням. Цей нормативний документ визначає умови, за якими можливе підвищення ефективного використання довкілля.

Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття – це внесок Європи в зусилля, спрямовані на підтримку впровадження Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Стратегія була запропонована Маастрихтською декларацією «Про збереження природної спадщини Європи» (1993), і в її основу лягли Бернська конвенція, Європейська стратегія збереження природи (1990), результати конференцій Міністрів охорони довкілля у містах Добржиш і Люцерн (1991, 1993), Конференції ООН з питань довкілля і розвитку (1992), інші існуючі ініціативи та програми.

Стратегія забезпечує базу для координації та об'єднання зусиль щодо зміцнення й нарощування існуючих ініціатив. Вона спрямована не на впровадження нового законодавства, а на ліквідацію прогалин у тих випадках, коли ініціативи впроваджують не в повному обсязі чи не досягають бажаних результатів. Більше того, у Стратегії пропонуються шляхи ефективнішого врахування екологічних вимог у всіх відповідних соціально-економічних секторах, збільшення участі громадськості і її обізнаності з питань збереження навколишнього природного середовища та прийнятності для неї інтересів збереження.

Стратегія передбачає впровадження *10 принципів* в усі галузі, де використовують природні ресурси. Такими принципами є:

- принцип обережного прийняття рішень;
- принцип уникнення загроз;
- принцип запобігання втратам;
- принцип переміщення небезпечних виробництв;
- принцип екологічної компенсації;
- принцип екологічної єдності;
- принцип відновлення та відтворення природних ресурсів;
- принцип найкращої існуючої технології та найкращих екологічних методів;
- принцип «забруднювач платить»;
- принцип участі громадськості та її доступу до інформації.³³

Правову основу для здійснення заходів у рамках Стратегії визначають існуючі широко визнані міжнародні домовленості й угоди, такі як Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Бернська конвенція, Боннська та Рамсарська конвенції, Директиви ЄС .

На основі існуючих досліджень і теоретичних положень, а також аналізу практичного досвіду сформульовані методологічні підходи; розроблено методичку порівняльного дослідження паркової проблематики. Розроблено методичні рекомендації щодо організації паркового дозвілля в умовах нашої країни на базі позитивних елементів у зарубіжній теорії і практиці.

Окремі з цих рекомендацій полягають у:

- забезпеченні соціально-економічних, правових умов для ефективної діяльності парків культури та відпочинку;
- сприянні формування сучасної інфраструктури паркового господарства;

³³ Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. – Софія. – 1995. – 23–25 жовтня.

- удосконаленні правових відносин між адміністрацією парків й орендарями культурно-дозвіллевих, торговельних та інших об'єктів, що перебувають у межах парків, державними структурами, фондом комунального майна, службами, які виконують роботи із зеленого будівництва та благоустрою, експлуатують паркові інженерно-технічні мережі та споруди;
- розробці та реалізації державних програм для різних верств населення в наданні культурологічних дозвіллевих і рекреаційних послуг;
- забезпеченні підготовки та підвищення фахової кваліфікації кадрів паркового господарства, їх правового та соціального захисту;
- сприянні економічному співробітництву в галузі паркового господарства.
- удосконаленні структури координації й управління парками на національному та місцевому рівнях владних структур і громадських організацій;
- оптимізації методики узагальнення та запровадження передового досвіду діяльності різного типу парків, а також вивчення сучасних тенденцій паркобудівництва;
- визначенні напряму довгострокової політики створення різноманітних парків з урахуванням місцевих, регіональних, культурних, національних, природних та інших особливостей;
- проведенні значних обсягів реконструкції парків культури й відпочинку та благоустрою природного середовища на існуючих і нових рекреаційних територіях;
- коригуванні системи оподаткування діяльності паркових господарств з урахуванням сезонності послуг, які вони надають;
- розробленні принципово нової концепції – моделі вітчизняного парку і його програм, відповідно до сучасних вимог їх функціональної діяльності та соціальної сутності;
- визначенні принципів фінансування паркових установ на основі поєднання державного та приватних джерел, координації зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв'язання загальних і регіональних проблем паркобудівництва;
- розробленні типових технологій складання бізнес-плану в діяльності парку, запровадженні принципів використання бізнес-плану як методу організації діяльності парку із залучення інвесторів, благодійних організацій, спонсорських коштів;

- запровадженні спеціального науково-популярного друкованого видання для висвітлення проблем теорії, практичного досвіду паркової діяльності.

Система фінансування паркової індустрії потребує докорінних змін. Нові державні програми реформування надають можливість повної чи часткової приватизації паркових об'єктів, а з тим – подолання розриву між попитом, ціннісними орієнтаціями, смаком, інтересами особистості та пропозиціями: змістом паркової роботи, її технологіями, які все більше відстають від трансформаційних процесів у суспільстві.

Щоб успішно розв'язати проблему, потрібно принаймні:

- сприяти науковим дослідженням щодо питання відродження паркового дозвілля для різних соціально-вікових категорій відвідувачів;
- підготувати фахівців для паркової галузі (галузь визначається професійним вигорянням);
- розробити нормативно-правову основу для забезпечення змістовного функціонування різних типів парків;
- визначити паркову індустрію як важливий компонент економічного зростання;
- залучити приватні інвестиції, створити сприятливі умови (податкові) для залучення інвесторів;
- виробити стратегію розвитку вітчизняної паркової індустрії, на основі якої будуть розроблені програми розвитку різних типів парків;
- окреслити функціональне відродження парку культури та відпочинку як важливого соціокультурного осередку (додаток 3).

Для поліпшення вітчизняної паркової справи потрібне комплексне вивчення й у міру доцільності використання досвіду паркового будівництва зарубіжних країн. Посилення інтересу як вітчизняних учених, так і практиків до зарубіжного досвіду організації дозвілля населення й надасть можливість для розробки цілісної концепції змістовних та організаційно-методичних принципів діяльності вітчизняних парків і паркових зон.

Дані розробки та дослідження мають на меті подолання існуючих суперечностей у культурно-просвітницькій діяльності, які пов'язані з:

- наслідками заідеологізованості в минулі роки радянського періоду й вимогами щодо активного залучення її в сучасний загальнолюдський процес розвитку дозвіллевой сфери;
- зростанням значення парків культури та відпочинку як важливих осередків соціально-культурного розвитку населення та звуженням спектру діяльності вітчизняних парків;

– об'єктивною потребою вітчизняної практики в теоретико-методологічних та емпіричних працях, що розкривають принципи та технології організації дозвілля за кордоном, і ступенем їх адаптованого використання в парковій галузі України.

Соціально-культурна система парків не була б завершеною без ефективною системи управління, вона багаторівнева та багатозначна й має різний устрій у різних країнах світу. Серед необхідних досліджень особливу увагу потрібно звернути на досвід зарубіжних країн у системі управління парковими господарствами.

Системність визначається управлінням. Управляти – означає сприйняти соціальне замовлення, зібрати необхідну інформацію (соціологічні, маркетингові дослідження тощо), обрати спосіб дії, організувати виконання, одержати результат. Такими є загальні етапи управління, зокрема паркового.

Найвні дослідження визначають особливість системи управління в США. У країні функціонує Національна служба парків США. В її розпорядженні 175 національних парків, які є пам'ятниками й історичними місцями.

Національна асоціація парків і рекреації – одна з найбільших дозвіллевих організацій країни, що регулює діяльність парків, ігрових майданчиків, рекреаційних центрів, здійснює інформаційну службу, має велику бібліотеку з дозвілля, видає журнал «Дозвілля», веде продуктивну методичну роботу.

Більшість дослідників і практиків з паркової справи вважають, що в США відсутня єдина система організації дозвілля, централізовано керована державою.

Кожен штат має свої закони, визначає спрямованість діяльності закладів дозвілля. І все ж у регулюванні проблем дозвілля можна виділити два основні напрями:

- 1) по лінії державних служб;
- 2) по лінії ініціативних об'єднань і приватних організацій.

Біля 30 урядових служб допомагають різними засобами в наданні розважальних послуг. Головне навантаження припадає на уряди штатів, які й надають різні дозвіллеві послуги через широку мережу парків і зон відпочинку.

Наприклад, інтерес до проблеми дозвілля дітей і молоді в США на державному рівні першим проявив Департамент внутрішніх справ (1946). При ньому було створено федеральний внутрівідомчий комітет з дозвілля з такими головними функціями, як: координація діяльності з організації дозвілля на рівні федерації, штату та муніципалітету; джерело інформації; визначення політики в галузі дозвілля.

Питанням розвитку та функціонування паркової індустрії приділяє увагу конгрес Національної асоціації парків і рекреацій (США). У рамках конгресу проходять тематичні семінари, функціонують виставки, інформаційні служби, короткотермінові навчальні курси, відбуваються культурні та розважальні заходи для учасників, а також проходять акції, пов'язані з інформуванням про досягнення в паркобудівництві, підготовкою та перепідготовкою кадрів для паркових служб.

Піклувальна рада Національної асоціації парків і рекреацій систематично проводить дискусії, кругли столи з проблем дослідження роботи в галузі парків і рекреації, методології й планування наукової роботи, питань координації. Координацію діяльності парків, вивчення та поширення кращого досвіду здійснює Міжнародна асоціація розважальних парків та атракціонів. У полі зору цієї організації такі питання, як основні напрями розвитку малих парків і центрів сімейних розваг, економічні й організаційні питання системи адміністрування та кадрового забезпечення.

Проблеми паркобудівництва, змісту, напрямів, організації паркової діяльності систематично обговорюють у державних, громадських органах, де порушують такі питання:

- обговорення законопроекту про створення національної рекреаційної зони в районі Золотих воріт (Каліфорнія);
- законодавче регулювання оглядових туристичних польотів над національними парками США;
- обговорення законопроекту про реформи Національної паркової служби і питань стимулювання її підприємницької діяльності;
- слухання в Конгресі США щодо закону про реформування Національної паркової служби;

1995 рік позначився слуханням у Конгресі США стосовно двох законопроектів, які відображають різні підходи до створення програми успадкованих територій у Національній парковій службі США.

За публікаціями в журналі «Parks and recreation» можна виявити, що в масштабах штату й міста розглядаються такі питання, як:

- інфраструктура дозвіллевої та рекреаційної діяльності;
- робота міської влади, різних комітетів та організацій із забезпечення доступності природних парків, резервацій та інших місць відпочинку;
- розв'язання економічних питань;
- здійснення зв'язку з громадськістю та корінними жителями природних місць відпочинку та рекреацій;
- обговорення досвіду діяльності департаментів парків і рекреацій.

Наприклад, місто Колорадо-Спрингс (штат Юта, США) активно використовує різні ресурси для вивчення і, відповідно, розробки стратегічного розвитку парку з урахування потреб відвідувачів. Інтенсивне щорічне відвідування парку, зростаючий транспортний потік викликав необхідність реставраційних робіт зі збереження природних ресурсів; інші паркові проблеми потребують змін в управлінні парком, діяльності персоналу, спеціалістів різного профілю та широкого залучення мешканців міста до створення нового плану роботи парку. Діяльність природного парку в Колорадо-Спрингс – яскравий приклад умілого поєднання в системі управління участі паркової адміністрації, місцевої влади та широкої громадськості.

Предметом обговорення в спеціальній пресі став досвід роботи «Хериш парку», який 1996 року різко підняв рівень відвідування завдяки відкриттю мережі нових атракціонів і культурно-розважальних об'єктів; проведення концертно-видовищних заходів; поліпшення обслуговування відвідувачів; проведення маркетингових кампаній.

Концептуальні засади управлінської діяльності американських парків можна представити так:

1) орієнтація на задоволення інтересів і попиту відвідувачів на стадії планування діяльності парків;

2) стратегічне планування розвитку парків (матеріально-технічного оснащення, змісту роботи, кадрового забезпечення).

Стратегічне планування не повинно перевищувати трьох років і за своїм змістом має відповісти на такі головні питання, як:

– чого забажають відвідувачі парків через три роки і як реалізувати їхній попит;

– що зроблено на теперішній момент для досягнення перспективних цілей?

Відповідно, перспективний план містить у собі такі етапи роботи:

- вивчення смаків і потреб відвідувачів і постановку на цій основі цілей;

- розробку конкретних заходів з їх виконання;

- оцінку повноти реалізації цілей.

Ці етапи докладно розробляють у поточних річних планах, якими й керується у своїй роботі адміністрація парку.

Загальновизнаним положенням у дослідженнях, присвячених парковій справі, є ствердження того факту, що «нове дихання», злет у діяльності парків наступив із застосуванням маркетингових підходів (50–60 рр.).

Можливості парків як «просторів» різноманітного дозвілля широко рекламують засоби масової інформації. Відеопрограми, що розповідають про парки, демонструються майже всюди: і в навчальних закладах, і для парафіян церкви, на людних місцях вулиць і площ. Таким чином образ парку виноситься в міське середовище та поширює сферу свого впливу.

Реклама в зарубіжній парковій діяльності вже давно спирається на закони психології людського сприйняття. Вона будується на елементах, які виконують функцію привертання уваги. Зарубіжні спеціалісти називають їх «айстоперами», тими, що зупиняють погляд. Айстопери – кольорові панно, шрифт, світло, композиційний ряд, унікальність, контраст тощо, які активізують пасивну увагу та викликають відповідну емоційну реакцію.

Мистецтвом реклами досконало оволоділи управлінці Діснейленду. Вони систематично організовують рекламні поїздки містами США й іншими країнами, демонструючи програми парку. У такий спосіб виникає ефект «пересувного» культурного простору парку, який організується художньо-естетичними й ігровими засобами.

Характеризуючи рекламну складову вітчизняної паркової індустрії слід наголосити на її недосконалості, неефективності, а в деяких парках і на повній відсутності. Таке становище призводить до неефективного використання паркового потенціалу, так як споживач паркових послуг не має змоги отримати достовірну інформацію про запропоновані парком послуги. Офіційні вебсайти більшості вітчизняних парків не містять інформації про функціональну складову закладу, лише несуть суто декларативну інформацію (історична довідка, місце розташування, загальне фото тощо).

Сфера дозвілля – самостійна галузь життєдіяльності й самоуправління. Це система з особливо важливим значенням зворотного зв'язку.

Удосконаленню організації паркового дозвілля сприяє ефективна діяльність соціологічних служб. Останні безупинно відслідковують, аналізують інформацію, прогнозують на цій основі та видають організаторам-педагогам відповідні рекомендації.

Як правило, аналізується:

- інформація про склад і потреби відвідувачів;
- потік зворотного зв'язку (карти зворотного зв'язку, інші форми опитування);
- інформація про незадоволений попит відвідувача;

- інформація про види й інтереси, яким надається перевага в конкретний час, у конкретних структурних об'єктах;
- динаміка попиту протягом визначеного часу.

Перехід на нові паркові моделі, запровадження демократичних засад зумовили перебудову й системи управління. На нові способи господарювання перейшла вся кредитно-фінансова система.

Зарубіжна спеціальна преса, що висвітлює діяльність паркових служб, як позитивний приклад подає досвід управління «Європарку» (м. Руст, Німеччина), зокрема розв'язання проблем, пов'язаних зі зменшенням витрат на переробку сміття та відходів; установкою очисних пристроїв і запобіганням забруднення навколишнього середовища. Ця проблема надзвичайно важлива в життєдіяльності всіх парків. Вона стала предметом спеціальних наукових досліджень за кордоном, досліджується й з точки зору економіки та менеджменту.

Відомий американський дослідник паркознавець Т. О'Браєн на сторінках журналу «Amusement Business» аналізує найбільш успішний досвід капіталовкладень, використання прогресивної технології, методів роботи окремих парків і фірм з атракціонобудівництва в США.

Заслуговує на особливу увагу й вивчення досвіду фінансування парків і паркових зон на паритетних засадах у США, Франції, Канаді, Швеції.

У різновидах управлінських структур показовою є діяльність Корпорації ITPS (Міжнародна служба тематичних парків). Вона заснована 1983 року (штат Огайо, США) з метою задоволення потреби в практичних знаннях і реальному досвіді дозвіллевої, рекреативної, індустрії.

Ця організація забезпечує повне консультування й обслуговування з менеджменту тематичних, розважальних парків, курортів, гідропарків, спеціалізованих атракціонів, центрів сімейного дозвілля, аквапарків і зоопарків.

Успіх, якого досягла ITPS з моменту її заснування, базується на одному фундаментальному принципі: завжди бути в руслі сучасних напрямів галузі, економічних течій, новацій у сфері мистецтва й – що найголовніше – бажань відвідувачів. Такою є філософія ITPS, тобто реалізація найвищого стандарту якості та професіоналізму протягом здійснення всіх етапів проекту, що містить аналіз можливостей; розробку дизайну; планування видів діяльності та менеджменту (управління), підбір кадрів. Штат ITPS – це високоосвічена, творча, монолітна команда. Ця корпорація консультує, розробляє технології, складає

на замовлення проекти, підбирає, готує та підвищує кваліфікацію таких кадрів, як: генеральні менеджери, менеджери з управління персоналом, менеджери з організації дозвілля, менеджери з будівництва й ін.

Не менш важливою залишається проблема підготовки кадрів.

Цікавий досвід з підготовки кадрів накопичено в США, Великій Британії, Франції, Нідерландах, Японії.

Так, японський Фонд парків і рекреації було створено 1974 року. У його функції входить управління національними парками країни і їх технічним розвитком, проведення наукових досліджень з метою поліпшення управління парками й зонами відпочинку.

У Великій Британії проблеми управління парками входять у компетенцію Інституту управління в галузі дозвілля і розваг. Його було створено 1982 року. Інститут займається юридичними питаннями, регулюванням відносин між місцевою владою та приватними особами. Велике значення в роботі інституту відводиться вирішенню проблем збереження й рекреаційного розвитку природного середовища.

Проблема системного підходу в підготовці кадрів галузі залишається гостро актуальною.

На думку вітчизняних учених, для нашої країни найважливішою є потреба вдосконалення механізму управління дозвіллевою діяльністю, а отже, і забезпечення її кваліфікованими кадрами, оскільки дозвілля з фактора, що розвиває особистість, за умови його марної розтрати, перетворюється у фактор, який руйнує особистість, спричинює її деградацію.

Обов'язковою вимогою до організаторів дозвіллевої діяльності є володіння професійною культурою: мистецтвом спілкування, готовністю до конкретної справи, професійними знаннями, вміннями й навичками, стилем професійного мислення, умінням віднаходити захоплюючі, незвичайні засоби масової роботи.

Англійські вчені вважають, що у Великій Британії серйозною проблемою є відсутність системи підготовки спеціалістів у галузі організації дозвілля. Зараз таку підготовку певною мірою здійснюють кілька асоціацій та інститутів. Це Інститут адміністративного управління парками та відпочинком, який готує керівників, відповідальних за організацію відпочинку в парках. Асоціація керівників ігрових майданчиків готує, відповідно, організаторів відпочинку. Загалом же проблема підготовки професійних керівників служб відпочинку та дозвілля залишається нерозв'язаною.

1921 року в Гарвардському університеті відкрився повний курс навчання на вищому університетському рівні у сфері дозвілля.

У 30-х роках в 15 коледжах США розпочато підготовку фахівців сфери дозвілля.

За останні роки в зарубіжних парках відбулася еволюція розважальних програм: нове атракціонне обладнання актуалізувало необхідність у нових кадрах – фахівцях з управління авангардною технікою, операторах.

Фахівці дозвіллевої сфери вважають, що критичний стан з кадровим забезпеченням парків, спричинений нестачею професійно підготовленого персоналу, триває.

Нова соціокультурна ситуація створює потребу у нових спеціалістах – фахівцях з високим рівнем професійної компетентності, ділових і моральних якостей. Теоретики і практики культурно-просвітницької роботи працюють над виробленням нетрадиційних підходів до підготовки кадрів культурно-дозвіллевої сфери.

У численних наукових працях розглянуто, як загальні проблеми розвитку культури, так і особливості підготовки працівників культури в сучасних умовах, головні напрями такої підготовки.

Національні служби парків США виробили своєрідну «філософію обслуговування», яка разом із загальними принципами роботи парків містить естетичний аспект, відповідно до якого особлива увага приділяється утриманню парків у найбільш привабливому вигляді.

Працівники парків беруть активну участь у русі «Прекрасне місце», ведуть широку роботу з естетизації навколишнього середовища, влаштовують спеціальні виставки з демонстрацією варіантів оформлення подвір'я, відкривають і ведуть спеціальні класи-студії із садівництва, квітникарства, оформлення ландшафтів.

Професіональна готовність кадрів передбачає вміння на високому кваліфікованому рівні працювати з відвідувачами різних вікових груп, бо одних методик потребує робота з дітьми, зовсім інших – з людьми похилого віку. Так, пріоритети у виборі керівників відпочинку людей похилого віку мають такий вигляд:

- в організації програм відпочинку – щоб керівники не були їх ровесниками;
- у розважальних програмах – щоб лідерами не були молоді жінки;
- у спортивних програмах – щоб керували чоловіки молодого віку;

- у діяльності з естетичного обладнання паркової території та ремонту паркового інвентарю – чоловіки старшого віку;
- у гуртках крою та шиття, плетення, кулінарії – жінки похилого віку.

Такий непростий кадровий розклад, і його бажано дотримуватися, якщо задоволення інтересів відвідувачів вважати одним з головних пріоритетів в організації паркової діяльності.

Значна увага в підготовці професійних кадрів приділяється психолого-педагогічним і морально-етичним аспектам.

Підготовка кадрів орієнтована на організацію дозвілля різних верств населення, вивчення особливостей організації дозвіллевої діяльності дітей, молоді, людей похилого віку.

Кадрове забезпечення культурно-дозвіллевої діяльності в країнах зарубіжжя, починаючи з середини 60 років, охарактеризувалася активною підготовкою кадрів для галузі.

У США відкрито факультети дозвіллезнавства. У Канаді з базовою та повною вищою освітою готують організаторів, агентів-менеджерів культурно-дозвіллевої діяльності (так вказано в класифікаторах), соціальних працівників, релаксаторів.

У Франції здійснюють інтенсивну підготовку аніматорів різного освітньо-кваліфікаційного рівня; у Німеччині – педагогів дозвілля. Японія, Велика Британія, північноєвропейські країни готують організаторів, управлінців окремих напрямів культурно-дозвіллевої діяльності (парків, дитячих майданчиків тощо).

Ефективність зарубіжної паркової діяльності обумовлена значною мірою розвитком паркової індустрії в сучасних умовах.

Вище зазначалося, що серед громадських соціально-культурних інституцій парки виступають як найбільш популярні, пріоритетні, прибуткові структури. Це пояснюється тим, що після Другої світової війни бурхливий розвиток науково-технічного прогресу обумовив перехід на новітні технології в парковому будівництві. Кінець ХХ століття характеризувався інтенсивним ростом парків-атракціонів, а в інших типах парків – запровадженням авангардних технологій, оновленням певного ігрового обладнання. Як і передбачали інвестори, така новація себе виправдала й стала давати вагомі прибутки.

Провідною зарубіжною країною, як за оснащенням парків атракціонами, так і за чисельністю фірм, які виготовляють атракціонну техніку, є США. Фірми та підприємства, які виготовляють експлуатаційні атракціони, ігрові автомати та обладнання парків, дансингів, пасажів, складають самостійну галузь у господарстві США.

Дозвілля посідає важливе місце в житті американців. У США створені інститути, які спеціально займаються дослідженням цієї галузі і її складових: індустрії туризму, індустрії дозвілля, індустрії відпочинку та розваг. Що стосується паркової індустрії, то вона посідає не менш важливе місце.

Центр зв'язку промисловості розваг видає щотижневий журнал «Amusement Baseness». Підприємства розділено на такі галузі:

1. Адміністративне обладнання: система контролю входу, касові кіоски, машини для розміну монет, камери схову, сейфи тощо.

2. Харчове обладнання: кіоски, стійки, автомати, кавоварки, морозильні установи, товари одноразового використання.

3. Експлуатаційне обладнання: система сигналізації, прилади для чистки, електричні генератори, світлове обладнання, фонтани.

4. Атракціони та обладнання для розваг: атракціони повітряні, на воді, автопричепи, монорейкові, кімнати гумору, трампліни, обладнання для ігрових майданчиків, катальні гори, дитячі атракціони й ін.

Однією з провідних фірм США, яка виробляє атракціонну техніку, є «Аллан Хершел Компані», яка існує з 1870 року. Ця фірма виробляла автомобілі «Доджем», катальні гори, дитячі потяги й інші атракціони. Фірма постачає всі атракціони у двох варіантах: стаціонарному та пересувному. Час, необхідний для монтажу найскладнішого атракціону, не більше 10–12 годин.

Ряд фірм США виготовляють цікавий атракціон «Катання з гір», який з кожним роком усе більше вдосконалюється. Цей атракціон є особливо рентабельним, тому що для обслуговування потребує невеликої кількості персоналу.

Дуже рентабельними є го-карти з бензиновим двигуном. Цей атракціон широко використовують у США, і він дає вагомий прибуток. Виготовляє такі атракціони фірма «Рупп».

Характерною особливістю всіх американських фірм, які виготовляють атракціони, є постачання обладнання в кредит. Кредит надають на три сезони. Слід зауважити, що кожний атракціон окупає себе в перший сезон.

Усього в США існують понад 150 фірм, які виготовляють атракціони для парків. Окремою галуззю промисловості розваг в США є розважальні й ігрові автомати, рулетки й інше обладнання для ігор.

У післявоєнні роки в США дістали широкого розповсюдження кегельбани. Сучасні кегельбани (боулінги) устатковані електричними

приладами для встановлення кеглів, повернення шарів. Гра в кеглі не втратила свого спортивного характеру, і 40 мільйонів американців систематично відвідують кегельбани. Ця гра популярна в багатьох країнах світу.

Особливий інтерес викликало обладнання парку «Іомурі Ленд», розташований у приміській зоні Токіо. Парк обладнаний такими атракціонами: ланцюжковою каруселлю, дитячою автомобільною дорогою, чайником і чашками на воді, монорейковою дорогою, дитячою каруселлю з кониками, го-картами. Слід зауважити, що всі атракціони виконані за останньою сучасною технологією. Ціни на квитки доступні: вартість квитків для дорослих у середньому 100 єн, дитячого – 50 єн (100 єн \approx 17 грн).

Фірма «Спаджарі і Барб'єрі» виготовляє близько 15 найменувань атракціонів. Найбільш популярні моделі фірми – «Карусель з повітряною битвою» і «Гусениця».

Розважальні й ігрові автомати стали самостійною галуззю атракціонної промисловості. Немає жодного парку чи кафе без автоматів.

З вищевказаного очевидно, що атракціонне виробництво в країнах Заходу чітко налагоджене.

З метою розвитку вітчизняної атракціонної промисловості та прискорення процесу модернізації обладнання в наших парках необхідно налагодити виготовлення нових атракціонів, урахувавши при цьому те цінне, що можна використати із зарубіжного досвіду, а саме: динамічні макети: кораблі, поїзди, автомобілі, вітряки – усе в русі; монорейкові дороги; мандрування по річках у тематичних природних парках на човнах з прозорим скляним дном, що дозволяє спостерігати кришталево чисту воду річки та бачити її мешканців (Сілвер Спрингс, Флорида); будівництво атракціонів, розроблених на основі новітніх технологій: атракціонів-коустерів, гідроатракціонів.

Не менш важливим є врахування ландшафтного дизайну в парковій індустрії. Це, наприклад, живі рослинні скульптури; скульптурні композиції з піску, як у «Мадюрадами» (Голландія), єдина у світі піщана композиція «Піщаний світ» з п'ятьма павільйонами, які розповідають про історію Голландії з первісних часів до наших днів.

Суттєво змінилися об'ємно-планувальні й конструктивні рішення, системи інженерного та спеціального оснащення парків, організація дозвільного простору багатоцільового призначення. У міську інфраструктуру вводять зелені громадські зони, форми використання парками всього арсеналу нових світлозвукових засобів.

Актуальним є запровадження високих або авангардних технологій. До них відносять: гнучкі виробничі системи, робототехніку, біотехнології, електроніку.

Нові технології базуються на принципово інших принципах, дають можливість швидко адаптуватися до змін в обстановці, забезпечують ефективне переналагоджування виробництва.

Комп'ютерні імітації – остання мода престижних парків. У Ганзапарку балтійського курорту Сирксдорф можна взяти участь у віртуальних космічних польотах і мотоциклетних гонках. Такою є й галерея ігрових автоматів у парку Токіо. Японія має ряд найсучасніших електронних тематичних парків.

У сучасних умовах сформувалася ще одна виразна тенденція паркового дозвілля на основі інтегративних процесів взаємопроникнення та взаємозацікавленості: паркова індустрія, індустрія розваг, туристична індустрія. Цей феномен навіть дістав назви «штучні зони дозвілля», «вакаційна культура» і викликає навколо себе бурхливе й суперечливе обговорення. Проблемам, пов'язаним зі штучними зонами дозвілля, присвячена стаття Кристофа Хенніга «Тяга до мандрювань. Туристи. Туризм і вакаційна культура».

1992 року ООН затвердила Програму по навколишньому середовищу «Industry and Environment», у якій визначено туризм як важливу світову індустрію. Щорічні капіталовкладення в основні проекти перевищують 400 мільйонів доларів, понад 130 мільйонів людей працюють у цій галузі, обслуговуючи 450 мільйонів туристів. Статистика засвідчує, що в сучасній світовій практиці мандрівників за кордоном вдсятеро більше, ніж тих, хто мандрує по своїх країнах. Для деяких країн, таких як Кенія, Замбія, Уганда й ін., туризм став основним джерелом надходження валюти.

Як свідчать аналітичні дані, головні туристичні потоки ведуть у так звані штучні зони – у романтичні казкові й історичні тематичні парки. Адріатичне узбережжя Італії не приваблює й половини з тих 30 мільйонів відвідувачів, які щорічно розважаються в Діснеївському парку у Флориді. Каліфорнійський «Діснейленд» притягує більше туристів, ніж Єгипет, Марокко, Туніс та Ізраїль разом узяті. Скандинавські країни в сукупності не можуть змагатися числом відвідувачів з двома найбільшими вакаційними парками Європи – паризьким «Євродіснейлендом» і Порт-Аventura в Каталонії.

Парки приваблюють туристів не тільки своїми освітніми, пізнавальними, розважальними й іншими традиційними для кожного окремого парку програмами, а й орієнтованістю на туристів. На відносно малому просторі тематичного парку можуть бути зосереджені всі світові пам'ятки.

Китайські дослідники вважають, що саме Китай є засновником такої традиції. Широкий розмах дістали такі парки в Голландії. Голландську модель зараз переймає Німеччина.

Туристи задоволені тим, що за короткий час можна подивитися багато цікавого з різних країн світу і все в одному лише парку, а по-друге, можна уникнути незручностей при реальних переїздах з країни в країну. Саме це викликає гаряче обурення критиків штучних вакаційних зон дозвілля і, водночас, заспокійливе ставлення прихильників паркового дозвілля, які вважають, що такий туризм у паркові зони «заслугує на успіх»; а з іншого боку, цілком зрозумілим є те, що останні роки до туризму звернулася величезна кількість людей, які раніше не мали туристичного досвіду. Для сучасного масового туризму, зокрема туриста, благородні цілі ознайомлення з культурою, історією інших країн часто не головні в туристичних турах, а пріоритети віддаються комфорту й розвагам, що із задоволенням підтримують сучасні паркові управлінці, корегуючи програми парків та орієнтуючи їх на відвідувачів-туристів, з урахуванням комплексу екологічних, економічних та естетичних аспектів.

Вітчизняна практика управління парковими зонами позначається переважно намаганням зберегти централізований характер управління в змісті та структурі дозвілля. Надання пріоритетів соціально-груповим, професіональним, регіональним інтересам потребує ретельного наукового аналізу тенденцій паркової дозвіллевої діяльності.

Сучасна соціокультурна ситуація в системі державних парків нашої країни позначена протиріччями:

- між демократичною природою культурно-просвітницької роботи й інерцією авторитарно-бюрократичного управління нею;
- між зростаючим плюралізмом у суспільстві та старою парадигмою культурного розвитку в країні;
- між реальним попитом населення на паркове дозвілля, інтересами щодо його змісту й ступенем його задоволення;
- між гострою необхідністю розвитку матеріально-технічної бази парків, запровадженням високих, авангардних технологій і залишковим принципом фінансування цих дозвіллевих зон через недооцінку в суспільстві, насамперед владними структурами, економічної й соціальної ролі та значення соціокультурної сфери, зокрема паркового дозвілля.

Як свідчать емпіричні дослідження, проведені за останні роки Українським центром культурних досліджень, постає необхідність здійснити конкретні заходи з підвищення якості запропонованих благ і цінностей культури, удосконалити зміст діяльності парків, усіх культурно-освітніх структур, закладів соціально-культурного призначення, які б відповідали сучасному рівню духовних потреб відвідувачів. Розв'язанню означених проблем може сприяти аналіз вивчення теоретичного, інформаційного, практичного, методичного досвіду, раціональне запозичення того цінного, що накопичено в парковій діяльності зарубіжжя.

Багатоаспектний аналіз існуючих науково-теоретичних, методичних, практичних джерел з проблем дозвілля може дозволити виявити наявні в сучасній вітчизняній парковій дозвілльєвій діяльності протиріччя і можливість запровадження того позитивного, адекватного для трансформування, відповідно до нинішніх соціальних, правових, економічних, етнічних, культурних, екологічних умов конкретної країни, досвіду, що накопичений у традиціях і практиці зарубіжної паркової діяльності.

Виявлені вченим товариством тенденції дозволили обґрунтувати положення, що досвід роботи зарубіжних парків має не тільки історико-пізнавальне значення. Він цікавий з точки зору можливості використання найбільш цінного, зокрема того, що сприятиме реалізації вітчизняної державної політики в галузі культурно-дозвілльєвої, культурно-просвітницької діяльності.

Виправданим і корисним для перспективного розвитку паркової галузі в Україні є узагальнення й вивчення досвіду зарубіжних країн та адаптація його до конкретних вітчизняних умов.

Для покращення вітчизняної паркової справи вкрай необхідно:

- удосконалити структуру координації й управління парками на національному та місцевому рівнях владних структур і громадських організацій;
- оптимізувати методику узагальнення та запровадження передового досвіду діяльності різних типів парку, а також вивчення сучасних тенденцій паркобудівництва;
- визначити напрями довгострокової політики створення різноманітних парків з урахуванням місцевих, регіональних, культурних, національних, природних та інших особливостей;

- розробити принципово нову концепцію – модель вітчизняного парку і його програм, відповідно до сучасних вимог їх функціональної діяльності та соціальної сутності;
- визначити принципи фінансування паркових установ на основі поєднання державного та приватних джерел, координації зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв’язання загальних і регіональних проблем паркобудівництва;
- розробити типові технології складання бізнес-плану в діяльності парку; запровадити принципи використання бізнес-плану як методу організації діяльності парку із залучення інвесторів, благодійних організацій, спонсорських коштів;
- запровадити спеціальне науково-популярне друковане видання для висвітлення проблем теорії, практичного досвіду паркової діяльності;
- поживити розважальну функцію парків за рахунок спеціальної підготовки відповідних кадрів розробників і реалізаторів масових ігрових програм, конкурсів, змагань, вікторин.

Система фінансування потребує докорінних змін. Нові державні програми реформування економіки надають можливість повної чи часткової приватизації паркових об’єктів, а з тим – подолання розриву між попитом, ціннісними орієнтаціями, смаком, інтересами особистості та пропозиціями: змістом паркової роботи, її технологіями, які все більше відстають від перебудовних процесів у суспільстві.

В Україні центром активного туризму, зокрема міжнародного, може стати вся система річкових маршрутів з їх прекрасним узбережжям, наприклад «Намісто Славутича» (маршрут «По історичних місцях Київської Русі»). Маршрут охоплює Київ, Козелець, Лемеші, Чернігів, Седнів, Сосницю, Новгород-Сіверський, Глухів, Путивль, Батурін, Ніжин, Переяслав-Хмельницький, Канів і дає можливість ознайомитися з історією, цінними пам’ятками архітектури, мальовничими куточками природи. Протягом усього кільця «Намісто Славутича» варто було б побудувати сучасні аквапарки (гідро-природні зони з рядом рекреаційно-оздоровчих, освітніх, розважальних послуг).

Література: 6, 16, 36, 48, 50, 51, 80.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть чинні нормативно-правові акти, які регулюють питання вітчизняної паркової індустрії.
2. Яка класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України визначена вітчизняним законодавством?
3. Яку роль відіграють соціологічні служби для розвитку паркової індустрії?
4. Назвіть та охарактеризуйте ратифіковані міжнародні акти, які регулюють питання щодо парків і паркових територій.
5. Охарактеризуйте перспективні напрями розвитку вітчизняної паркової індустрії.

СЛОВНИК

Культура – це специфічний спосіб людської діяльності, представлений у системі соціальних норм і закладів, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людини до природи, до інших людей, самої себе.

Культура парку – цілісний образ парку в єдності його художньо-естетичних, соціально-педагогічних, екологічних і рекреаційних елементів.

Парк – багатофункціональний заклад, покликаний задовольняти попит різних соціально-вікових категорій населення в різних видах і формах відпочинку в природному середовищі.

Паркова культура – система, яка формується завдяки орієнтованості на виконання: культурно-пізнавальної й естетичної функцій, зокрема організацію різного роду видів культурної діяльності та споживання культурних цінностей; комунікативної – забезпечення умов для спілкування людей; компенсаторної, рекреаційно-оздоровчої – для поновлення фізичних сил, оздоровлення людей, формування їх фізичної культури та здорового способу життя.

Паркознавство – комплекс теоретичних і практичних знань у сфері змісту, методики й організації діяльності парків як багатофункціональних соціокультурних інститутів. Науковий і практичний статус галузь паркознавство отримала завдяки інтеграції та запровадженню інформаційного змісту з педагогіки, психології, екології та цілого ряду інших дисциплін.

Принцип – основоположна, керівна ідея, дія, вихідне положення теорії, учення, науки тощо.

Модель парку – гнучка, відкрита система, яка неухильно розвивається, в основі життєдіяльності якої відбувається постійне коректування паркової практики. Вона самодостатня для виконання соціокультурних функцій якісно різноманітними видами діяльності, відповідно до спектру потреб та інтересів відвідувачів.

Рекреаційна сфера – сукупність природних, матеріально-технічних і фінансово-організаційних засобів, діяльність яких спрямована на забезпечення рекреаційного обслуговування населення відповідно до індивідуальних і суспільних потреб.

Функція – одна з фундаментальних категорій філософії, характеризується як явище, яке залежить від іншого явища та змінюється в міру змін цього другого явища (за Ожеговим), це відношення двох об'єктів або групи об'єктів, у якому «зміна одного з них супроводить зміну другого», зрештою – це «діяльність».

ЛИТЕРАТУРА

1. Алгунова Е. Г. Зарубежные парки отдыха и развлечений. Атракционы в парках: организационно-экономический аспект / Е. Г. Алгунова. – Москва, 1990. – 25 с.
2. Америка и устойчивое развитие: новая концепция охраны окружающей среды во имя сегодняшнего процветания страны и сохранения ресурсов и возможностей для будущих поколений / пер. под общ. ред. В. И. Данилова-Данильяна. – Москва, 1996. – 154 с.
3. Американский характер : очерки культуры США / ред. О. Э. Туганова и др. – Москва : Наука, 1991. – 384 с.
4. Амирханов М. М. Эколого-экономические проблемы развития рекреационных комплексов / М. М. Амирханов, А. А. Татаринев // Экономика и мат. методы. – Т. 26. – Вып. 6. – Москва, 1990. – С. 1132–1185.
5. Ассоциация работников парков // Инф. сб. – Вып. 4, МКРФ. ГРДНТ ; сост. и ред. Т. В. Зорина. – Москва, 1993. – С. 103–105.
6. Бекетт Франц. Национальные парки: трудный выбор / Франц Бекетт // Курьер ЮНЕСКО. – 1994. – № 6. – С. 23–25.
7. Беляев В. И. Моделирование системы города – окружающая среда: логико-информационный подход / В. И. Беляев, М. Ю. Худошена. – Севастополь, 1994. – 336 с.
8. Бобров Р. В. Все о национальных парках / Р. В. Бобров. – Москва : Молодая гвардия, 1987. – 221 с.
9. Болгов В. И. Социология культурного уровня жизни: теория, методы и опыт социологического исследования / В. И. Болгов, В. Г. Гуцу. – Кишинев : Штиинца, 1991. – 168 с.
10. Вергунов А. П. Русские сады и парки / А. П. Вергунов, В. А. Горохов ; отв. ред. П. И. Лапин, Л. Н. Андреев. – Москва : Наука, 1988. – 412 с.
11. Вергунов А. П. Садово-парковое искусство России (от истоков до начала XX века) / А. П. Вергунов, В. А. Горохов. – Москва : Культура. 1991. – 431 с.
12. Верзилин Н. По садам и паркам мира / Н. Верзилин. – Ленинград, 1989. – 398 с.
13. Вишневская С. С. Национальные парки России / С. С. Вишневская, В. А. Горохов. – Москва : Библиосфера, 1997. – 462 с.
14. В Московских парках : сборник статей. – Москва : Московская правда, 1959. – 107 с.
15. Воскобойников В. Н. Возникновение и развитие парков культуры и отдыха в СССР : лекция по курсу «Основы работы парков культуры и отдыха» для студентов / В. Н. Воскобойников. – Москва, 1977. – 32 с.

16. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафт-ного різноманіття. – Софія. – 1995. – 23–25 жовтня.
17. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную фило-софию / С. И. Гессен. – Москва : Школа-пресс, 1995. – С. 56.
18. Гольберг Ю. Б. Советские парки. Из опыта работы парков куль-туры и отдыха / Ю. Б. Гольберг // Культура и досуг населения: экспрес-информ. РГБ. Информкультура. – Москва. – Вып. 4. – 1952. – 136 с.
19. Городские парки и коммерциализация их деятельности (на при-мере ПКиО Москвы). – Москва, 1992. – 32 с.
20. Горохов В. А. Парки мира / В. А. Горохов, Л. Б. Лунц. – Москва : Стройиздат, 1985. – 328 с.
21. Горохов В. А. По национальным паркам мира / В. А. Горохов, С. С. Вишневская. – Москва : Просвещение, 1993. – 223 с.
22. Губман Б. Л. Западная философия культуры XX века / Б. Л. Губман. – Тверь : ЛЕАН, 1997. – 288 с.
23. Гулев В. В. Парк как учреждение культуры / В. В. Гулев, Г. П. Ки-рина, Л. Н. Селиверстова // Парк и отдых. – Москва, 1982. – 151 с.
24. Гуревич П. С. Культурология / П. С. Гуревич. – Москва : Знание, 1996. – 288 с.
25. Гусев Н. Н. Старинные парки: восстановление, содержание, ох-рана / Н. Н. Гусев, А. Г. Еремеева, С. Н. Миронов. – Москва : Экология, 1993. – 255 с.
26. Делука К. О новом и необычном: подводные парки / К. Делука // Museum. – 1991. – № 168–169. – С. 70–71.
27. Дзиов А. Х. Моделирование процесса интеграции социального и педагогического потенциалов в парке культуры и отдыха / А. Х. Дзиов. – Москва : МГУК, 1997. – 26 с.
28. Дзиов А. Х. Бизнес-план – ведущий метод организации деятельно-сти парка культуры и отдыха / А. Х. Дзиов. – Москва : МГУК, 1997. – 28 с.
29. Досбенбетова Ж. Ш. Психолого-педагогические основы профори-ентации подростков на культурно-досуговую деятельность / Ж. Ш. Досбенбе-това. – Москва : МГИК, 1990. – 249 с.
30. Дрейер О. К. Глобальные проблемы и «третий мир» (общемировые и глобальные процессы развития) / О. К. Дрейер, Б. В. Лось, В. А. Лось. – Москва : Наука: Главная редакция восточной литературы, 1991. – 228 с.
31. Досуг в парке : сборник статей. – Москва : Сов. Россия, 1988. – 152 с.
32. Ерасов Б. С. Социальная культурология. – 2 изд. испр. и доп. / Б. С. Ерасов. – Москва : Аспект Пресс, 1996. – 591 с.
33. Жаркова Л. С. Комерческая деятельность учреждений культуры / Л. С. Жаркова. – Москва : МГУК, 1994. – 87 с.

34. Жукова Р. М. Парк культуры и отдыха как специфическое культурно-просветительное учреждение : автореф. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук / Р. М. Жукова. – Ленинград, 1983. – 15 с.
35. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2000. – № 47. – Ст. 405.
36. Про природно-заповідний фонд України : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 34 – Ст. 502.
37. Заповедники СССР. Национальные парки и заказники / ред. В. Е. Соколов. – Москва : Мысль, 1996. – 359 с.
38. Из опыта работы парков США : информационно-методический материал. – Москва, 1990. – 17 с.
39. Из опыта формирования образной системы парков США // Культура и искусство за рубежом. Серия: Культурно-просветительная работа. Самодеятельное творчество. – Вып. 6. – Москва, 1988. – 7 с.
40. Каменец А. В. Парки США / А. В. Каменец // Изв. культуры России. – 1990. – № 4. – С. 88–94.
41. Каринг Т. В. Экономические и организационные проблемы отдыха городского населения : докл. на IV Международ. конф. «Концепция и создание сферы отдыха жителей городов», 21–23 ноября, г. Прага / Т. В. Каринг. – Таллинн : Б.Н., 1989. – 31 с.
42. Кинг М. Дж. Страна грез или страна будущего / М. Дж. Кинг // Museum. – 1991. – № 168–169. – С. 36–38.
43. Кірсанов В. В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля : монографія / В. В. Кірсанов. – Київ : Альтерпрес, 2006. – 352 с.
44. Киселева Т. Г. Социально-культурная деятельность : учебник / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильникова. – Москва : МГУКИ, 2004. – 539 с.
45. Киселева Т. Г. Основы социально-культурной деятельности / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильникова. – Москва : Издательство Московского гос. ин-та культуры, 1995. – 135 с.
46. Кобзарь Б. С. Формирование гуманных отношений учащихся во внеурочной работе / Б. С. Кобзарь. – Москва : АПСН, 1999. – 290 с.
47. Ковальчук А. С. Социально-культурная деятельность / А. С. Ковальчук. – Орел : ОГИИК, 1997. – 172 с.
48. Ковтун В. Д. Динаміка змін діяльності парків культури і відпочинку в Україні / В. Д. Ковтун // V Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації» : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 1–2 червня 2007 р. – Київ : Міленіум, 2007. – С. 240.

49. Ковтун В. Д. Державні засади культурної політики у галузі паркобудівництва / В. Д. Ковтун // Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 грудня 2001 року. – Київ, 2001. – С. 316–318.
50. Ковтун В. Д. Парки культури і відпочинку у сфері індустрії розваг / В. Д. Ковтун // Культурна трансформація сучасного українського суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., VII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. – Ч. 2. – Київ, 2009. – С. 216–224.
51. Ковтун В. Соціально-педагогічний аналіз діяльності парків культури і відпочинку в Україні : методичні рекомендації / В. Ковтун. – Київ : УЦКД, 2001. – С. 31.
52. Коган Л. Н. Культурная деятельность: опыт соц. исследования / Л. Н. Коган. – Москва : Наука, 1981. – 238 с.
53. Козлов М. В. Парки культуры і відпочинку / М. В. Козлов. – Київ : Держполітвидав. УРСР. – 1960. – 77 с.
54. Корнога Г. В. Целевая комплексная программа деятельности ПКиО в системе обеспечения населения : метод. пособие / Г. В. Корнога. – Минск, 1982. – 53 с.
55. Клуб, парк. – Київ : Мистецтво, 1980. – 128 с.
56. Кудрина Т. А. Парки культуры и отдыха как комплексные учреждения культуры и перспективы их развития / Т. А. Кудрина // Парк и отдых : сборник статей. – Москва, 1978. – С. 85–104.
57. Кулешова М. Уникальные территории США / М. Кулешова // Территория. – 1996. – №2. – С. 35–38.
58. Культура досуга / под ред. В. М. Пича, И. В. Бестужев-Лада, В. М. Димов и др. – Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1990. – 239 с.
59. Культурно-досуговая деятельность: перспективы развития и проблемы регулирования : сборник научных трудов. – Свердловск : УрО АН СССР, 1991. – 110 с.
60. Культурно-досуговая деятельность: перспективы развития и проблемы регулирования : сборник научных трудов АН СССР, Урал. – Свердловск, 1991. – 109 с.
61. Культурные и общественные связи Украины со странами Европы : сборник научных трудов / редкол. Н. Н. Варварцев и др. – Киев : Наук. думка, 1990. – С. 2.
62. Леснов О. В. Сади і парки України / О. В. Леснов // Наука і суспільство. – Київ. – 1987. – № 12. – С. 47–51.
63. Лунц Л. Б. Парки СССР / Л. Б. Лунц, Е. М. Микулина. – Москва : Знание, 1985. – 64 с.
64. Матвеева Н. Парк на заданную тему / Н. Матвеева // Большая игра. – 1997. – № 7. – С. 64.

65. Молодежная культура: проблемы и перспективы развития : сборник материалов научно-методической конференции. – Горький : Горьк. гос. ун-т., 1990. – 68 с.
66. Молодежная политика: опыт, проблемы, перспективы : материалы Международной научно-практической конференции / Киев : НИИ проблем молодежи, 1993. – Ч. 1. – 162 с.; Ч. 2. – 236 с.
67. Молодежь и свободное время при капитализме : реферативный сборник / отв. ред Я. Ш. Бергер. – Москва, 1985. – 215 с.
68. Молодежь Украины: ожидания, ориентации, поведение / отв. ред. В. Е. Пилипенко. – Киев : Наук. думка, 1993. – 160 с.
69. Мосалев Б. Г. Организация работы парков культуры и отдыха / Б. Г. Мосалев. – Москва, 1974 – 33 с.
70. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. / уклад. І. А. Зязюн, О. М. Семашко. – Київ, 1994. – 63 с.
71. Национальный парк Паана-ярви / АН СССР. Карел. науч. центр; В. В. Белкин и др. – Петрозаводск, 1991. – 57 с.
72. Некоторые направления и формы работы с посетителями в парках США. – Москва, 1987. – 15 с. // Культура и искусство за рубежом. Серия: Культурно-просветительная работа. Самодеятельное творчество. – Вып. 5.
73. Немировская Л. З. Культурология, история и теория культуры : учеб. пособие / Л. З. Немировская. – Москва, 1992. – 92 с.
74. Новикова З. И. Научные и культурные учреждения США / З. И. Новикова. – Москва : АН СССР, 1961. – 163 с.
75. Новикова И. А. Социально-педагогические и научно-методические проблемы организации досуга подрастающего поколения в США : монография / И. А. Новикова. – Санкт-Петербург : СПбГИК, 1992. – 214 с.
76. Новикова И. А. Организация досуга подрастающего поколения в США: традиции и современность : автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. пед наук. – Санкт-Петербург : СПбГИК, 1992. – 36 с.
77. Образовательный потенциал национального парка // Экология и образование. – 1996. – № 11. – С. 62.
78. Организация досуга пожилых людей : дайджест руководителя / сост. Л. К. Редько. – Владивосток, 1995. – 77 с.
79. Организация семейного досуга в парках. – Москва : Правда, 1990. – 47 с.
80. Основні положення концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні, затверджені Міністерством культури і мистецтв України і УЦКД // Державна цільова програма. – Київ : УЦКД, 1996. – 6 с.
81. Особенности функционирования и проектирования современного ПКиО : метод. реком. – Москва, 1988. – 68 с.

82. Организации и учреждения культурно-досуговой сферы России / Рос. гос. б-ка, – Москва, 1997. – 288 с.
83. Орлов А. С. Курортная зона : социол. анализ / А. С. Орлов ; отв. ред. Ф. Р. Филиппов. – Москва : Наука, 1990. – 140 с.
84. Пазенок В. С. Соціальна культура і соціальна творчість / В. С. Пазенок. – Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.
85. Парк и отдых. – Москва, 1973. – Вып. 1. – 319 с.
86. Парк и отдых: современный парк в системе организации досуга населения : сборник статей / под ред. Е. М. Петоян и др. – Москва, 1989. – 189 с.
87. Парк и отдых : материалы Всесоюзной научно-практической конференции по проблемам организации отдыха, воспитательной работы и культурному обслуживанию населения в парках культуры и отдыха / сост. С. А. Кудинова и др. – Москва, 1978. – 422 с.
88. Парк и отдых : сборник статей. – Москва, 1980. – 198 с.
89. Парки культуры – осередки здоров'я. – Київ, 1977. – 87 с.
90. Патрушев В. Д. Свободное время горожан в 1986 и 1995 годах / В. Д. Патрушев // Социс. – 1997. – № 7. – С. 50.
91. Петрова І. В. Індустрія дозвілля в контексті сучасних культурологічних трансформацій / І. В. Петрова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – К. : Міленіум, 2014. – № 1. – С. 20–34.
92. Петрова І. В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях : монографія / І. В. Петрова ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К. : НАКККіМ, 2012. – 294 с.
93. Пережняк Б. Нормативно-правове забезпечення соціально-культурного будівництва в Україні / Б. Пережняк // Право та культура: теорія і практика : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. 15–16 травня 1997 р. – Київ, 1997. – С. 162–163.
94. Перспективные модели учреждений культуры : сборник научных трудов / отв. ред. В. М. Розин. – Москва, 1990. – 160 с.
95. Педагогічна майстерність в управлінні та організації культурно-дозвіллевої діяльності [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : http://softacademy.inpu.edu.ua/Programs/Organizacia_vilnogo_chasu/part_ml. – Назва з екрана.
96. Петрова З. А. Методология и методика социологических исследований культурно-досуговой деятельности / З. А. Петрова. – Москва : МГИК, 1990. – 158 с.
97. Пича В. М. Ваше свободное время / В. М. Пича. – Киев : Политиздат Украины, 1988. – 207 с.
98. Пича В. М. Культура досуга / В. М. Пича. – Київ : Вид-во при КДУ, 1990. – 239 с.

99. Пича В. М. Радость семейного общения / В. М. Пича. – Київ : Рад. шк., 1991. – 191с.
100. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття / О. І. Погорілий. – Київ : Либідь, 1996. – 224с.
101. Пожилые люди: специфика социального статуса и культурной деятельности в современном буржуазном обществе // Культура и искусство за рубежом. – Москва, 1988. – Вып. 1. – 15 с.
102. Позняк П. Парки / П. Позняк // Київ. вісник. – 1992. – 11 липня.
103. Права человека в сфере культуры : сборник международных документов и материалов. – Москва : Российский институт переподготовки работников искусства, культуры и туризма, 1995. – 109 с.
104. Про державний парк культури і відпочинку, міський сад та зоопарк : Положення [Електронний ресурс] / О. Р. Копієвська. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/zv_2009-11-d25.php. – Назва з екрана.
105. Разлогов К. Э. Культурная политика России: история и современность / К. Э. Разлогов, И. А. Бутенко. – Москва : ГИВЦ Минкультуры, 1996. – 217 с.
106. Раттер М. Помощь трудным детям / М. Раттер ; пер. с англ. ; общ. ред. А. С. Спиваковской ; пред. О. В. Баженовой и А. Я. Варга. – Москва : Прогресс, 1987. – 422 с.
107. Садовенко Я. Л. Національні парки України / Я. Л. Садовенко. – Київ, 1987. – 48 с.
108. Селиверстова Л. Н. Парковое дело и организация досуга населения / Л. Н. Селиверстова // Парк и отдых : сборник статей / ред. кол. Е. М. Петоян и др. – Москва : НИИК, 1989. – 189 с.
109. Сохранение и восстановление старинных парков. – Київ : Наук. думка, 1982. – 100 с.
110. Соціальні служби для молоді. Теорія, методика і організація роботи. Український науково-дослідницький інститут проблем молоді. – Київ, 1992. – Вип. 1. – 201 с.
111. Стрельцов Ю. А. Социальная педагогика досуга / Ю. А. Стрельцов. – Москва : Моск. гос. ун-т культуры, 1996. – 128 с.
112. США глазами американских социологов: политика, идеология, массовое сознание. – Москва : Наука, 1988. – 248 с.
113. Тематические парки и аттракционы за рубежом: мат.-тех. оснащение учреждений культуры – Москва, 1990. – 24 с. – (Экспресс-информ. РГБ. Информкультура; Вып. 5).
114. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. – Тула, 1993. – Т. 1. – 460 с.; Т. 2. – 390 с.
115. Терехова О. В. Индустрия досуга в США / О. В. Терехова. – Москва : Наука, 1983. – 176 с.

116. Ткаченко А. С. Служба психологической помощи детям и подросткам / А. С. Ткаченко. – Брянск, 1996. – 111 с.
117. Туганова О. Э. Современная культура США / О. Э. Туганова. – Москва : Наука, 1989. – 271 с.
118. Федорчук А. Т. Садово-парковое искусство Белоруссии / А. Т. Федорчук. – Минск : Ураджай, 1985. – 243 с.
119. Философский энциклопедический словарь. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.
120. Фромм Эрих. Искусство любить / Эрих Фромм. – Москва : Педагогика, 1990. – С. 6.
121. Цветов В. Я. Пятнадцатый камень сада Реандзи / В. Я. Цветов. – Москва : Политиздат, 1985. – 302 с.
122. Чернявская Е. Н. Принципы использования исторических парков крупной агломерации на примере г. Москвы / Е. Н. Чернявская // Вопросы охраны и использования памятников истории и культуры. – Москва, 1990. – С. 21–31.
123. Хижняк И. А. США: государство, бизнес и культура 60–80 гг. XX ст. / И. А. Хижняк. – Київ : Вища школа, 1986. – 206 с.
124. Яницкий О. Н. Экологическая перспектива города / О. Н. Яницкий. – М. : Мысль, 1987. – 280 с.
125. Яценко Е. Популярность развлекательных парков в Италии / Е. Яценко // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения : информ. сборник. – Москва, 1991. – Вып. 1. – С. 63–64.
126. Traiman S. Capital improvements are driving attendance records / S. Traiman // Amusement Business. – 1997. – № 40. – P. 26–27.
127. Legislation and regulations affecting scenic overflights above national parks: Hearing before the subcomm. on aviation of the Comm. on publ. works a. transportation. House of representatives, 103d Congr., 2d sess., July 27, 1994. – Washington : Gov. print. off., 1994. – 641 p.
128. National parks and protected areas: Their role in environmental protection / Eds.: Wright R.G. et al. – Cambridge (Mas.) Blackwell science. 1996. – 470 p.
129. National park service entrepreneurial management reform act: Hearing before the subcomm. on publ. lands. nat. parks a forests of the Comm. on energy a. natural resources, US Senate, 103d Congr., 2d sess., July 28, 1994. – Washington : Gov. print. off., 1995. – 31 p.
130. Sue P. Ze Zsoisir. 2me ed. mise a juor. – Paris : Presses univ. de France, 1983. – 127 p.
131. O'Brien T. Applause nominations being accepted. // Amusement Business. – 1997. – № 36. – P. 21
132. O'Brien T. New twists and turns: Attractions announce investments for '97 season // Amusement Business. – 1996. – № 52. – P. 31–32.

133. O'Brien T. Conneaut lake park lives // *Amusement Business*. – 1996. – № 35. – P. 26.
134. Mornison J. L. Crisis or comfort ? It's your retirement choice. // *Parks and recreation*. – 1996. – № 3. – P. 88–96.
135. Higgins Ann. Teaching as a Moral Activity: Listening to teachers in Russia and United States // *Journal of Moral Education*. – 1995. – Vol. 24. – № 2.
136. Офіційний веб-портал Міністерства культури України. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua>
137. Офіційний веб-портал Українського центру культурних досліджень. – Режим доступу: <http://culturalstudies.in.ua>
138. Сайт Disneyland Park. – Режим доступу: <https://disneyland.disney.go.com>
139. Інтернет-журнал «Парк культуры и отдыха». – Режим доступу: <http://park.region35.ru>
140. Журнал «Парк». – Режим доступу: <http://issuu.com/akzia/docs/park>
141. Журнал «Новая парковая культура». – Режим доступу: <http://newparkculture.com/ru>
142. Российская ассоциация парков и производителей аттракционов. – Режим доступу: <http://www.raapa.ru/lobasheva>

ПАРКОВІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ

Особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу України створюють можливості для всебічного задоволення пізнавальних, оздоровчо-спортивних і духовних потреб людини.

Паркова система України – органічна складова її єдиного соціально-економічного комплексу.

Розвиток паркової індустрії передбачає максимальне використання природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсних можливостей території, а також інфраструктури виробничої та невиробничої сфер економіки, адміністративно-територіального поділу з урахуванням вимог ефективного природокористування й охорони навколишнього середовища.

Загальна площа природних рекреаційних ландшафтів України становить 9,4 млн га, а їх одночасна місткість – майже 50 млн людей.

Лісові ресурси є частиною цінного рекреаційного та природоохоронного потенціалу України. Загалом лісистість не перевищує 14 % території країни, але вона поступово зростає за рахунок лісонасаджень, які нині становлять більше половини всіх лісових площ.

Особливу роль відіграють лісопаркові зони навколо великих міст, а також ліси гірських районів і ті, що знаходяться поблизу водоймищ і річок.

Рекреаційні ресурси України сприятливі для організації відпочинку й оздоровлення та мають не тільки місцеве, а й міжнародне значення.

В Україні створено 5 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятки садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій, зокрема відомі такі, як Асканія-Нова, Шацький національний природний парк, «Софіївка», «Олександрія», Тростянецький дендропарк, парк у Качанівці тощо, а також пам'ятки природи – Скелі Довбуша, Кам'яні Могили, Великий Каньйон у Криму.

Важлива складова туристично-екскурсійного потенціалу України – історико-культурні пам'ятки. Найбільше їх у Київській, Львівській, Чернігівській областях та Автономній Республіці Крим, містах Києві, Львові, Одесі, Чернігові, Кам'янці-Подільському.

В Україні велика кількість пам'яток історії, серед яких найбільший інтерес у туристів викликають пов'язані з історико-культурною спадщиною запорізького козацтва, а також періоду Національно-визвольної боротьби українського народу 1648–1654 років і Другої світової війни. Це, зокрема, музейні комплекси світового (за класифікацією ЮНЕСКО) значення в Києві – Софійський і Києво-Печерський заповідники, Андріївська та Кирилівська церкви; музеї архітектури та побуту просто неба в Києві,

Переяславі-Хмельницькому, Львові, Ужгороді, Чернівцях, Галичі; картинні галереї в Києві, Одесі, Феодосії, Львові, Харкові тощо; меморіальні музеї видатних державних діячів, а також діячів літератури, науки та культури: Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, І. Я. Франка, Лесі Українки, О. С. Пушкіна, П. І. Чайковського, Богдана Хмельницького, М. А. Булгакова, О. П. Довженка, І. П. Котляревського, Панаса Мирного, С. П. Корольова, Є. О. Патона, М. К. Заньковецької, І. К. Карпенка-Карого, І. К. Айвазовського, Д. І. Яворницького й ін.; численні історичні та краєзнавчі музеї.

Вінницька область

В області 320 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 45 заказників (18 – державного значення), 213 пам'яток природи (8 – державного значення), 33 заповідні урочища, 29 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (11 – державного значення).

Природно-територіальні комплекси, сприятливі кліматичні умови, приміські ліси, водні плеса також належать до важливих рекреаційних ресурсів області.

На базі радонових і мінеральних вод, родовищ лікувального торфу створено курорти «Хмільник» і «Немирів».

Найцікавіші об'єкти туризму – історико-культурні й архітектурні пам'ятки Вінниці: місця, пов'язані з діяльністю Південного товариства декабристів, музей-садиба М. І. Пирогова, літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського, дерев'яні церкви XVIII ст., комплекс монастирських будівель XVII–XVIII ст.

Перспективними для області є пізнавальний, оздоровчий, етнічний, спортивний туризм, насамперед водний і велосипедний, а також мисливство.

Волинська область

На Волині налічують 209 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Шацький природний національний парк, 74 заказники (5 – державного значення), 107 пам'яток природи (3 – державного значення), 22 заповідних урочища, 5 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення, ботанічний сад Волинського державного університету.

Кліматичні умови, значні масиви приміських лісів, водні об'єкти, запаси торфових лікувальних грязей, відомі джерела мінеральних вод області сприятливі для розвитку в ній туризму.

Найцікавішими є пам'ятки архітектури й археології періоду Київської Русі у м. Володимирі-Волинському, історико-культурні й архітектурні пам'ятки у м. Луцьку, зокрема Верхній замок XIII–XIV ст., літературно-меморіальний музей Лесі Українки в с. Колодяжному, меморіальний комплекс жертвам фашизму в с. Кортелісах.

Пріоритетними в області є пізнавальний, оздоровчий, етнічний, водний, екотуризм і мисливство.

Дніпропетровська область

Має 105 природно-заповідних територій та об'єктів, зокрема 15 заказників державного значення та 24 – місцевого значення, 54 пам'ятки природи, 7 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, три заповідні урочища.

До рекреаційних ресурсів області належать м'який клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі. Створено курорт «Солоний Лиман».

Найвідомішими туристичними об'єктами є культурно-архітектурні пам'ятки у с. Старих Кодаках, місця боїв козацьких військ з польською шляхтою під м. Жовтими Водами та с. Княжими Байраками, історико-культурні пам'ятки в м. Дніпропетровську, садиба-музей Д. І. Яворницького, місця, пов'язані з форсуванням Дніпра в роки Другої світової війни, скіфські кургани IV ст. до н. е., місця розташування козацьких січей, Музей ужиткового мистецтва петриківського художнього орнаменту в смт Петриківці.

Перспективним в області є пізнавальний туризм.

Донецька область

Має 70 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема філії Українського степового заповідника, 30 заказників державного та місцевого значення, 30 пам'яток природи, 6 заповідних урочищ.

М'який клімат узбережжя Азовського моря, лікувальні грязі, джерела мінеральних, радонових і столових вод належать до рекреаційних ресурсів області.

Туристично-екскурсійні об'єкти: історико-архітектурний заповідник у м. Слов'яногірську, культурно-архітектурні споруди в м. Артемівську, художній музей видатного живописця А. І. Куїнджі в м. Маріуполі, степовий заповідник Кам'яні Могили біля м. Володарського.

Перспективним в області є сімейний туризм, оздоровлення та відпочинок місцевого населення.

Житомирська область

Має 102 території та об'єкти природно-заповідного фонду, зокрема Поліський заповідник державного значення, 43 заказники (10 – державного значення), 26 пам'яток природи, 31 парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва.

До рекреаційних ресурсів належать значні масиви лісів, річки, озера та ставки, а також радонові джерела мінеральної та столової води, родовища торфових і сапропелевих лікувальних грязей.

На території області розташовані культурно-архітектурні пам'ятки періоду Київської Русі – у містах Овручі, Житомирі та Новограді-Волинському, Музей фарфору в с. Баранівці, садиба в смт Верхівці, пов'язана з ім'ям видатного французького письменника Оноре де Бальзака, меморіальний будинок-музей С. П. Корольова в м. Житомирі.

Перспективним є пізнавальний туризм.

Закарпатська область

Має 415 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Синевирський природний національний парк, Карпатський державний заповідник, 24 заказники державного значення, 14 – місцевого значення, ботанічний сад Ужгородського університету, 349 пам'яток природи, 21 пам'ятку садово-паркового мистецтва, три заповідні урочища.

До природних рекреаційних ресурсів області належать близько 50 родовищ мінеральних лікувальних вод різних типів.

Серед об'єктів туризму найбільшу атракційність мають пам'ятки архітектури в містах Ужгороді, Сваляві, Невицькому, Мукачевому, Виноградіві, Карпатський державний заповідник у м. Рахові, Ужгородський музей народної архітектури та побуту.

Для області перспективними є пізнавальний, спортивно-оздоровчий туризм і мисливство.

Запорізька область

Має 299 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 181 заказник, з них 7 державного значення, 95 пам'яток природи, зокрема 6 державного значення, три заповідні урочища, 20 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Кліматичні умови області, піщані пляжі узбережжя Азовського моря та Каховського водосховища, джерела мінеральної води та лікувальні грязі сприяють розвитку туризму та відпочинку.

Найвідоміші об'єкти туризму – Національний заповідник «Хортиця», кургани III–I тис. до н. е. в м. Біленькому, історико-архітектурні пам'ятки V–III ст. до н. е. у селах Великій Знам'янці і Балках, частина філії Українського степового заповідника Кам'яні Могили, Дніпрогес.

Перспективними для області є пізнавальний, оздоровчий, кінний туризм, сімейний відпочинок.

Івано-Франківська область

Має 366 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Карпатський природний національний парк, 30 заказників, 99 пам'яток природи, три дендропарки, 8 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 212 заповідних урочищ.

Сприятливі кліматичні умови, мінеральні води, лікувальні торфові грязі, розташовані в південно-східній частині області, курорти становлять її природно-рекреаційний потенціал.

Серед туристичних об'єктів найбільше значення мають: Музей дерев'яної архітектури та живопису XVI–XVII ст. у м. Ротатині, історико-архітектурні пам'ятки в м. Івано-Франківську, Національний заповідник «Галич», пам'ятки архітектури в смт Крилосі, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини, Манявський скит (XVII ст.), літературно-меморіальний музей І. Я. Франка в с. Криворівні.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий, етнічний, водний, кінний, екотуризм, мисливство та сімейний відпочинок.

Київська область

Має 85 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема 12 державного значення, 17 заказників, 35 пам'яток природи, 8 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 12 заповідних урочищ.

Сприятливі кліматичні умови, численні водні ресурси та мінеральні джерела, курорти (Ворзель, Миронівка, Ірпінь, Біла Церква) і курортні місцевості (Пірнове, Лютіж, Буча, Клавдієве-Тарасове), історико-культурні пам'ятки обумовлюють провідне місце області як туристично-рекреаційного регіону.

Серед туристичних об'єктів найцікавішими є: Переяслав-Хмельницький історико-культурний заповідник, Археологічний музей пізньопалеолітної стоянки у с. Добраничівці, пам'ятки архітектури, дендропарк «Олександрія» та комплекс паркових споруд у м. Білій Церкві, пам'ятка архітектури Покровська церква з мозаїкою за ескізами М. К. Реріха у с. Пархомівці, пам'ятки дерев'яної архітектури – Покровська церква у м. Фастові (1740), дерев'яні церкви в с. Пищиках (1651) та у с. Синяві (1649), собор Антонія і Феодосія у м. Василькові (1758), пам'ятник-музей визволення м. Києва з діорамою «Битва за Київ. Лютізький плацдарм. 1943 р.» у с. Нових Петрівцях.

Для області перспективними є сімейний відпочинок, пізнавальний туризм.

Кіровоградська область

Має 39 об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема державного значення – пам'ятка природи Чорний Ліс, дендропарк «Веселі Боковеньки», два заказники, пам'ятки садово-паркового мистецтва і місцевого значення – два заказники, 17 пам'яток природи, 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та 10 заповідних урочищ.

М'який клімат, мальовничі береги річок і водосховищ створюють рекреаційні ресурси області.

Найважливішими об'єктами туризму є: усипальниця російського військового діяча, героя Вітчизняної війни 1812 р. М. М. Раєвського, Хрестовоздвиженська церква в Розумівці, пам'ятка архітектури Іллінська церква 1786 р. у м. Новомиргороді, музей-заповідник І. К. Карпенка-Карого на хуторі Надія, красзнавчий музей у м. Кіровограді.

Пріоритетними є пізнавальний туризм і сімейний відпочинок.

Луганська область

Має 87 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, серед них такі пам'ятки природи комплексного характеру, як Айдарська тераса та Конгресів яр, 6 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, зокрема Гостра Могила, 13 заказників, 48 пам'яток природи, 14 заповідних урочищ.

До природних рекреаційних ресурсів належать мінеральні води різних типів.

Найцікавішими туристичними об'єктами є пам'ятки природи унікальні крейдянні скелі Баранячі Лоби у смт Новоайдарі, Королівські скелі у Луганському заповіднику, меморіальний комплекс «Молода гвардія» у м. Краснодоні.

Пріоритетними є оздоровчий туризм і сімейний відпочинок.

Львівська область

Має 400 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема Державний заповідник «Розточчя», 33 заказники, ботанічний сад Львівського університету, два дендропарки, 240 пам'яток природи, 55 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 61 заповідне урочище.

В області є значні курортно-оздоровчі (мінеральні води різних типів і торфові лікувальні грязі), спортивні та туристично-екскурсійні ресурси.

До найважливіших об'єктів туризму належать монастирський комплекс у с. Крехові, пам'ятки архітектури XV–XIX ст. у м. Городку, Державний історико-архітектурний заповідник у м. Львові, музей-заповідник «Олеський замок» у смт Олеську, пам'ятки архітектури у містах Самборі та Дрогобичі.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий туризм і сімейний відпочинок.

Миколаївська область

Має 89 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: частина Чорноморського біосферного заповідника, 26 заказників, зокрема лісовий заказник державного значення «Рацинська дача», 30 пам'яток природи, зокрема ботанічне урочище «Степок» державного значення, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, зокрема «Мостовський» державного значення, 13 заповідних урочищ, Миколаївський зоопарк.

До природно-рекреаційних ресурсів області належать піщані пляжі на узбережжі Чорного моря, м'який, теплий клімат, мінеральні води, лікувальні грязі та ропа лиманів. Бази відпочинку розташовані головним чином у курортних зонах міст Очакова, Миколаєва та с. Коблевого.

Серед туристичних об'єктів найвідомішими є: пам'ятка історії VI ст. до н.е. державний заповідник «Ольвія», пам'ятка архітектури Покровська церква 1805 р. у м. Первомайську, музеї – краєзнавчий, художній імені В. В. Верещагіна, суднобудування і флоту в м. Миколаєві, воєнно-історичний імені О. В. Суворова, діорама «Штурм фортеці Очакова у 1788 році російськими військами», мариністичного живопису Р. Г. Судковського у м. Очакові.

Перспективними є оздоровчий, вітрильний туризм і сімейний відпочинок.

Одеська область

Має 92 природно-заповідні території та об'єкти, зокрема державного значення – заповідник «Дунайські плавні», 5 заказників, 2 пам'ятки природи, ботанічний сад Одеського державного університету, Одеський зоопарк, Кардамичівський парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва та місцевого значення – 17 заказників, 42 пам'ятки природи, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 2 заповідні урочища.

Курортно-рекреаційне господарство відіграє в області важливу роль. Сприятливі кліматичні умови примор'я, численні пляжі, тепла морська вода, лікувальні грязі та мінеральні джерела зумовлюють його загальнодержавне значення.

Серед об'єктів туризму найбільше значення мають художній, історико-краєзнавчий, археологічний, літературний музеї та музей морського флоту в м. Одесі, пам'ятки архітектури XIII–XIX ст., зокрема фортеця у м. Білгороді-Дністровському, катакомби, музей партизанської слави у смт Нерубайському.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий, вітрильний туризм і сімейний відпочинок.

Полтавська область

Має 169 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 46 заказників (11 – державного значення), 92 пам'ятки природи (1 – державного значення), Устимівський дендропарк, 20 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (4 – державного значення), 10 заповідних урочищ.

Кліматичні умови, густа мережа річок, численні водоймища в поєднанні з мальовничими краєвидами, джерела мінеральних вод відомих курортів м. Миргорода і с. Ліщинівки сприяють організації туристично-рекреаційної діяльності в області.

Найзначніші туристичні об'єкти: пам'ятка архітектури Мгарський монастир XVII–XIX ст., скіфське городище VI–III ст. до н. е. у с. Більську, Троїцька та Миколаївська церкви, дзвіниця та триумфальна арка в смт Диканьці, пам'ятки архітектури й музеї – краєзнавчий, художній, літературно-меморіальні Панаса Мирного та В. Г. Короленка, музей-садиба І. П. Котляревського у м. Полтаві, музей М. В. Гоголя у с. Великих Сорочинцях і заповідник-музей М. В. Гоголя у с. Гоголевому (Василівці), історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви».

Для області перспективними є оздоровчий, пізнавальний, кінний туризм і сімейний відпочинок.

Рівненська область

Має 227 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема державного значення – 17 заказників, 8 пам'яток природи, 2 пам'ятки садово-паркового мистецтва та місцевого значення – 91 заказник, 36 пам'яток природи, 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 63 заповідні урочища.

Сприятливі кліматичні умови, значні масиви лісів, річки, озера, лікувальні торфові грязі та мінеральні води створюють рекреаційні ресурси області.

Найцікавішими туристично-екскурсійними об'єктами є: музей-заповідник «Козацькі могили» на о. Журавлиха, історико-культурний заповідник у м. Острозі, палацові та монастирські комплекси у містах Дубні і Корці, архітектурні пам'ятки XVIII–XIX ст. у м. Рівному та ін.

Для області перспективними є пізнавальний, оздоровчий туризм і сімейний відпочинок.

Сумська область

Має 168 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема відділення Українського степового заповідника Михайлівську цілину, 50 заказників (10 – державного значення), 55 пам'яток природи (2 – державного значення), дендропарк, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 43 заповідних урочища.

Область має сприятливі кліматичні умови, приваблює мальовничими берегами численних річок, джерелами питної води з цінними лікувальними та смаковими якостями. До важливих рекреаційних ресурсів Сумщини належать ліси.

Найбільший інтерес у туристів викликають пам'ятки архітектури XVII–XIX ст. у м. Путивлі, садово-паркового мистецтва та архітектури у смт Кияниці, музеї – художній і декоративно-ужиткового мистецтва, будинок-музей Д. П. Чехова у м. Сумах, пам'ятки архітектури XVIII–XIX ст. у містах Ромнах, Лебедині й Охтирці.

Перспективними є сімейний відпочинок, пізнавальний і водний туризм.

Тернопільська область

Має 421 територію та об'єкт природно-заповідного фонду, зокрема заповідник «Медобори», 89 заказників (15 – державного значення), 308 пам'яток природи (12 – державного значення), 18 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (4 – державного значення).

Сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти, ліси, річки, джерела мінеральної води та лікувальні грязі, відомий кліматичний курорт Заліщики створюють рекреаційні ресурси області.

Найцікавішими об'єктами туризму є пам'ятки архітектури XII–XIX ст. у м. Кременці, Почаївська лавра та Музей духовної культури України у м. Почаєві, картинна галерея у м. Тернополі, найбільша у світі гіпсова печера «Кришталева» з мінеральними джерелами у с. Кривчому.

Перспективними є оздоровчий, пізнавальний і спелеотуризм, сімейний відпочинок.

Харківська область

Має 135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з них державного значення – 2 заказники (Бурлуцький і Катеринівський), ботанічний сад і зоопарк у м. Харкові, 4 пам'ятки садово-паркового мистецтва та місцевого значення – 81 заказник, 39 пам'яток природи, один парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва та 6 заповідних урочищ.

Сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафт, джерела мінеральних вод – рекреаційні ресурси області.

Найвідомішими туристичними об'єктами є: меморіальний комплекс українського філософа-просвітителя Г. С. Сковороди в с. Сковородинівці, пам'ятки архітектури XVII–XIX ст., історичний і художній музеї у м. Харкові, художньо-меморіальний музей живописця І. Ю. Рєпіна в м. Чугуєві та пам'ятки архітектури XIX ст. у м. Ізюмі.

Перспективними є оздоровчий і пізнавальний туризм, сімейний відпочинок.

Херсонська область

Має 69 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема 2 біосферні заповідники, 5 заказників державного значення, а також 7 заказників, 32 пам'ятки природи, 12 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 10 заповідних урочищ місцевого значення.

Розвиток курортного господарства та масового відпочинку в області базується на значному природно-рекреаційному потенціалі долин річок Дніпра, Інгульця, узбережжя Каховського водосховища, Дніпровського лиману, Чорного й Азовського морів, курортів міст Голої Пристані, Скадовська й Арабатської стрілки.

Найцікавішими об'єктами туризму є: пам'ятки архітектури XVIII–XIX ст., музеї – краєзнавчий і художній у м. Херсоні, місце розташування Олешківської січі 1711–1728 рр. поблизу м. Цюрупинська, Музей флори та фауни Південної України, заповідник «Асканія-Нова».

Перспективними є оздоровчий, водний, вітрильний та екотуризм, сімейний відпочинок.

Хмельницька область

Має 269 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 39 заказників (15 – державного значення), 198 пам'яток природи (4 – державного значення), Кам'янець-Подільський ботанічний сад, 7 заповідних урочищ, 24 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (8 – державного значення).

Природними рекреаційними ресурсами Хмельниччини вважаються сприятливі кліматичні умови, лісові масиви, джерела мінеральних вод.

Найвідомішими туристичними об'єктами є пам'ятки архітектури XIV–XVIII ст. у містах Ізяславі, Старокостянтиніві, с. Сутківцях і смт Меджибожі, Державний історико-архітектурний заповідник у м. Кам'янці-Подільському.

Перспективними є оздоровчий туризм і сімейний відпочинок.

Черкаська область

Має 381 територію та об'єкт природно-заповідного фонду, зокрема Канівський заповідник, 159 заказників (3 – державного значення), 155 пам'яток природи (10 – державного значення), дендропарк «Софіївка», Черкаський зоопарк, 38 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (6 – державного значення), 26 заповідних урочищ.

М'який, помірно континентальний клімат, мальовничі куточки природи по берегах річок Дніпра, Росі, Тясмину й інших приваблює туристів в область, яка входить до складу Придніпровської рекреаційної зони. Є курорт «Соснівка».

Найцікавішими об'єктами туризму є: пам'ятка архітектури періоду Київської Русі Успенський собор XII ст., Шевченківський національний заповідник у м. Каневі, Державний історико-культурний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» (села Шевченкове, Моринці, Будище, Вільшана), Національний заповідник «Чигирин», Музей історії хліборобства із залишками поселення IV ст. до н.е. у м. Тальному, музей історії Корсунь-Шевченківської битви, музей О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського у м. Кам'янці.

Перспективними є оздоровчий, пізнавальний туризм і сімейний відпочинок.

Чернівецька область

Має 243 території та об'єкти природно-заповідного фонду, зокрема 7 заказників державного значення, 8 пам'яток природи, ботанічний сад і дендропарк Чернівецького державного університету, Сторожинецький дендропарк, а також 9 заказників, 136 пам'яток природи, 40 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 39 заповідних урочищ місцевого значення.

Сприятливі можливості лікування в області створюють відомі родовища лікувальних грязей і джерела мінеральних вод у Глибоцькому, Сторожинецькому, Путильському та Вижницькому районах.

Найзначнішими об'єктами туризму є: фортеця XIII–XVIII ст. у м. Хотині, пам'ятки архітектури XVII–XIX ст., музеї – краєзнавчий і народної архітектури та побуту, пам'ятки садово-паркового мистецтва XIX ст. у м. Чернівцях, триярусна печера «Попелюшка» з галереєю та внутрішнім оздобленням біля с. Подвірного.

Перспективними є оздоровчий, пізнавальний, водний, екотуризм і сімейний відпочинок.

Чернігівська область

Має 528 територій та об'єктів природно-заповідного фонду: 332 заказники (4 – державного значення), 127 пам'яток природи (3 – державного значення), Тростянецький дендропарк, Менський зоопарк, 22 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, зокрема державного значення у с. Сокиринцях, 45 заповідних урочищ.

М'який клімат, мальовничі ландшафти, значні лісові масиви, річки та водоймища створюють багаті природні рекреаційні ресурси Чернігівщини. На терасах Десни та її притоків є лікувальні грязі та джерела мінеральних вод.

Найвідомішими туристичними об'єктами є: історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», Спасо-Преображенський монастир (XI–XIX ст.) у м. Новгороді-Сіверському, археологічний музей на місці стоянки пізнього палеоліту в с. Мезині, Державний архітектурно-історичний заповідник, музеї: М. М. Коцюбинського, історичний і художній у м. Чернігові, будинок ліцею (1807–1820) у м. Ніжині, Юр'єва (Михайлівська) божниця (1098) у м. Острі, собор Різдва (1752–1764) у с. Козельці, меморіальний музей М. К. Заньковецької у с. Заньках, будинок В. Кочубея та палац К. Розумовського у смт Багурині, палацово-парковий ансамбль у селищі Качанівці, літературно-меморіальний музей О. П. Довженка у с. Сосниці.

Перспективними є пізнавальний туризм і сімейний відпочинок.

Місто Київ

Столиця України Київ – найвизначніший культурно-історичний центр країни, осередок великого туристичного потенціалу.

Місто розташоване на берегах Дніпра, на межі Полісся і Лісостепу, оточене суцільним кільцем «зеленої зони», має багаті природно-рекреаційні ресурси: ліси, лісопарки, гаї, зелені насадження, площа яких у межах міста становить 43,6 тис. га (на кожного жителя припадає 181 м² зелених насаджень), сади, парки (понад 60), зокрема такі відомі, як Гідропарк, Голосіївський імені М. Т. Рильського та Центральний, а також Центральний ботанічний сад Національної академії наук, Ботанічний сад державного університету імені А. В. Фоміна, зоопарк, 2 курорти (Конча-Заспа, Пуща-Водиця), піщані пляжі, численні озера, ставки, водоймища.

Київ зберігає унікальні архітектурні пам'ятки. Найдавніші з них – Софійський собор (XI ст.), Києво-Печерська лавра (XI ст.), залишки Золотих воріт (1037), Кирилівська церква (XII ст.), Видубицький монастир (XI ст.), Андріївська церква (1749–1754), Маріїнський палац (1750–1755), Кловський палац (1752–1756), Контрактовий будинок (1815–1817). Споруди пізнішого періоду – Володимирський собор (1862–1896), історико-архітектурний комплекс Подолу (XVII–XVIII ст.), сучасні будинки Національного театру опери та балету (1901), Музею українського образотворчого мистецтва (1897–1900), Національного банку (1902–1905), архітектурний ансамбль Хрещатика та Національний виставковий центр (1953–1958).

У місті – 2 національні заповідники: Києво-Печерський історико-культурний і «Софія Київська», 23 державні музеї, зокрема народної архітектури та побуту, історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., історії України, історії Києва, книги і друкарства, центральний архів-музей літератури і мистецтва, українського образотворчого мистецтва, літератури, українського народного декоративного мистецтва, російського мистецтва, західного та східного мистецтва, історичних коштовностей, центральний науково-природознавчий, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського.

У Києві багато пам'ятників, серед яких найвідоміші – князю Володимиру, Богдану Хмельницькому, Тарасу Шевченкові, Лесі Українці, Григорію Сковороді, жертвам фашизму у Бабиному яру, Вічної Слави.

Перспективними є пізнавальний, оздоровчий, спортивний туризм і сімейний відпочинок.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про природно-заповідний фонд України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 34, ст. 502)

Цей Закон визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів.

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну й іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного та рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу й забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища.

У зв'язку з цим законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною.

Розділ I **ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Стаття 1. Завдання законодавства України про природно-заповідний фонд України

Завданням законодавства України про природно-заповідний фонд України є регулювання суспільних відносин щодо організації, охорони використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення їх природних комплексів, управління у цій галузі.

Стаття 2. Законодавство України про природно-заповідний фонд

Відносини в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів регулюються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1264–12), цим Законом та іншими актами законодавства України.

Стаття 3. Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України

До природно-заповідного фонду України належать:

- природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;
- штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення. (Частина друга статті 3 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Залежно від походження, інших особливостей природних комплексів та об'єктів, що оголошуються заказниками чи пам'ятками природи, мети і необхідного режиму охорони:

- заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні;
- пам'ятки природи поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

Законодавством Автономної Республіки Крим може бути встановлено додаткові категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Стаття 4. Форми власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду

Території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі й інші природні ресурси, надані національним природним паркам, є власністю Українського народу. (Частина перша статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Регіональні ландшафтні парки, буферні зони, антропогенні ландшафти, регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, землі й інші природні ресурси, включені до складу, але не надані національним природним паркам, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та

парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України. (Частина друга статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття цього Закону, не підлягають приватизації.

У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження з відповідною перереєстрацією охоронного зобов'язання.

Стаття 5. Правові засади функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Завдання, науковий профіль, особливості природоохоронного режиму та характеру функціонування природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заказників, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків визначаються в положеннях про них, які розробляються відповідно до цього Закону і затверджуються:

– центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

– органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Завдання, особливості природоохоронного режиму пам'яток природи та заповідних урочищ визначаються на основі цього Закону безпосередньо в їх первинних облікових документах.

Природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, а також ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки загальнодержавного значення є юридичними особами.

Ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва відповідно до законодавства України можуть бути визнані юридичними особами.

Стаття 6. Охорона територій та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність

Території та об'єкти, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність, підлягають комплексній охороні, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об'єктів, яке відповідно до цього Закону та законодавства України про охорону пам'яток історії та культури затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та центральним органом виконавчої влади в галузі культури. (Стаття 6 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 7. Землі природно-заповідного фонду

Землі природно-заповідного фонду – це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Землі природно-заповідного фонду України, а також землі територій та об'єктів, що мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську цінність і є відповідно до статті 6 цього Закону об'єктами комплексної охорони, належать до земель природоохоронного й історико-культурного призначення.

На землях природоохоронного й історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

На використання земельної ділянки або її частини в межах природно-заповідного фонду може бути встановлено обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором. Обмеження (обтяження) підлягає державній реєстрації та діє протягом строку, встановленого законом або договором.

Завдані обмеженням (обтяженням) у землекористуванні втрати підлягають відшкодуванню згідно із Земельним кодексом України (2768-14). (Стаття 7 в редакції Закону № 1377-IV (1377-15) від 11.12.2003).

Стаття 8. Основні засоби збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду забезпечується шляхом:

- встановлення заповідного режиму;
- організації систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення комплексних досліджень з метою розробки наукових основ їх збереження й ефективного використання;
- додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду під час здійснення господарської, управлінської й іншої діяльності, розробки проектної і проектно-планувальної документації, землевпорядкування, лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз;
- запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони;
- здійснення державного та громадського контролю за додержанням режиму їх охорони та використання;
- встановлення підвищеної відповідальності за порушення режиму їх охорони та використання, а також за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення широкого міжнародного співробітництва у цій сфері;
- проведення інших заходів з метою збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду. (Стаття 8 із змінами, внесені згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 9. Види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених цим Законом та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися:

- у природоохоронних цілях;
- у науково-дослідних цілях;
- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;
- в освітньо-виховних цілях;
- для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

Встановлені частиною першою цієї статті основні види використання, а також заготівля деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство й інші

види використання можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів.

Стаття 10. Права громадян з питань охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Громадяни України з питань охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають право на:

- участь в обговоренні проектів законодавчих актів з питань розвитку заповідної справи, формування природно-заповідного фонду;
- участь у розробці та реалізації заходів щодо їх охорони й ефективного використання, запобігання негативного впливу на них господарської діяльності;
- внесення пропозицій про включення до складу природно-заповідного фонду найбільш цінних природних територій та об'єктів;
- ознайомлення з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, здійснення інших видів користування з дотриманням встановлених вимог щодо заповідного режиму;
- участь у здійсненні громадського контролю за охороною заповідних територій та об'єктів, внесення пропозицій про притягнення до відповідальності винних у порушенні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Законодавством України можуть бути визначені й інші права громадян з питань охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Розділ II

УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ОХОРОНИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 11. Спеціально уповноважений орган державного управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду

Спеціально уповноваженим органом державного управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду є центральний орган виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Для забезпечення державного управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду можуть створюватися спеціальні підрозділи центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та його органів на місцях.

Стаття 12. Управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду

Управління природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, а також ботанічними садами, дендрологічними парками та зоологічними парками загальнодержавного значення здійснюється їх спеціальними адміністраціями.

Спеціальні адміністрації можуть створюватися також для управління ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками місцевого значення та парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва за рішенням органів, у віданні яких вони перебувають.

До складу спеціальної адміністрації з управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, господарського й іншого обслуговування.

Управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, для яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється підприємствами, установами й організаціями, у віданні яких перебувають ці території та об'єкти.

Стаття 13. Участь об'єднань громадян в управлінні територіями та об'єктами природно-заповідного фонду

Об'єднання громадян, статутами яких передбачена діяльність у галузі охорони навколишнього природного середовища, мають право на участь в управлінні територіями та об'єктами природно-заповідного фонду шляхом:

- внесення пропозицій щодо організації нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, забезпечення їх охорони, ефективного використання та відтворення природних комплексів та об'єктів;
- сприяння державним органам в їх діяльності у цій сфері;
- участі у встановленому порядку в проведенні екологічної експертизи об'єктів, що негативно впливають чи можуть негативно вплинути на стан територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- участі в контролі за додержанням режиму таких територій та об'єктів;
- здійснення відповідно до законодавства України інших заходів, передбачених їх статутами.

Розділ III

РЕЖИМ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 14. Визначення режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду – це сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які визначають правовий статус, призначення цих територій та об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання та відтворення їх природних комплексів.

Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається відповідно до цього Закону з урахуванням їх класифікації та цільового призначення.

ГЛАВА 1. ПРИРОДНІ ЗАПОВІДНИКИ

Стаття 15. Статус та завдання природних заповідників

Природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання та надаються заповідникам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій,

поширення екологічних знань, сприяння в підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи.

На природні заповідники покладається також координація та проведення наукових досліджень на територіях заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ у регіоні.

Стаття 16. Вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників

На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська й інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, а саме:

– будівництво споруд, шляхів, лінійних й інших об'єктів транспорту та зв'язку, не пов'язаних з діяльністю природних заповідників, розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування, лісосплав, проліт літаків та вертольотів нижче 2000 метрів над землею, подолання літаками звукового бар'єру над територією заповідника й інші види штучного шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;

– геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного і гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, інші види користування рослинним і тваринним світом, що призводять до порушення природних комплексів;

– мисливство, рибальство, інтродукція нових видів тварин і рослин, проведення заходів з метою збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науково обґрунтовану ємкість угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для виконання наукових досліджень. (Частина перша статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Для збереження та відтворення корінних природних комплексів, проведення науково-дослідних робіт і виконання інших завдань у природному заповіднику відповідно до проекту організації його території й охорони природних комплексів допускається:

– виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів заповідника внаслідок антропогенного впливу – відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо;

– здійснення протипожежних і санітарних заходів, що не порушують режиму заповідника; спорудження у встановленому порядку будівель та інших об'єктів, необхідних для виконання поставлених перед заповідником завдань; збір колекційних та інших матеріалів, виконання робіт, передбачених планами довгострокових стаціонарних наукових досліджень, проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

Проектом організації території природного заповідника й охорони його природних комплексів може бути передбачено виділення земельних ділянок для задоволення господарських потреб заповідника та його працівників у сінокосах, випасах, городах і паливі відповідно до встановлених нормативів.

Проекти організації території природних заповідників та охорони їх природних комплексів розробляються спеціалізованими проектними організаціями та затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

У разі термінової необхідності за клопотанням науково-технічної ради природного заповідника з дозволу центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на території природного заповідника можуть проводитися заходи, спрямовані на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха та в інших цілях, не передбачені Проектом організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів.

Для ліквідації наслідків аварій та стихійного лиха, у результаті яких виникає пряма загроза життю людей чи знищення заповідних природних комплексів, особливо термінові заходи здійснюються за рішенням дирекції природного заповідника.

ГЛАВА 2. БІОСФЕРНІ ЗАПОВІДНИКИ

Стаття 17. Статус і завдання біосферних заповідників

Біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Біосферні заповідники створюються на базі природних заповідників, національних природних парків із включенням до їх складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій та інших земель і належать до всесвітньої глобальної мережі біосферних заповідників.

Стаття 18. Структура території та особливості управління біосферними заповідниками

Для біосферних заповідників установлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням:

– заповідна зона – включає території, призначені для збереження та відновлення найбільш цінних природних і мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного та тваринного світу; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;

– буферна зона – включає території, виділені з метою запобігання негативного впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників;

– зона антропогенних ландшафтів – включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації й інших видів господарської діяльності. (Частина перша статті 18 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

У межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони, встановлених цим Законом.

Проекти організації території біосферних заповідників та охорони їх природних комплексів розробляються спеціалізованими проектними організаціями та затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища. (Статтю 18 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 19. Особливості діяльності біосферних заповідників

Наукові дослідження, спостереження за станом навколишнього природного середовища й інша діяльність біосферних заповідників здійснюються з урахуванням міжнародних програм.

ГЛАВА 3. НАЦІОНАЛЬНІ ПРИРОДНІ ПАРКИ

Стаття 20. Статус і завдання національних природних парків

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню й естетичну цінність.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання та надаються національним природним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

До складу територій національних природних парків можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів.

На національні природні парки покладається виконання таких основних завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку й інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів і їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

Стаття 21. Структура території та вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів національних природних парків

На території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної й інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням:

– заповідна зона – призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;

– зона регульованої рекреації – у її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство й промислове добування мисливських тварин, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони;

– зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку;

– господарська зона – у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників і землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. (Частина перша статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території національного природного парку.

Зонування території національного природного парку, рекреаційна й інша діяльність на його території провадяться відповідно до Положення про національний природний парк та Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджується центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища. (Частина третя статті 21 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 22. Рекреаційна діяльність на території національних природних парків

Рекреаційна діяльність на території національних природних парків організовується спеціальними підрозділами адміністрації парків, а також іншими підприємствами, установами й організаціями на підставі угод з адміністрацією парку.

ГЛАВА 4. РЕГІОНАЛЬНІ ЛАНДШАФТНІ ПАРКИ

Стаття 23. Статус і завдання регіональних ландшафтних парків

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

Регіональні ландшафтні парки організовуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

У разі необхідності вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів для потреб регіональних ландшафтних парків провадиться в порядку, встановленому законодавством України.

На регіональні ландшафтні парки покладається виконання таких завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів;
- створення умов для ефективного туризму, відпочинку й інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів і об'єктів;
- сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

Стаття 24. Структура території та вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів регіональних ландшафтних парків

На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної й інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей може проводитися зонування з урахуванням вимог, встановлених для території національних природних парків.

Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів і порядок його реалізації затверджуються державним органом, який прийняв рішення про організацію парку.

ГЛАВА 5. ЗАКАЗНИКИ

Стаття 25. Статус і завдання заказників

Заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів.

Оголошення заказників провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

Стаття 26. Основні вимоги щодо режиму заказників

На території заказника обмежується або забороняється діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про заказник.

Господарська, наукова й інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням заказника, проводиться з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заказником, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

ГЛАВА 6. ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ

Стаття 27. Статус і завдання пам'яток природи

Пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне й пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані.

Оголошення пам'яток природи провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

Стаття 28. Основні вимоги щодо режиму пам'яток природи

На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених пам'ятками природи, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

ГЛАВА 7. ЗАПОВІДНІ УРОЧИЩА

Стаття 29. Статус і завдання заповідних урочищ

Заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні й інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані.

Оголошення заповідних урочищ провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

Стаття 30. Основні вимоги щодо режиму заповідних урочищ

На території заповідних урочищ забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються в природних комплексах, включених до їх складу, відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заповідними урочищами, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

ГЛАВА 8. БОТАНІЧНІ САДИ

Стаття 31. Статус і завдання ботанічних садів

Ботанічні сади створюються з метою збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої та світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної й освітньої роботи.

Ботанічні сади загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами.

Ботанічним садам місцевого значення у встановленому порядку може бути надано статус науково-дослідної установи.

Ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання та надаються ботанічним садам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

Стаття 32. Структура території та основні вимоги щодо режиму ботанічних садів

На території ботанічних садів забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню колекцій флори.

У межах ботанічних садів для забезпечення необхідного режиму охорони й ефективного використання можуть бути виділені зони:

– експозиційна – її відвідування дозволяється в порядку, що встановлюється адміністрацією ботанічного саду;

– наукова – до складу зони входять колекції, експериментальні ділянки тощо, на відвідування її мають право лише співробітники ботанічного саду у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також спеціалісти інших установ з дозволу адміністрації саду;

– заповідна – відвідування її забороняється, крім випадків, коли воно пов'язано з проведенням наукових спостережень;

– адміністративно-господарська.

Зонування території ботанічних садів проводиться відповідно до Положення про ботанічний сад і Проекту організації території ботанічного саду, що розробляється спеціалізованими науковими та проектними установами й затверджується органом, у підпорядкуванні якого перебуває ботанічний сад, за погодженням з:

– центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо ботанічних садів загальнодержавного значення;

– органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо ботанічних садів місцевого значення.

ГЛАВА 9. ДЕНДРОЛОГІЧНІ ПАРКИ

Стаття 33. Статус і завдання дендрологічних парків

Дендрологічні парки створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників і їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного й іншого використання.

Дендрологічні парки загальнодержавного значення є науково-дослідними природоохоронними установами.

Дендрологічним паркам місцевого значення у встановленому порядку може бути надано статус науково-дослідної установи.

Земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання та надаються дендрологічним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

Стаття 34. Основні вимоги щодо режиму дендрологічних парків

На території дендрологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню дендрологічних колекцій.

На території дендрологічних парків може бути проведено зонування відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів.

Проект організації території дендрологічного парку розробляється спеціалізованими науковими та проектними установами і затверджується органом, у підпорядкуванні якого перебуває дендрологічний парк, за погодженням з:

– центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо дендрологічних парків загальнодержавного значення;

– органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо дендрологічних парків місцевого значення.

ГЛАВА 10. ЗООЛОГІЧНІ ПАРКИ

Стаття 35. Статус і завдання зоологічних парків

Зоологічні парки створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних і місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни та розробки наукових основ її розведення в неволі.

Зоологічні парки загальнодержавного значення є природоохоронними культурно-освітніми та науково-дослідними установами. (Частина друга статті 35 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання та надаються зоологічним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.

Стаття 36. Структура території та основні вимоги щодо режиму зоологічних парків

На території зоологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню сприятливих умов для життя тварин цих парків.

На території зоологічних парків з метою забезпечення виконання поставлених перед ними завдань виділяються зони:

- експозиційна – призначена для стаціонарного утримання тварин і використання їх у культурно-пізнавальних цілях;
- наукова – у її межах проводиться науково-дослідна робота;
- відвідування зони дозволяється в порядку, що встановлюється адміністрацією парку;
- рекреаційна – призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку;
- господарська – зона, де розміщуються допоміжні господарські об'єкти.

Проект організації території зоологічного парку розробляється спеціалізованими науковими та проектними організаціями та затверджується органом, у підпорядкуванні якого перебуває зоологічний парк, за погодженням з:

- центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо зоологічних парків загальнодержавного значення;
- органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо зоологічних парків місцевого значення.

Зоологічні парки можуть організовувати пересувні експозиції тварин, мати у своєму складі підсобні господарства, які створюються для забезпечення тварин кормами.

ГЛАВА 11. ПАРКИ-ПАМ'ЯТКИ САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА

Стаття 37. Статус і завдання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва

Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є природоохоронними рекреаційними установами.

Оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва проводиться з вилученням у встановленому порядку або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва можуть проводитися наукові дослідження.

Стаття 38. Основні вимоги щодо режиму парків-пам'яток садово-паркового мистецтва

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій і масовий відпочинок населення, здійснюється догляд за насадженнями, включаючи санітарні рубки, рубки реконструкції та догляду з підсадкою дерев і чагарників ідентичного видового складу, замість загиблих, вживаються заходи щодо запобігання самосіву, збереження композицій із дерев, чагарників і квітів, трав'яних газонів.

На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва може проводитися зонування відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів.

Утримання та реконструкція парків-пам'яток садово-паркового мистецтва проводиться за проектами, що розробляються спеціалізованими науковими та проектними установами й затверджуються органами, у підпорядкуванні яких перебувають ці парки, за погодженням з:

– центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення;

– органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях – щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Розділ IV

ОХОРОННІ ЗОНИ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 39. Завдання охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях встановлюються охоронні зони.

У разі необхідності охоронні зони можуть встановлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на основі спеціальних обстежень ландшафтів і господарської діяльності на прилеглих територіях.

Стаття 40. Основні вимоги щодо режиму охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Режим охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається з урахуванням характеру господарської діяльності на прилеглих територіях, на основі оцінки її впливу на навколишнє природне середовище.

В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Оцінка такого впливу здійснюється на основі екологічної експертизи, що проводиться в порядку, встановленому законодавством України.

Положення, що визначають режим кожної з охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду, затверджуються державними органами, які приймають рішення про їх виділення.

Охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду враховуються під час розробки проектно-планувальної та проектної документації. (Частина четверта статті 40 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Розділ V

НАУКОВО-ДОСЛІДНІ РОБОТИ НА ТЕРИТОРІЯХ ТА ОБ'ЄКТАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 41. Мета наукових досліджень на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду

Науково-дослідна робота на територіях природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду проводиться з метою вивчення природних процесів, забезпечення постійного спостереження за їх змінами, екологічного прогнозування, розробки наукових основ охорони, відтворення та використання природних ресурсів та особливо цінних об'єктів.

Стаття 42. Основні засади забезпечення організації наукових досліджень на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду

Основні напрями наукових досліджень на територіях природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків визначаються з урахуванням програм і планів науково-дослідних робіт, які затверджуються Національною академією наук України та центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Для ведення наукових досліджень у складі адміністрації природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків загальнодержавного значення створюються відповідні наукові підрозділи, структура, штати, кошторис витрат яких затверджуються органами, у підпорядкуванні яких перебувають зазначені об'єкти природно-заповідного фонду.

У разі необхідності наукові підрозділи можуть створюватися також у складі адміністрації регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків місцевого значення, а також парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Наукові дослідження на території природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва можуть здійснюватися іншими науково-дослідними установами й організаціями на основі єдиних програм і планів науково-дослідних робіт чи спеціальних угод між цими установами й організаціями та адміністраціями державних заповідників й інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду. У разі відсутності адміністрацій ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків місцевого значення та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва такі угоди укладаються зацікавленими науковими установами й організаціями з органами, у підпорядкуванні яких перебувають зазначені об'єкти природно-заповідного фонду.

На території заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ та інших територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, де не створені спеціальні наукові підрозділи, дослідження організовуються природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, ботанічними садами та дендрологічними парками загальнодержавного значення, розташованими в цих регіонах.

Координацію наукових досліджень на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України здійснює Національна академія наук України разом з центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Для вирішення наукових і науково-технічних проблем у природних заповідниках, біосферних заповідниках, національних природних парках, ботанічних садах створюються наукові або науково-технічні ради, до складу яких включаються провідні науковці та фахівці. Склад таких рад, їх завдання та порядок діяльності визначаються органами, у підпорядкуванні яких перебувають об'єкти природно-заповідного фонду зазначених категорій.

Відповідні наукові та науково-технічні ради можуть створюватися також при дендрологічних і зоологічних парках. Навчально-виховна робота навчальних закладів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду проводиться на основі угод, укладених з їх адміністраціями чи підприємствами, установами та організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають вказані території та об'єкти.

Стаття 43. Літопис природи територій та об'єктів природно-заповідного фонду України

Основною формою узагальнення результатів наукових досліджень і спостережень за станом і змінами природних комплексів, виконаних у природних заповідниках, біосферних заповідниках, національних природних парках, є їх літописи природи, матеріали яких використовуються для оцінки стану навколишнього природного середовища, розроблення заходів щодо охорони й ефективного використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Порядок підготовки та програма Літопису природи затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища разом із Національною академією наук України. (Стаття 43 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99)

Розділ VI ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 44. Економічні засоби забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду

Ефективна організація та функціонування природно-заповідного фонду забезпечуються на основі використання таких економічних засобів:

- економічного обґрунтування організації та розвитку природно-заповідного фонду;
- економічної оцінки територій та об'єктів природно-заповідного фонду, ведення їх кадастру;
- диференційованого визначення джерел і нормативів фінансування організації та функціонування природно-заповідного фонду;
- надання відповідним підприємствам, установам та організаціям, що забезпечують функціонування природно-заповідного фонду, податкових та інших пільг;
- компенсації у встановленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.

Стаття 45. Економічне обґрунтування та оцінка територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Економічне обґрунтування розвитку природно-заповідного фонду, а також економічна оцінка природних комплексів та об'єктів, що входять до його складу, здійснюються відповідно до кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду на основі спеціальних методик, які затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Стаття 46. Фінансування заходів щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Фінансування заходів щодо природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків загальнодержавного значення здійснюється за рахунок державного бюджету України. З цією метою можуть також залучатися кошти бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій та громадян.

Фінансування заходів щодо регіональних ландшафтних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків місцевого значення здійснюється за рахунок бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів. З цією метою можуть також залучатися кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій і громадян.

Витрати, пов'язані із забезпеченням режиму охорони заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, здійснюються за рахунок підприємств, установ, організацій, інших землевласників і землекористувачів, на території яких вони знаходяться.

У разі необхідності проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду зазначених категорій, можуть виділятися кошти:

– державного бюджету – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

– бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Стаття 47. Власні кошти об'єктів природно-заповідного фонду

Кошти (зокрема в іноземній валюті), одержані природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками, а також підприємствами, установами й організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають території та об'єкти природно-заповідного фонду інших категорій, від наукової, природоохоронної, туристсько-екскурсійної, рекламно-видавничої й іншої діяльності в межах заповідних територій та об'єктів, що не суперечать їх цільовому призначенню, є їх власними коштами. Ці кошти не підлягають вилученню та використовуються для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

За відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду їх адміністрації, а також підприємства, установи, організації і громадяни, у підпорядкуванні яких перебувають ці території та об'єкти, за погодженням із спеціально уповноваженими державними органами можуть встановлювати плату.

Стаття 48. Екологічні фонди об'єктів природно-заповідного фонду

Для фінансування природоохоронних заходів можуть створюватися цільові екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків.

До цих фондів надходять:

– частина штрафів і грошових стягнень за шкоду, заподіяну їм у результаті порушення законодавства про природно-заповідний фонд, у розмірі 70% загальної суми штрафів і грошових стягнень;

– кошти, одержані від реалізації конфіскованого або вилученого відповідно до законодавства майна, яке було знаряддям або предметом екологічного правопорушення на їх території;

– частина платежів підприємств, установ та організацій за забруднення відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що визначається на підставі еколого-економічної оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище;

– цільові й інші добровільні внески підприємств, установ, організацій, зокрема міжнародних і зарубіжних, і громадян.

Кошти вказаних екологічних фондів можуть використовуватися лише для цільового фінансування заходів, спрямованих на забезпечення охорони заповідних природних комплексів та об'єктів, розвиток наукових досліджень, міжнародного співробітництва, еколого-освітніх робіт. Їх розподіл здійснюється радою фонду, до складу якої включаються представники адміністрації відповідних природних заповідників, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, а також державних органів з охорони навколишнього природного середовища, громадських екологічних об'єднань, провідні науковці та фахівці. До складу таких рад біосферних заповідників можуть включатися представники відповідних міжнародних організацій, відомі зарубіжні вчені та спеціалісти.

Положення про екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Стаття 49. Надання податкових та інших пільг

(Дію частини першої статті 49 зупинено в частині звільнення від оподаткування прибутку згідно з Декретом № 12-92 від 26.12.92).

Кошти природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, а також підприємств, установ, організацій і громадян, у віданні яких перебувають території та об'єкти природно заповідного фонду інших категорій, що спрямовуються на здійснення заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, повністю звільняються від оподаткування.

(Частину другу статті 49 виключено на підставі Закону № 3180-12 від 26.12.92).

Науково-дослідні роботи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду оподатковуються в розмірі 50% нормативів, встановлених для загального оподаткування науково-дослідних робіт.

Кошти, передані підприємствами, установами й організаціями до цільових екологічних фондів природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків, не оподатковуються.

Природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, дендрологічні

парки та зоологічні парки в разі розширення їх територій за рахунок земель сільськогосподарських, лісогосподарських та інших угідь, що є державною власністю, звільняються від відшкодування пов'язаних з цим втрат сільськогосподарського, лісогосподарського та іншого виробництва. У разі включення до складу їх територій земель, що перебувають у колективній чи приватній власності, відшкодування пов'язаних з цим виробничих витрат здійснюється за рахунок:

– державного бюджету – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

– бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів – для територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам і втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва регулюється Земельним кодексом та іншими законодавчими актами України. (Частина п'ята статті 49 в редакції Закону № 3180-12 від 05.05.93).

Природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки звільняються від сплати земельного податку. Підприємства, установи й організації звільняються від плати за землі, включені до складу заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Від земельного податку звільняються заповідники, національні, дендрологічні та зоологічні парки, ботанічні сади, заказники (крім мисливських). (Частина сьома статті 49 в редакції Закону № 3180-12 від 05.05.93).

Стаття 50. Екологічне страхування природно-заповідного фонду

Для компенсації шкоди, заподіяної на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду внаслідок стихійних природних явищ чи промислових аварій і катастроф, проводиться обов'язкове державне чи комерційне екологічне страхування заінтересованих підприємств, установ та організацій. В порядку, що визначається законодавством України, можуть бути встановлені й інші види страхування природно-заповідного фонду.

Розділ VII

ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ Й ОГолоШЕННЯ

ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 51. Підготовка і подання клопотань про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Підготовка та подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду можуть здійснюватися органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, науковими установами, природоохоронними громадськими об'єднаннями або іншими зацікавленими підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Клопотання подаються до державних органів, уповноважених проводити їх попередній розгляд.

Клопотання має містити обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкту природно-заповідного фонду певної категорії, характеристику природоохоронної, наукової, естетичної й іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання, відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників і користувачів природних ресурсів, а також відповідний картографічний матеріал.

До клопотань додаються документи, що підтверджують і доповнюють обґрунтування необхідності створення чи оголошення територій або об'єктів природно-заповідного фонду.

Стаття 52. Попередній розгляд клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Клопотання про необхідність створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду попередньо розглядається у місячний строк:

– щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення – центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища;

– щодо територій та об'єктів місцевого значення – органами цього центрального органу виконавчої влади на місцях. (Частина перша статті 52 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

У разі схвалення клопотань центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища і його органами на місцях проводиться їх погодження з власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання.

На підставі результатів погодження клопотань центральний орган виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища забезпечує розробку спеціалізованими проектними та науковими установами проектів створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, заказників, пам'яток природи, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

Розробка проектів створення регіональних ландшафтних парків, заповідних урочищ, а також заказників, пам'яток природи і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення забезпечується органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях.

Забезпечення розробки проектів створення ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків може бути доручено зацікавленим державним органам чи установам. (Частина шосту статті 52 виключено на підставі Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Проекти створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду передаються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища чи його органами на місцях у встановленому порядку уповноваженим приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. (Частина шоста статті 52 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 53. Прийняття рішень про створення чи оголошення територій, об'єктів природно-заповідного фонду та їх охоронних зон

Рішення про створення природних заповідників, національних природних парків, а також щодо інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення приймаються Президентом України. (Частина перша статті 53 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3180-12 від 05.05.93).

Рішення про створення біосферних заповідників приймається з додержанням вимог міжнародних договорів і міжнародних програм, учасником яких є Україна. (Частина друга статті 53 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14 від 14.12.99).

Рішення про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду приймається обласними, Київською та Севастопольською міськими радами. (Частина третя статті 53 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Порядок відведення земельних ділянок природним заповідникам, біосферним заповідникам, національним природним паркам, регіональним ландшафтним паркам, а також ботанічним садам, дендрологічним паркам, зоологічним паркам визначається Земельним Кодексом України. (Частина четверта статті 53 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3180-12 від 05.05.93).

Заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва й інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, які створюються без вилучення земельних ділянок, що вони займають, передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища з оформленням охоронного зобов'язання.

Стаття 54. Зміна меж, категорії та скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Зміна меж, категорії та скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду проводиться відповідно до статей 51–53 цього Закону.

Стаття 55. Резервування цінних для заповідання природних територій та об'єктів

З метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідання природних територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку рішень про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та виділення необхідних для цього коштів проводиться їх резервування.

Території, що резервуються з метою наступного заповідання, залишаються у віданні їх землевласників і землекористувачів і використовуються за цільовим призначенням з додержанням особливих вимог охорони навколишнього природного середовища, що визначаються рішеннями про резервування. При цьому власникам і користувачам природних ресурсів з метою відшкодування збитків, пов'язаних з обмеженням господарської діяльності, можуть встановлюватися пільги з урахуванням статті 49 цього Закону.

Рішення про резервування приймаються органами, уповноваженими приймати рішення про створення й оголошення відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду на основі в порядку, передбаченому статтями 52 і 53 цього Закону. (Частина третя статті 55 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Розділ VIII

ДЕРЖАВНИЙ КАДАСТР ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 56. Визначення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду є системою необхідних і достовірних відомостей про природні, наукові, правові й інші характеристики територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду.

Стаття 57. Призначення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду ведеться з метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього, організації їх охорони й ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів, зацікавлених підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил і в інших цілях, передбачених законодавством України.

Стаття 58. Зміст державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду містить відомості про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні і якісні характеристики цих територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, освітню, виховну, рекреаційну й іншу цінність.

Стаття 59. Порядок ведення кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду ведеться центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища і його органами на місцях за рахунок державного бюджету.

Для ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду можуть використовуватися також кошти Державного, республіканського Автономної Республіки Крим і місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища. (Частина друга статті 59 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Первинний облік кадастрових відомостей щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється адміністраціями природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків загальнодержавного значення, а також підприємствами, установами й організаціями, у віданні яких перебувають інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, за їх рахунок.

Формами кадастрової документації є картки первинного обліку і державні кадастри територій та об'єктів природно-заповідного фонду міст, районів, областей, Автономної Республіки Крим та України.

Зміст кадастрової документації та строки подання документів первинного обліку визначаються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Розділ ІХ
ОХОРОНА ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ,
КОНТРОЛЬ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЇХ РЕЖИМУ

Стаття 60. Організація охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Охорона природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, а також ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків загальнодержавного значення покладається на служби їх охорони, які входять до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України. Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України затверджується Кабінетом Міністрів України. (Частина перша статті 60 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду інших категорій покладається на підприємства, установи та організації, у віданні яких вони перебувають. У разі необхідності їх охорона може покладатися на адміністрації розташованих поблизу природних заповідників, біосферних заповідників, національних парків і регіональних ландшафтних парків.

Органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування сприяють охороні й збереженню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, виконанню покладених на них завдань. (Частина третя статті 60 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 61. Склад і повноваження служб охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду

До складу служб державної охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду входять керівники адміністрацій природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків загальнодержавного значення, працівники охорони, а також інших підрозділів цих адміністрацій. Служби державної охорони очолюють керівники адміністрацій територій та об'єктів природно-заповідного фонду. (Частина перша статті 61 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Працівники служб державної охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають право:

- вимагати від громадян і службових осіб пояснення у зв'язку з порушенням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон;

- перевіряти в громадян і службових осіб посвідчення на право перебування, використання природних ресурсів і здійснення іншої діяльності в межах відповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- доставляти порушників установленого режиму з метою з'ясування особи;

- складати протоколи про порушення вимог законодавства, надсилати їх відповідним органам для притягнення винних осіб до відповідальності;

- вилучати у порушників предмети та знаряддя незаконного використання природних ресурсів, транспортні засоби, відповідні документи;

- проводити особистий огляд осіб, речей, транспортних засобів і перевірку знарядь і продукції, одержаної в результаті природокористування;

- безперешкодно відвідувати підприємства, установи, організації, судна й інші транспортні засоби в межах відповідних територій, об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон для перевірки додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища та природно-заповідний фонд;

- вносити пропозиції до відповідних державних органів про припинення, зупинення чи обмеження будь-якої діяльності, що порушує вимоги законодавства про природно-заповідний фонд, давати обов'язкові для виконання приписи з метою усунення порушень, виявлених у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. (Частина друга статті 61 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Працівники служби державної охорони природно-заповідного фонду України під час виконання службових обов'язків мають право на носіння форми встановленого зразка, табельної зброї й інших спеціальних засобів відповідно до законодавства України. (Частина третя статті 61 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Законодавством України забезпечується правовий і соціальний захист працівників служби державної охорони й інших служб, що здійснюють охорону територій та об'єктів природно-заповідного фонду. (Частина четверта статті 61 в редакції Закону № 1287-XIV (1287-14) від 14.12.99).

Стаття 62. Державний контроль за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Державний контроль за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, його органами на місцях та іншими спеціально уповноваженими державними органами.

Порядок здійснення державного контролю за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається законодавством України.

Стаття 63. Громадський контроль за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Громадський контроль за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища, які проводять свою діяльність відповідно до Положення про громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Розділ X

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД

Стаття 64. Види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд

Порушення законодавства України про природно-заповідний фонд тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд несуть особи, винні у:

а) нецільовому використанні територій та об'єктів природно-заповідного фонду, порушенні вимог проектів створення й організації територій природно-заповідного фонду;

б) здійсненні в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон забороненої господарської діяльності;

в) організації на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, в їх охоронних зонах господарської діяльності без попереднього проведення екологічної експертизи або з порушенням її висновків;

г) невжитті заходів щодо попередження й ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду;

д) порушенні строків і порядку розгляду клопотань про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

е) порушенні вимог щодо використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

є) перевищенні допустимих хімічних, фізичних, біотичних та інших впливів і антропогенних навантажень, порушенні вимог наданих дозволів на використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

ж) псуванні, пошкодженні чи знищенні природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду та зарезервованих для включення до його складу;

з) самочинній зміні меж, відведенні територій та об'єктів природно-заповідного фонду для інших потреб.

Законодавством України може бути встановлена відповідальність і за інші порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

Стаття 65. Особливості застосування цивільної відповідальності

Розміри шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про природно-заповідний фонд, визначаються на основі кадастрової еколого-економічної оцінки включених до його складу територій та об'єктів, що проводиться відповідно до цього Закону, і спеціальних такс, які затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Розділ XI
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ
І ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Стаття 66. Основні форми міжнародного співробітництва
в галузі охорони і використання територій та об'єктів
природно-заповідного фонду

Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду на основі багатосторонніх і двосторонніх міжнародних угод.

З цієї метою розробляються та реалізуються міжнародні наукові та науково-технічні програми, забезпечується обмін одержаною науковою інформацією, створюються на суміжних територіях заповідники, національні природні парки й інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, організуються спільна підготовка науковців і фахівців, еколого-виховна та видавнича діяльність.

Стаття 67. Міжнародні договори у галузі охорони і використання
територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Якщо міжнародним договором, укладеним Україною, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про природно-заповідний фонд, то застосовуються правила міжнародного договору.

м. Київ, 16 червня 1992 року

№ 2456-ХІІ

Проект

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПАРКІВ КУЛЬТУРИ І ВІДПОЧИНКУ

Сучасний стан і проблеми розвитку парків культури і відпочинку

Парки культури і відпочинку, приклубні території та сквери являють собою значне соціальне надбання народу України. Вони відіграють роль найбільш демократичних осередків культури, реалізуючи вагомі культурно-виховні завдання, виконують просвітницькі та рекреаційні функції.

Паркові комплекси задовольняють потреби населення в різних видах дозвіллевої діяльності, пропонують широкий спектр культурних послуг.

В умовах зростаючої екологічної кризи парки залишаються особливими природними осередками, що спроможні поліпшувати санітарно-гігієнічний стан навколишнього середовища; створювати сприятливий мікроклімат для повноцінної життєдіяльності людини.

Мережа парків, приклубних паркових територій і скверів сприяє гармонійному розвитку структурній елементів сучасного міста – промислових територій, житлових, районів, приміських зон.

За статистичними даними в Україні працюють 125 парків культури та відпочинку. Найбільше їх нараховується в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській та Одеській областях. Близько 30 цих закладів розміщені на території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного та місцевого значення, які є окрасою міст і сіл.

Соціально-економічне становище в країні тяжко позначилося на розвитку парків культури та відпочинку. Заклади культури, які завжди працювали на самоокупності, стали нерентабельними, почали втрачати свої фундаментальні функції. Різке погіршення матеріально-технічної бази, списання за останні роки близько 2000 одиниць старої атракціонної техніки призвело до зубожіння парків. Ці унікальні установи знаходяться під загрозою знищення. Велике занепокоєння викликає низький стан архітектурно-ландшафтного середовища існуючих парків культури і відпочинку.

Ще недавно Україна пишалася завершеністю та високим якісним рівнем ландшафтних композицій парків у Черкасах, Дніпропетровську,

Одесі, Луганську й інших містах. Багатьом з них були надані державні відзнаки. Сьогодні в більшості парків практично не проводиться робота з благоустрою території, відсутній належний нагляд за насадженнями. Функціональна й естетична якість ПКіВ знизилась до критичного стану.

Основні пріоритетні напрями розвитку парків культури і відпочинку в сучасних умовах

Розвиток парків культури та відпочинку, як і інших за функціональним призначенням паркових комплексів, необхідно розглядати в контексті загального розвитку національної культури, містобудування, зеленого будівництва.

Пріоритетні напрями програми передбачають вивчення таких аспектів:

а) соціальний аспект – полягатиме у відтворенні рівня устремління різних верств населення до місць відпочинку, розташованих в населених пунктах і поза їх межами; вивчатиме попит населення на існуючі та нові форми проведення дозвілля, рівень користування розважальними спорудами та закладами культури, які перебувають на території парків. Слід врахувати, що формування соціального попиту на рівні форми проведення дозвілля залежить від загального економічного стану держави, рівня розвитку національної культури й інших факторів, які характеризують реальну ситуацію. Під впливом загальних соціально-економічних змін у суспільстві постійно змінюється попит населення на різні форми та місце проведення дозвілля;

б) містобудівний аспект – спрямований на формування міської системи садово-паркових комплексів різного функціонального призначення, зокрема вирішення проблеми розміщення парків культури та відпочинку. На основі існуючих принципів і методів містобудівного регулювання забезпечується нормативна, пішохідна та транспортна досяжність парків різних рівнів, передбачається відносно рівномірне розміщення місць відпочинку в районах міста. При цьому враховуються соціальний попит населення на різні форми дозвілля, існуючі нормативи на озеленення території загального користування;

в) архітектурно-ландшафтний аспект – включає реалізацію містобудівних рішень і пропозицій з формування завершених ландшафтних пропозицій, створення високохудожнього паркового середовища, у яко-

му людина вільно реалізує свої потреби в різних формах активного та пасивного відпочинку.

Архітектурно-ландшафтні заходи, слід вважати такими, що тривають постійно, оскільки природне середовище створюється роками і повсякденний нагляд за його якістю є необхідним. Особливо великого значення ці заходи набувають в сучасних умовах, коли виникає потреба в проведенні значних обсягів ландшафтної реконструкції існуючих парків, створенні привабливого природного середовища на існуючих і нових рекреаційних територіях;

г) матеріально-технічний аспект – полягатиме у вирішенні проблеми експлуатації та реконструкції діючих споруд і закладів, створення інноваційних дозвіллевих комплексів, розвиток традиційних і пошук нових форм відпочинку в умовах природного середовища. У зв'язку з доцільністю створення єдиної для України індустрії дозвілля проблема матеріально-технічного забезпечення паркових комплексів виходить за межі потреб окремих парків. Об'єднання в одній структурі наукових, конструкторських, виробничих, маркетингових, торговельних та інших служб розширює можливості задоволення попиту населення в сучасних видах дозвілля, урізноманітнення форм його проведення.

д) адміністративно-управлінський аспект – покликаний вирішити такі питання, як удосконалення й ефективна робота системи підпорядкування й управління ПКіВ; пошук оптимального кадрового забезпечення роботи ПКіВ відповідно до адміністративно-територіального принципу залежно від профілю діяльності парку, його площі, кількості відвідувачів, рентабельності й інших умов.

Актуальною залишається проблема підготовки та перепідготовки паркових працівників, визначення навчальних закладів, у яких могли б готуватися фахівці, здатні працювати в таких специфічних закладах, як парки культури та відпочинку.

Програма розвитку парків повинна враховувати багатофункціональність даного закладу культури, його потужних культуроворчій потенціал, який спрямований на задоволення попиту різних верств відвідувачів у різних формах відпочинку – від спокійного відпочинку в парковому середовищі – до активного, який передбачає застосування різноманітних споруд культурно-спортивного призначення, розважальних пристроїв, конструкцій, а також широкого спектру малих архітектурних форм.

Організаційне забезпечення реалізації програми

При визначенні пріоритетних напрямів розвитку ПКіВ слід враховувати результативність і терміни їх реалізації. Строки виконання програми розраховані на період 2005–2010 роки.

У програмі розвитку парків культури і відпочинку можуть бути виділені такі пріоритетні напрями:

– поглиблення спеціалізації парків культури та відпочинку в наданні культурологічних дозвіллевих і рекреаційних послуг з урахуванням присутності інших спеціалізованих парків;

– розширення різних форм відпочинку та розваг для дітей і людей похилого віку з низькими доходами;

– розвиток кооперації та створення просторових культурно-рекреаційних і дозвіллевих центрів, спроможних з більшою ефективністю використовувати територію, обладнання, паркові споруди для надання рекреаційних послуг;

– упровадження новітніх технологій і світового досвіду у створенні культурно-рекреаційних центрів з високими функціональними й естетичними якостями;

Оскільки проблема досягнення оптимального функціонування ПКіВ охоплює інтереси державних і приватних організацій, розробка програми паркобудівництва повинна об'єднувати зусилля всіх зацікавлених структур на основі єдиної концепції.

Висновок

Цей проект передбачає модернізацію мережі культурно-освітніх закладів, поліпшення умов проведення дозвілля широких верств населення в умовах парку. Упровадження нових економічних відносин, різних форм власності вимагає суттєвого вдосконалення роботи ПКіВ, приведення їх діяльності у відповідність до сучасних організаційних та економічних норм.

Основну стратегію та тактику перебудови паркової справи окреслить галузева комплексна програма, яка буде здійснена управлінськими структурами різних рівнів.

ПОЛОЖЕННЯ
про Проект організації території регіонального
ландшафтного парку, охорони, відтворення
та рекреаційного використання його природних
комплексів та об'єктів

1. Загальні положення.

1.1. Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів (далі – Положення) розроблено відповідно до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1264-12), «Про природно-заповідний фонд України» (2456-12), «Про планування і забудову територій» (1699-14), «Про землеустрій» (858-15), «Про Червону книгу України» (3055-14), Земельного (2768-14), Лісового (3852-12) і Водного (213/95-ВР) кодексів України, постанови Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 1094 (1094-2004-п) «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного й історико-культурного призначення», інших актів чинного законодавства та визначає завдання, зміст, порядок розроблення і затвердження Проекту.

1.2. Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів (далі – Проект організації території РЛП) розробляється з метою забезпечення ефективного виконання завдань, покладених на регіональний ландшафтний парк, комплексного науково обґрунтованого використання та зонування його території, визначення заходів, необхідних для охорони, відтворення та рекреаційного використання цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів, розвитку наукових досліджень, проведення екологічної освітньо-виховної роботи, моніторингу довкілля та рекреаційної діяльності, здійснення будівництва, реконструкції та реставрації об'єктів, формування інженерно-транспортної інфраструктури, виконання інших завдань.

Проект організації території РЛП розробляється згідно з чинним законодавством.

1.3. Проект організації території РЛП розробляється на всю територію регіонального ландшафтного парку, яка враховує землі, надані парку в постійне користування, а також землі, які зараховані до складу парку без вилучення їх у землевласників чи землекористувачів.

1.4. Проект організації території РЛП розробляється спеціалізованою проектною організацією. Технічне завдання на його розробку погоджується державним управлінням екології та природних ресурсів в області (або містах Києві чи Севастополі) або Республіканським комітетом екології та природних ресурсів Автономної Республіки Крим і затверджується державним органом, який прийняв рішення про створення РЛП. Технічне завдання готується з урахуванням орієнтовного змісту Проекту організації території РЛП (додаток) і природних особливостей регіонального ландшафтного парку, пріоритетів розвитку соціально-економічної сфери з визначенням строків тощо.

1.5. Основними завданнями, виконання яких має забезпечувати Проект організації території РЛП, є:

- комплексна оцінка території парку, її господарського використання та запасів природних ресурсів, біологічного й ландшафтного різноманіття, історико-культурних об'єктів, стану інженерно-транспортної інфраструктури, системи зв'язку, медичного забезпечення, побутового обслуговування, рекреаційного, лікувально-оздоровчого та бальнеологічного потенціалу, інших особливостей регіонального ландшафтного парку;

- визначення довго- та короткострокових, оперативних завдань розвитку регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів, найбільш ефективних шляхів їх вирішення;

- проведення науково обгрунтованого функціонального зонування території регіонального ландшафтного парку, встановлення територіально диференційованого режиму охорони, використання та відтворення природних комплексів, біологічного та ландшафтного різноманіття, історико-культурних комплексів і об'єктів;

- визначення пріоритетів науково-дослідної, еколого- та культурно-освітньої діяльності парку, їх територіальної організації;

- розроблення заходів для здійснення моніторингу довкілля, насамперед типових, унікальних та інших особливо цінних природних комплексів, а також видів тварин і рослин, рослинних угруповань і типів природних середовищ, занесених до Червоної книги України, Зеленої книги України, додатків міжнародних конвенцій та угод, стороною

яких є Україна, Європейського Червоного списку видів тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі, Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи (IUCN), списків регіонально рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, історико-культурних об'єктів;

– розроблення пропозицій щодо будівництва та реконструкції об'єктів, необхідних для забезпечення діяльності регіонального ландшафтного парку, інженерного облаштування та благоустрою території, розвитку транспортної мережі, системи зв'язку, побутового обслуговування населення тощо, виконання відповідних проектних робіт;

– розроблення заходів з метою здійснення природоохоронних, протиерозійних, протизсувних і протипожежних робіт, відновлення порушених природних комплексів, берегоукріплення, запобігання змінам гідрологічного режиму території регіонального ландшафтного парку;

– забезпечення з урахуванням загальнодержавних, регіональних і місцевих потреб, а також інтересів місцевих жителів сталого ведення лісового, сільського господарства, зокрема виробництва екологічно чистих продуктів харчування, рекреації, туризму, мисливства та рибальства, місцевих промислів, іншої господарської діяльності на території регіонального ландшафтного парку, яка чинним законодавством не заборонена, створення таким чином нових робочих місць;

– організація економічно, соціально й екологічно ефективного управління регіональним ландшафтним парком, забезпечення діяльності його служби охорони, інших підрозділів, залучення місцевих жителів і громадськості до виконання відповідних завдань;

– визначення загального обсягу запланованих на розрахунковий період необхідних заходів і їх орієнтовної вартості, прогноз ефективності запропонованих заходів.

1.6. Проект організації території РЛП передбачає встановлення територіально диференційованого режиму охорони, відтворення й використання природних комплексів та інших об'єктів регіонального ландшафтного парку з урахуванням їх природоохоронних, оздоровчих, наукових, рекреаційних та історико-культурних цінностей та інших особливостей.

1.7. У межах території регіонального ландшафтного парку виділяються такі функціональні зони:

– заповідна зона – призначена для збереження та відновлення найбільш цінних, насамперед корінних, природних комплексів відповідно до режиму, визначеного законом для природних заповідників;

– зона регульованої рекреації – територія, в межах якої створюються умови для короткострокового перебування, відпочинку й оздоровлення відвідувачів парку;

– зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку;

– господарська зона – сюди відносяться населені пункти, землі, на яких здійснюється господарська діяльність з додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

1.8. У заповідній (заказній) зоні Проектом організації території РЛП для збереження та відтворення корінних природних комплексів, проведення науково-дослідних робіт і виконання інших завдань у регіональному ландшафтному парку може допускатись:

– виконання відновлювальних робіт на землях з порушеними корінними природними комплексами, а також здійснення заходів щодо запобігання змінам природних комплексів регіонального ландшафтного парку внаслідок антропогенного впливу – відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо;

– здійснення протипожежних і санітарних заходів, що не порушують режиму заповідної (заказної) зони регіонального ландшафтного парку; спорудження у встановленому порядку будівель та інших об'єктів, необхідних для виконання поставлених перед регіональним ландшафтним парком завдань; збір колекційних та інших матеріалів, виконання робіт, передбачених планами довгострокових стаціонарних наукових досліджень, проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

1.9. У межах заповідної зони не може проектуватись будь-яка господарська й інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню цієї зони, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, а саме:

– будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту та зв'язку, не пов'язаних з діяльністю регіонального ландшафтного парку, розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування, лісосплав, проліт літаків і вертольотів нижче 2000 метрів над землею, подолання літаками звукового бар'єра над територією заповідної зони й інші види штучного шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;

– геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного й гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, інші види користування рослинним і тваринним світом, що призводять до порушення природних комплексів;

– мисливство, рибальство, інтродукція нових видів тварин і рослин, проведення заходів з метою збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науково обґрунтовану ємність угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для виконання наукових досліджень.

1.10. У зоні регульованої рекреації може бути передбачене здійснення спортивного рибальства та мисливства, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць, улаштування та відповідне обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок; у цій зоні не можуть проектуватися рубки лісу головного користування, промислове рибальство й промислове добування мисливських тварин, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів цієї зони та заповідної зони.

1.11. Проект організації території РЛП розробляється з терміном виконання передбачених ним заходів протягом 10–20 років. У разі необхідності до Проекту в установленому порядку можуть бути внесені зміни чи доповнення.

1.12. Проект організації території РЛП містить відповідні картографічні та планово-картографічні матеріали з пояснювальними текстами, розрахунками, таблицями, ілюстративними матеріалами.

Основні планово-картографічні матеріали Проекту організації території РЛП виконуються у масштабі не меншому 1:25000. На ключові ділянки, полігони тощо планово-картографічні матеріали виконуються у масштабі 1:1000 чи 1:5000. Оглядові карти району розташування регіонального ландшафтного парку виконуються у масштабі 1:100000.

Картографічні та планово-картографічні матеріали для Проекту організації території РЛП розробляються з використанням геоінформаційних систем (далі – ГІС).

2. Організація розроблення Проекту.

2.1. Розроблення Проекту організації території РЛП містить три етапи: підготовчий, базовий і завершальний, відповідно до яких складається кошторис витрат.

2.2. На підготовчому етапі розроблення Проекту організації території РЛП виконується комплекс робіт, спрямованих на збирання відомостей про природні умови та ресурси, історико-культурні, рекреаційні об'єкти, соціально-економічний розвиток та іншої доступної інформації про територію регіонального ландшафтної парку та регіон його розташування. Формуються основні підходи до зонування території регіонального ландшафтної парку, визначення перспектив соціально-економічного розвитку території парку, організації наукових досліджень, моніторингу довкілля, розвитку рекреаційної діяльності, уточнюються межі парку на планово-картографічних матеріалах і в природних умовах, розчищаються просіки, окружні межі, виготовляються і встановлюються межові знаки й аншлаги.

2.3. Підготовчий етап завершується першою виробничою нарадою робочої групи проектувальників, представників замовника і регіонального ландшафтної парку, на якій аналізуються установчі документи щодо парку, вимоги законодавства, визначаються обсяг і репрезентативність зібраної на підготовчому етапі інформації, картографічні й інші матеріали попередніх проектних робіт й досліджень на території парку та прилеглих територіях. За підсумками обговорення визначаються основні вимоги щодо проведення базового етапу підготовки Проекту організації території РЛП, зокрема щодо функціонального зонування території парку, її поділу на лісництва, квартали, відділення, філіали, обходи тощо, таксації й оцінки лісів, земель, визначення рекреаційної ємності парку, необхідності проведення додаткових досліджень, залучення для цього відповідних експертів, установ чи організацій, уточнення завдань, передбачених технічним завданням на розроблення проекту. Протокол першої виробничої наради підписується уповноваженими представниками виконавця та замовника робіт. У разі необхідності внесення змін або доповнень до рішень, прийнятих на першій виробничій нараді, можуть бути скликані одна чи кілька технічних нарад.

2.4. На базовому етапі розроблення Проекту організації території РЛП виконуються основні польові та камеральні роботи з метою виконання завдань, передбачених технічним завданням і рішеннями, прийнятими на першій виробничій нараді.

2.5. Після завершення польового періоду проводиться технічна нарада робочої групи проектувальників і представників замовника, на якій підбиваються підсумки польових робіт та оцінюється якість зібраної інформації та виконаних робіт, їх відповідність нормативно-правовим, нормативним і методичним документам, узгоджуються проблемні питання та пропозиції щодо основних проектних рішень.

2.6. На завершальному етапі здійснюється підготовка Проекту організації території РЛП з відповідними планово-картографічними й іншими матеріалами в друкованому й електронному вигляді.

2.7. Попередній варіант Проекту організації території РЛП розглядається на другій виробничій нараді робочої групи проектувальників, представників замовника та регіонального ландшафтного парку, за результатами якої узгоджуються основні показники та положення цього проекту. Протокол другої виробничої наради оформлюється в порядку, встановленому для оформлення протоколу першої виробничої наради.

2.8. Для участі у виробничих і технічних нарадах з питань Проекту організації території РЛП запрошуюються представники зацікавлених місцевих органів виконавчої влади, наукових установ, громадських організацій.

3. Порядок затвердження Проекту організації території РЛП.

3.1. Доопрацьований з урахуванням рішень, прийнятих на другій виробничій нараді Проект організації території РЛП схвалюється науково-технічною радою відповідного регіонального ландшафтного парку, погоджується землекористувачами та землевласниками, територіальними органами земельних ресурсів, містобудування, архітектури й охорони культурної спадщини, санітарно-епідеміологічною службою, науково-технічною радою або колегією державного управління екології та природних ресурсів в області (або містах Києві чи Севастополі) або Республіканським комітетом екології та природних ресурсів Автономної Республіки Крим за участі виконавця (розробника) і представників регіонального ландшафтного парку та подається для розгляду та затвердження до державного органу, який прийняв рішення про організацію парку.

У разі, якщо рішення про створення парку приймалося на рівні адміністративного району, процедура розгляду та затвердження обмежується рівнем району, але за погодженням з державним управлінням екології та природних ресурсів в області (або містах Києві чи Севастополі) або Республіканським комітетом екології та природних ресурсів Автономної Республіки Крим та інформуванням інших компетентних служб цього вищого територіального рівня.

4. Заключні положення.

4.1. Вимоги Положення є обов'язковими під час розроблення та затвердження Проекту організації території РЛП незалежно від підпорядкування регіонального ландшафтного парку.

4.2. Проект організації території РЛП подається в друкованому вигляді в трьох примірниках (по одному для адміністрації регіонального ландшафтного парку, Державного управління екології та природних ресурсів в області (або містах Києві чи Севастополі) або Республіканського комітету екології та природних ресурсів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади, у віданні якого перебуває РЛП, і на магнітному носії.

4.3. Стан реалізації Проекту організації території РЛП щорічно аналізується адміністрацією відповідного регіонального ландшафтного парку. Про результати оцінки та заходи, вжиті для їх урахування у діяльності парку, інформується орган виконавчої влади, у віданні якого перебуває РЛП, і державне управління екології та природних ресурсів в області (або містах Києві чи Севастополі) або Республіканського комітету екології та природних ресурсів Автономної Республіки Крим.

КОНЦЕПЦІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ПАРКОВЕ ГОСПОДАРСТВО м. КИЄВА

Зміст

1. Загальні положення.
2. Попередній аналіз стану паркового господарства м. Києва.
3. Основні причини, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ м. Києва.
4. Основні цілі та завдання концепції із залучення інвестицій у паркове господарство м. Києва.
5. Основні напрями реалізації концепції із залучення інвестицій у паркове господарство м. Києва.

1. Загальні положення.

Концепція розроблена відповідно до Конституції України, Державної програми соціально-економічного розвитку м. Києва на період до 2010 р. та розпорядження Київської міської адміністрації від 30.12.94 №34-р «Про затвердження положень про заклади та установи комунальної власності міста, підпорядковані Управлінню парків та установ дозвілля». При написанні концепції керувалися такими документами, як:

- «Основи законодавства України про культуру» від 14.02.92 №2117-12, з урахуванням внесених змін;
- Положення про управління парків та установ дозвілля від 26.09.94 №825;
- Типове положення про парк культури та відпочинку м. Києва від 30.12.94 №34-р;
- Положення про міський центр дозвілля від 30.12.94 №34-р;
- Положення про Київський комбінат благоустрою пляжів від 30.12.94 №34-р.;
- Положення про Київський зоологічний парк від 30.12.94 №34-р;
- Положення про Київську міську рятувально-водолазну службу від 30.12.94 № 34-р.

Концепція визначає стратегію залучення Київською міською державною адміністрацією інвестицій у паркове господарство м. Києва для подальшої деталізації шляхів, механізмів і розробки програми конкретних заходів з її реалізації.

2. Попередній аналіз стану паркового господарства м. Києва.

У комунальній власності м. Києва знаходяться такі парки культури та відпочинку:

- Парк культури та відпочинку «Перемога»;
- Голосіївський парк культури та відпочинку ім. М. Рильського;
- Центральний парк культури та відпочинку;
- Парк культури та відпочинку «Гідропарк»;
- Парк культури та відпочинку «Партизанська слава».

Проведений попередній аналіз діяльності паркових господарств міста висвітлює наявність значних проблем практично в усіх паркових установах столиці. Парки культури та відпочинку отримують прибутки головним чином не від своєї основної діяльності, а від надання основних фондів і вільних площ в оренду, а також від спільної діяльності з іншими господарюючими суб'єктами, розташованими на території парку.

Це підтверджується даними про балансовий прибуток паркових установ, який містить доходи як від основної, так і від іншої діяльності. Виходячи з того, що 1997 року збитки від основної діяльності парків міста становили 110,9 тис. грн, то балансові збитки дорівнювали лише 28,5 тис. грн. За 9 місяців 1998 року ситуація дещо змінилася: при тому, що збитки від основної діяльності склали 93,4 тис. грн, балансові збитки дорівнювали 50,8 тис. грн. За цей самий період значно скоротилася кількість культурних заходів, що проводились парками культури та відпочинку (майже в 1,5 р.). Порівняно з 1995 роком середньорічна кількість працівників установ паркового господарства зменшилася приблизно наполовину. За 9 місяців 1998 року кількість працівників складала близько 300 осіб, з урахуванням сезонних робітників. Заборгованість по заробітній платі мала місце в усіх парках культури та відпочинку, що належать до комунальної власності міста.

Стан основних фондів паркового господарства міста критичний. Їх зношення складає майже 100%. Подальша експлуатація основних фондів пов'язана з небезпекою.

Велике занепокоєння викликає низький стан архітектурно-ландшафтного середовища існуючих парків культури. Практично не проводиться робота з благоустрою території, відсутній належний нагляд за зеленими насадженнями.

У результаті всіх вищенаведених факторів паркові господарства міста не ефективно виконують свою головну функцію: створення сприятливих умов для організації дозвілля та відпочинку на їх території.

3. Основні причини, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ м. Києва.

1. Не існує чіткої схеми подальшого розвитку парків культури та відпочинку, які належать до комунальної власності м. Києва.

З метою визначення перспектив і пріоритетів діяльності паркових установ необхідно розробити концепцію, яка дала б змогу деталізувати шляхи, механізми та розробку конкретних заходів щодо підвищення ефективності діяльності парків культури та відпочинку.

2. Подвійна підпорядкованість установ паркового господарства, що перебувають у комунальній власності міста, адміністративним органам влади.

Загальна територія парків культури та відпочинку належить до комунальної власності міста. Разом з тим, лише певний відсоток земель від цієї загальної площі паркової території знаходиться в розпорядженні Головного управління культури, решта – у розпорядженні районних адміністрацій або державних комунальних підприємств. Виникає ситуація, коли парки культури та відпочинку як комунальна власність міста змушені водночас задовольняти вимогам адміністрацій тих районів, на території яких вони розташовані. Частіше за все з'ясування управлінських рішень проводиться з адміністраціями районів.

3. Відсутність чіткого організаційно-правового механізму контролю за різними видами діяльності установ паркового господарства.

Керуючись чинними нормативно-правовими документами, Головне управління культури м. Києва не має можливості здійснювати повноцінний контроль за правомірністю операцій, що здійснюються парками культури та дозвілля, та за економічними результатами цих операцій. Особливої уваги в такому аспекті набуває спільна діяльність парків культури та відпочинку з іншими господарюючими суб'єктами, що діють на території парків.

4. Недосконалість існуючої системи місцевих податків і зборів щодо оподаткування діяльності паркових установ, що перебувають у комунальній власності міста.

До 1995 року при оподаткуванні атракціонної та спортивної діяльності парків культури та відпочинку існувала певна система податкових пільг. На сьогодні більшість таких пільг скасована. Оскільки найбільшу питому вагу в доходах парків культури та відпочинку складають надходження від грально-розважальної діяльності (приблизно 60%), скасування таких податкових пільг значно вплинуло на загальний рівень доходів паркових установ.

5. Обмеженість джерел фінансування паркового господарства м. Києва.

Фінансування парків культури та відпочинку здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Виділених коштів вистачає лише на покриття боргів паркових установ.

6. Незадовільний стан матеріально-технічної бази паркових установ міста.

У міських парках, підпорядкованих Головному управлінню культури, майже 100% зношення основних фондів. Усі атракціони потребують проведення капітального або поточного ремонту.

Ці та ряд інших причин обумовили збитковість паркового господарства міста.

4. Основні цілі та завдання концепції із залучення інвестицій у паркове господарство м. Києва.

Цілі концепції:

1. Забезпечення соціально-економічних, правових умов для ефектної діяльності парків культури та відпочинку.
2. Сприяння формуванню сучасної інфраструктури паркового господарства міста.
3. Забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації кадрів паркового господарства, їх правового та соціального захисту.
4. Сприяння економічному співробітництву в галузі паркового господарства.

Завдання концепції із залучення інвестицій у паркове господарство міста:

1. Удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність установ паркового господарства міста.
2. Зміна стратегії фінансування паркового господарства: створення необхідних умов для залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів.
3. Удосконалення системи підпорядкування й управління парків культури та відпочинку міста.
4. Пошук оптимального кадрового забезпечення роботи парків культури та відпочинку відповідно до адміністративно-територіального принципу залежно від профілю діяльності парку, його площі, кількості відвідувачів.
5. Пошук ефективних шляхів експлуатації та реконструкція діючих закладів культури та відпочинку міста.

6. Проведення значних обсягів реконструкції існуючих парків культури та відпочинку й благоустрій природного середовища на існуючих і нових рекреаційних територіях;

7. Коригування системи оподаткування діяльності паркових господарств з урахуванням сезонності послуг, які вони надають.

5. Основні напрями реалізації концепції із залучення інвестицій у паркове господарство м. Києва.

1. Підвищення рівня матеріально-технічної бази установ паркового господарства.

2. Удосконалення правових відносин між адміністрацією парків та орендарями культурно-дозвільних, торговельних та інших об'єктів, що знаходяться в межах парків, державними структурами, фондом комунального майна, службами, які виконують роботи із зеленого будівництва та благоустрою, експлуатують паркові інженерно-технічні мережі та споруди.

3. Налагодження роботи більшості об'єктів парків культури та відпочинку протягом цілого року.

4. Розширення спеціалізації парків культури та відпочинку в наданні культурологічних дозвільних і рекреаційних послуг.

5. Кооперація та створення просторових культурно – рекреаційних і дозвільних центрів, спроможних з більшою ефективністю використовувати територію, обладнання, паркові споруди для надання рекреаційних послуг.

Навчальне видання

Копієвська Ольга Рафаїлівна

ПАРКОВА ІНДУСТРІЯ

ПІДРУЧНИК

Редагування
Комп'ютерне верстання

О. І. Бугайова
О. І. Бугайова

Підп. до друку 10.06.2015 р. Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 12. Зам. ____ Наклад 500.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.

